

د. عبدالكريم بكار

خوێندنەوەی بەسوود

چەمك و شێوازەكانی

د.عبدالكريم بكار

خوێندنەوەی بەسوود

چەمك و شێوازەکانی

ناوی کتێب: خوێندنەوەی بەسوود
چەمك و شێوازەکانی
نووسینی: د.عبدالكريم بكار
وەرگێڕانی: بەهجەت جەمیل حامد
پێداچوونەوەی: بەهرە محمدعلی

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارە (١٤٧٩)ی ساڵی (٢٠١٤) ی پێ دراوە

پێشەکی

سوپاس و ستایش بۆ ئەو زاتەی بەهۆی قەڵەمەوە مرۆڤی فێری زانست و زانیاری و نووسین و ئەو شتانە کرد کە نەیدەزانین، سەڵات و سەلامیش لەسەر پێشەوای مرۆڤایەتی و پێغەمبەری نازدارمان موحەممەد و لەسەر یار و یاوەران و شوێنکەوتووانی تا ڕۆژی دوایی.

گەلی موسوڵمان مێژوویەکی پڕ لە سەروەری و کاری وەها گەورەی لە تەواوی بوارەکانی ژیاندا بۆ خۆی تۆمارکردووە کە پێویست بە باسکردن و پیاهەڵدان ناکات. هەر کەسێکیش بە وردیی سەیری مێژووی گەشەسەندنی ژیار و شارستانیەتی ئیسلامی کردبێت ئەوا ئەوەی بۆ دەرکەوتووە کە تەنانەت لە کاتی گرژی و ئاڵۆزییەکانیشدا هەرگیز دەستی لە خوێندنەوە بەر نەداوە و شەیدای زانست و زانیاری بووە و گەلێك مامۆستا و توێژەری لە بوارە جیاوازەکاندا پێگەیاندووە، بەڵام ئەمڕۆ یەکێك لەو گیروگرفتە حاشا هەڵنەگرانەی کە گەلانی موسوڵمان پێوەی دەناڵێنن خەمساردییە لە

بواری خوێندنەوەدا، گەلانی موسوڵمان پێویستییەکی زۆریان بە ئاوڕدانەوە و بەدەمەوەچوونی خوێندنەوە و هاوڕێیەتیکردنی پەرتووک هەیە.

ئەگەر ئاوڕێك لە ژین و ژیاری گەلانی پێشکەوتووی ئەمڕۆ بدەینەوە، ئەوا دەبینن کە گرنگیدان بەفێرکردن و دابینکردنی هۆیەکانی ڕۆشنبیرکردنی هاوڵاتیانیان یەکێکە لە بنەما سەرەکییەکانی پێشکەوتنیان لە گشت بوارەکانی ژیاندا. لەبەرامبەردا ئەو گەلانەشی ئەمڕۆ بە دواکەوتوو ناسراون سەرجەمیان لەوەدا یەکدەگرنەوە کە خاوەنی دیدگا و بنەمایەکی زانستی دروست نین، هەروەها جۆرە سارد و سڕییەکیش لە نێوان تاکەکانی و کتێبدا بەدیدەکرێت، هاوکات لەگەڵ بوونی هەڵە و کەموکوڕیی لە شێوازی خۆڕۆشنبیرکردن و تێگەیشتنی زانیارییە نوێیەکان.

بەڕاستی جێگەی داخە گەلێك کە یەکەم وشەی پەرتووك و بەرنامەی ژیانی (إقرأ) بێت کەچی پێویستی بە گەلانی دیکە بێت هەڵی بنێن بۆ خوێندنەوە و تێی بگەیەنن کە چ ڕۆڵێکی گەورە دەگێڕێت لە گێڕانەوەی دەسەڵاتەکەی و سەربەخۆبوونی نیشتمانەکەیدا.

سەرەڕای ئەوەش پێویستە بوێرانە و واقیعیانە ڕووبەڕووی کێشەکانمان ببینەوە و، چیتر خۆمان بە باو و باپیرانمانەوە

هەڵنەکێشین و باسی سەرکەوتنگەلێك نەکەین کە بەشدارییمان تێدا نەکردبن.

دەسا خوایە گیان ئەم پەیامە بچووکەم لێ وەربگرە و بیکە بە مایەی سوودپێگەیاندنمان و پێداچوونەوە بە ڕەفتار و هەڵوێستمان لە ئاست کتێبدا، ئامین.

نووسەر

د. عبدالکریم بکار

فێربوون بۆ هەتاهەتایی

حەزی خۆڕسکی گەڕانی مرۆڤ بە دوای زانیاریی و پرسیارکردندا، ڕێگەخۆشکەر بووە بۆ ئەوەی گەشە بە لایەنی زانستیی و ئاستی تێگەیشتنی خۆی بدات و، نەسرەوێت تا سەرکەوێت. لەساڵانی زوودا زانست و زانین بەند بوو بە وەرگرتن (نقل)ەوە، واتە فێربوون و فێرکردن کۆمەڵێك کار و کردەوەی وابەستە بوون بە کاتەوە، کات هەڵی دەسووڕاندن، بۆیە کاتێك زانایەك کۆچی دوایی بکردایە زانیاریی دانسقەی لەگەڵ خۆی دەبردە ژێر گڵەوە.

بەڵام کاتێك ئەلفبێ بۆ زمانەکان پەیدا بوو و مرۆڤ بە بەخششی نووسین شاد بوو، ئەوسا ئیتر زانست و زانین وەرچەرخانێکی گەورەی بەخۆوە بینی و لە پەیوەستبوون بە کاتەوە گۆڕدرا بۆ پەیوەستبوون بە شوێنەوە و، لەبەرکردن و وتنەوە و بڵاوکردنەوەی زانیاریی سەری هەڵدا و بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر پەرەی بە زانیارییەکان دا و، مرۆڤایەتی بەم وەرچەرخانە مێژوویەکی نوێی بۆ هاتە کایەوە!

یەکەم: هاندەرەکانی فێربوون:

هۆکارگەلێك هەن مرۆڤ ناچار بە خوێندنەوە و وەرگرتنی زانیاریی تا هەتا هەتایە دەکەن، ئەوانیش:

١- ئەوەی پاڵ بە مرۆڤەوە دەنێت بۆ فێربوون، زانست خۆیەتی، چونکە تا زانست و زانیاریی زۆربێت پانتایی ناوچەی نەزانیی فراوانتر دەبێت. تەنانەت پێشکەوتن خۆیشی وا لە مرۆڤ دەکات زیاتر بەدەم زانینەوە بچێت، چونکە تا لە دونیای زانست و زانیندا قووڵبێتەوە بوارگەلێکی نوێ بەڕووتدا دەکرێنەوە و دەبنە هاندەرت بەرەو پێشکەوتنی زیاتر.

ئەو ڕۆشنبیرەی ئارەزووی پاراستنی ڕێز و بەهای ڕۆشنبیریی خۆی دەکات پێویستە هەردەم گۆڕانکاریی بەسەر لایەنی ڕۆشنبیریی خۆیدا بهێنێت و لە خۆنوێکردنەوەی بەردەوامدا بێت. کاتێکیش دەگاتە ئەو قەناعەتەی چیدی پێویستی بە زانیاری نەماوە و کۆڵ دەدات، ئەوە بێگومان خۆی خستووەتە لێواری فەوتان و تیاچوونەوە. گەر کەسێکی پسپۆڕیش بوو ئەوا شەپۆلەکانی گەشەسەندنی زانیارییەکانی بواری پسپۆڕییەکەی فڕێی دەدەنە کەناری دەریاوە و دواجار خۆی لە دەرەوەی پسپۆڕییەکەیشیدا دەبینێتەوە.

دۆخی بیرکردنەوەی ئەو کەسانەی کە ڕۆشـبیرییان لاوازە یـان لـە ئاستێکی مامناوەندایە تا دێت بەرەو پووکانەوە دەچـێت بـەهۆی ئـەو هەموو بیردۆز و ئایینزا و بیروباوەڕانەی کە لە مێشکیدا کەڵەکـە بـوون و ناتوانێت لەوە زیاتر بەرگەی بگرێت.

پانتایی نەزانیی ئێمە لەگـەڵ پێشـکەوتن و پەرەسـەندنی زانـین و تێگەیشـتنندا تـا دێـت بـەرفراوان دەبێـت، وەك چـۆن تۆپێـك بـەهۆی گەورەبوونی تیرەکەی تا دێت ئەویش گەورە دەبێت، ئەوەش بۆ خۆی کاری خوێنەر گرانتر دەکات.

٢- کاتی خۆی خەڵك خـەمی زانسـت و زانینیـان نەبەسـتووەتەوە بـە خـەمی بەدەسـتهێنانی ڕزق و ڕۆزی و تەماعـەوە، بـەڵام ئـەمڕۆ بارودۆخەکە جیاوازە بەجۆرێك ئـەو کاروپیشـانەی دەکرێـت خـەڵکانی نەخوێندەوار و خاوەن ڕۆشـنبیریی سـنووردار دەسـتیان بکـەوێت، لـە داکشانی بەردەوامدان. هـەر گـەلێکیش ڕۆڵـەکانی هەمیشـە لـە خـەمی بەرزکردنـەوەی ئاسـتی زانسـت و زانیـاریی وڵاتەکەیانـدا نـەبن، ئـەوا شـیاوی ئەوەیـە کـە ببێتـە پاشـکۆی گـەلانی تـر و لـە ژێـر ڕکێـف و دەسەڵاتی ئەواندا بێت چۆنیان بوێت ئاوها هەڵیبسووڕێنن!.

٣- هەرچـی شـارەزایی و ئـەزموونێك ئـەمڕۆ هەمانـە سـەنگ و بەهایـەکی ڕەهـای نییـە، چـونکە دانیشـتووانی سـەرزەویی هـەموو پێکەوە جیهانێکیان پێکهێناوە، بایەخی هەر بەشێکیش لـەم جیهانـە

بەندە بە كۆڵنەدان و كێبڕكێی ئەو گەلە و، ڕۆڵی لە چارەسەركردنی كێشە و گرفتەكاندا لەگەڵ ئەو سەنگ و بەهایەی كە لە ناوەندە جیهانییەكاندا هەیەتی.

بڵاوبوونەوەی دیاردەی لاوازی ڕۆشنبیریی و ناشارستانیبوون گەلێك گرفتی چاوەڕواننەكراوی بۆ ئوممەتی ئیسلامی سازاندووە و، نەك تەنها لە ڕووی بەرهەمداریی و بووژاندنەوەی گوزەرانی خەڵكەوە بەرەو دواوە چووە، بەڵكو لە ڕووی تێگەیشتنی خودی ئایینی ئیسلامیشەوە گرفتمان بۆ دروست بووە و سەرمان لێ شێواوە. لە كاتێكدا ئایینی پیرۆزی ئیسلام ئایینی ژین و ژیارە و، بە بێ تێپەڕبوونی بە ئەزموونێكی زانستی و شارستانیی پێشەنگدا شكۆمەندیی بۆ ناگەڕێتەوە. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت ئەو دواكەوتوویییەی كە بەدەستییەوە دەناڵێنین ئاستەنگی گەورەی لە تێگەیشتنی پێویست لە بەرنامەی خودای پەروەردگار بۆ دروستكردووین.

٤- ئەقڵ و ئاوەزی مرۆڤ هەمیشە حەزی بە دروستكردنی چوارچێوەیەكە بۆ كار و كردەوەكانی، كە بەرەبەرە بە تێپەڕبوونی كات دەبێتە بەرنامەسازییەك بۆ ئەو كەسە. ژینگە -بەگشت جۆرەكانییەوە- كەرەستەی ئەو بەرنامەسازییە دابین دەكات. بۆیە چەندە ڕۆشنبیریی مرۆڤ كز و لاواز بێت و سەرچاوەكانی زانین و

تێگەیشتنی سنووردارین ئەوەندە پانتایی تێڕوانین بەرتەسك دەبێتەوە و کاریگەریی بەرچاوی دەبێت لەسەر بۆچوون و هەڵوێستە خۆجێیەکانی بەچەشنێك ناتوانێت دەستبەرداری ئەو بیروبۆچوون و ڕەفتارانە ببێت کە لە کۆمەڵگەکەیەوە وەریگرتوون. خوێندنەوەی چڕوپڕ و گەڕان بە دوای زانیاریی هەمەڕەنگیشدا لەو بابەتانەن کە هۆشیاری تەواوی پێدەبەخشن لە میانی پرۆسەی بەراوردکاریی و بەرفراوانکردنی ڕووبەری دیگاکانی. کاتی خۆیشی زانایانی پێشین بڕوا و متمانەیان بە زانستی ئەو زانایەی کە شارەوشار نەگەڕابایە و لەو ڕێیەدا تۆز لە پێکانی نەنیشتبایە نەدەکرد، لەبەر هەستکردنیان بە مەترسییەکانی بارگاوییبوونی بەو ڕۆشنبیرییە کەم و سنووردارەی کە زادەی ژینگەی ناوخۆیە.

٥- بڵاوبوونەوەی بەرچاوی زانیارییەکان و کەڵەکەبوونی بەرهەمەکانی توێژینەوەی زانستی بەشێوەیەکی بەردەوام، کە دواجار دەبنە مایەی کۆنبوونی ئەو زانیارییانەی هەمانە. لێکۆڵینەوەکانیش دەریانخستووە نزیکەی ٩٠٪ی سەرچاوە زانستییەکان لە ماوەی سێ ساڵی ڕابووردوودا نوێکراونەتەوە. ئەو زانیارییانەش لە ماوەی ١٢ ساڵدا دوو ئەوەندەیان لێدێت. توێژەرەوەیەکیش دەڵێت: پێویستە لەسەر کەسی پسپۆری هاوچەرخ ئەوە بخاتە مێشکییەوە کە نزیکەی ١٠ - ٢٠٪ی زانیارییەکانی کەڵکیان نەماوە و دەبێت نوێیان بکاتەوە.

توێژەرێکیش پێی وایە نیشانەکانی زانیارییە بێ کەڵك و بەسەرچووەکان ڕۆژانە بە ڕێژەی ١٠٪ بە ڕۆژنامەکانەوە بەدیدەکرێت و، مانگانەش بە ١٠٪ی گۆڤارەکانەوە دیارە و، ساڵانەش ١٠٪ی کتێبەکان داگیر دەکات.

کۆنبوون و بەسەرچوونی زانیارییەکان لە گەلێك شێوەدا خۆی دەنوێنێت، جاری وایە بە هەڵە و ساختەکاریی یان بە ناڕوونییەکەیەوە دیارە، جاری واشە ئەو زانیارییە هەر بە پلان و کاری نوێ ناخوات، هەندێ جاریش بەهۆی بێ بەهابوونی لە بونیادی زانست و زانیندا پشتگوێ خراوە، جاری واشە بەسەرلەنوێ خوێندنەوە و داڕشتنەوەی، واتە: بەرهەمهێنانەوەی بەشێوەیەکی دوور لە ناوەڕۆکە کۆنەکەی...

چارەسەری هەموو ئەو گیروگرفتانەش بە زانین و بەدواداچوونی بەردەوام دەبێت، تاوەکو ئەو زانست و زانیارییەی هەمانە لە کیسمان نەچێت و هەروەها بە خەیاڵ و زانیاریی هەڵە فریو نەخۆین گوایە لێکەوتەی لاوەکیی پێشکەوتنی زانستییە.

خوێندنەوە و سەرچاوەکانی تری زانیاریی:

سەردەمەکەمان سەردەمی تەقینـەوەی زانیارییەکانـە، بڕوانـە بـۆ ئەو ژمارە زۆرەی زانایان کە سەرقاڵی توێژینەوەی زانستین، هـەروەها ئـەو هۆکـارە پێشـکەوتووانەی کـە ئـەرکی پاراسـتن و گواسـتنەوە و پەخشکردنی زانیارییـەکانیان لـە ئەسـتۆ گرتـووە، لەگـەڵ پەیوەنـدی بـەردەوام و نـاوازەی بوونـەوەر، ئەمانـە هـەموو خـەڵکیان سـەرقاڵ کردووە بەو هەواڵ و زانیاریی و چەمکانەی کـە لـە هـەموو قـوژبنێکی ئەم زەوییەوە دادەبارێنە سەریان.

ئەم دۆخە خـەڵکی ناچار کرد پرسـیار لـە بـارەی ڕۆڵـی ئێسـتای خوێندنــەوە و کتێبــەوە بکــەن، بــەڵکو زۆرێــك لــە ڕۆشنبیرەکانیشــی هێناوەتە دەنگ کە بۆچی خـەڵك پشـتی لـە کتێـب کـردووە و، خـووی داوەتە بابەت و بەرنامە هەمەڕەنگەکانی کەناڵەکانی ڕاگەیاندن.

ئـەو نارەزاییەتییانـەش پاسـاوی خۆیـان هەیـە، چـونکە چـەندین ئامــاژەی ڕوون هــەن کــە دەریدەخــەن خــەڵکی کۆڵیــان داوە لــە خوێندنــەوە و پەیـداکردنی کتێـب و، خـەریکن کاتـانێکی زۆر بـەدیار کەناڵـە جیاوازەکـانی ڕاگەیاندنـەوە بەسـەر دەبـەن. ئەوەنـدە بەسـە بزانین ڕێژەی ئەو کتێبانەی لە وڵاتانی عەرەبیدا چاپ دەکرێن لە سـێ هەزار دانە بۆ هەر کتێبێـك تێناپـەڕێت، ئـەم ژمـارە دیـاریکراوەش زۆر

جار سێ ساڵ و زیاتریشی پێدەچێت ئینجا تەواو دەبێت، لە کاتێکدا ژمارەی دابەشکردن لە وڵاتانی پێشکەوتوودا ئەوەندە زۆرە بەراورد ناکرێت!

ئاشکرایە کەناڵەکانی ڕاگەیاندن بەشێوەیەکی زۆر سەرنجڕاکێش بەرنامەکان پێشکەش دەکەن. خۆ ئەگەر نەمانی هاندان بۆ خوێندنەوە و نەمانی نەریتی جوانی خوێندنەوە و پەیداکردن و هاوڕێیەتیکردنی کتێبیشی بخەینە سەر ئەوسا دەزانین ڕەوشی خوێندنەوە لە جیهانی ئیسلامیماندا چۆنە!.

کەناڵەکانی ڕاگەیاندن زانیاریی پەرت و بڵاو هەڵدەڕێژن کە زۆر کەم پەیوەندی بە لایەنی پێداویستیی زانست و زانیاریی ڕاستەقینەی ئەو کەسەوە هەیە کە بەدیاریانەوە دادەنیشێت، ئەوەی ڕاستی بێت چڕوپڕی زانیارییەکان لەبارەی هەر بابەتێکیشەوە –کتومت وەك کەمی زانیاریی لەبارەیەوە– هۆکارێکن بۆ تێنەگەیشتنی ڕاست و دروستی ئەو بابەتە، چونکە ئەقڵ وزە و توانایەکی سنووورداری بۆ شیکردنەوە و پۆلێنکردن و لە بێژنگدانی هەموو ئەو زانیارییانە هەیە کە دێنە ڕێی، جا کاتێك لەو توانایە تێپەر دەکات ئەوا سەری لێدەشێوێنێت و بەلاڕێدا دەیبات.

لە لایەکی ترەوە دەبینین کەناڵە نوێیەکانی ڕاگەیاندن زیانی گەورەیان داوە لە هەستکردن بە پێویستی بیرکردنەوە، چونکە

نووسەر و ئامادەكارانی بابەت و بەرنامەكانی ئەو ئەركەیان لە جیاتی وەرگر لە ئەستۆ گرتووە. لە ڕاستیدا بینەری تەلەفزیۆن و بیسەری ڕادیۆ و خوێنەری ڕۆژنامە و گۆڤارەكان و... كۆمەڵێك زانیاریی و ئاماری ورد و، بابەت و باس و خواسی داڕێژراو بە شێوەیەكی ناوازە و جوان، سەرسامی دەكەن و وای لێدەكەن خۆ بەدەستەوە بدات و بە ڕاوبۆچوونەكانی ڕازی بێت، بە بێ ئەوەی خۆی ڕەنجی بۆ كێشابێت و ئارەقەی بۆ ڕشتبێت، ئەمانەش هەموو پێچەوانەی ئەوەیە كە پەرەسەندنی زانستی و كۆمەڵایەتی دەیخوازێت، ئەویش ئەوەیە تواناكان و بیری خۆمان بخەینەگەڕ بۆ داهێنان و تازەگەریی لە بری ئەوەی چەند زانیاری و بابەتێك لەملاولاوە بهێنین و خۆمانی پێهەڵكێشین.

تەواوی ئەم شتانە وامان لێناكات نكوڵی لەو شاڵاوە مەزنەی ڕاگەیاندن و زانیاریی بكەین كە بەرچاوی خەڵكی ڕوون كردووەتەوە و ئاستی هۆشیارییانی بەرزكردووەتەوە و گەلێك زانیاریی گشتیشی پێداون.

سەرمان لێ تێكچووە نازانین ئەمەی لە كەناڵەكانی ڕاگەیاندندا بەسەرماندا دەگوزەرێت بۆ خۆشییە یان بۆ هۆشیاركردنەوە و ڕۆشنبیركردنێكی ڕاستەقینەیە، لەوانەیشە ئەوەی گوێی بۆ دەگرین و

تەماشای دەکەین تەنها بۆ خۆشی و کات بەسەربردن بێت، ئێمەش دڵمان خۆش بێت وا بزانین شت فێر دەبین.

پێم وایە هێشتا هەر کتێب سەرەکیترین و باشترین کەناڵی خۆڕۆشنبیرکردنە، کە دەتوانین بە کامی دڵی خۆمان چیمان بوێت هەڵیبژێرین، لە کاتی گەڕان و بەدواداچوونیشیدا هیچ پێویستییەکی بە یارمەتیدەر نییە، لەچاو شتەکانی تریشدا هەرزانە.

لەو کەسانەش نیم لە بایەخی سەرچاوەکانی دیکە کەم دەکەنەوە، گرنگ ئەوەیە هەمیشە ئامانجی خۆڕۆشنبیرکردن و بەرەوپێشچوونی لایەنی زانستی و زانیارییمان ڕوون و ئاشکرا بێت، ئەوسا لێمان دێت بەدواداچوون بۆ ئەو کەناڵ و شێوازانە بکەین کە ڕێخۆشکەرن بۆ بەدیهێنانیان.

له پێناو خوێندنەوەدا

ئەگەر خوێندنەوە گرنگترین هۆیەکانی بەدەستهێنانی زانست و زانیاریی بێت، ئەگەریش زانست و زانیاریی یەکێك لە مەرجە هەرەگرنگەکانی پێشکەوتنی ژین و ژیاری مرۆڤایەتی بێت، کەواتە نابێت کەمتەرخەمیی بکەین لە ڕەنگڕێژکردنی ژیانی تایبەتی و تاکەکەسیمان بە خوێندنەوە. باسەکە بۆ خۆشی و کات بەسەربردن نییە، بەڵکو باسێکی چارەنووسسازە. بێگومان ڕەنگڕێژکردنی ژیانی ڕۆژانەمان بە خوێندنەوە هەروا شتێکی سانا نییە، بەڵکو پێویستمان بە گۆڕانکاریی ڕیشەییە لە هەڵسوکەوت و ڕەفتارماندا، هەروەها ڕەخساندنی دەرفەت و دابینکردنی پارە و دارایی پێویستە، بەر لە هەمووشیان ئامانج و پاڵنەر پێویستن. جا لەگەڵ ئەو هەموو زەحمەت و ئازار و نارەحەتییەی کە دێتە ڕێمان، بەڵام هیچ چارەیەکی دیکەمان نییە، مادامێکیش ئاوات بە ژیانێکی شایستە بە ڕێز و شکۆی موسوڵمان و بە مەبەستی بوونی لەم سەر زەوییە دەخوازین، ئەوا

پێویستە لەسەرمان بە دڵێکی فراوانەوە خۆمانی بدەینە بەر و بەرگەی بگرین.

وا لە خوارەوە ئەوەی بە بۆچوونی خۆم گرنگە بۆ بڵاوکردنەوەی کلتوور و ڕۆشنبیریی بخوێنە (اقرأ) دەخەمە پێش چاوی بەڕێزتان:

١- پاڵنەر:

خوای پەروەردگار چەندین هێز و توانای خۆڕسکیی بە مرۆڤ بەخشیوە کە بەرەو ڕەوشت و ڕەفتارێکی دیاریکراو هەڵیدەنێن و، مەبەست و ئامانجگەلێکی بۆ دەنەخشێنن لە پێناو بەدەستهێنانی هاوسەنگییەکی ناوخۆیی و ئامادەکردنی بۆ سازان لەگەڵ ژینگەی دەرەکی. بۆیە دەبینیت مرۆڤ هەرگیز ناتوانێت دەستبەرداری چەند پاڵنەر و پێویستییەکی ژیان ببێت، بۆ نموونە مەحاڵە ژیانی هەر تاکێکمان درێژە بکێشێت بەبێ بەدەستخستنی لایەنی کەمی پێویستی ژیانی لە خواردن و خواردنەوە و هەوا.

لەبەرامبەریشدا چەندین پێویستی و پاڵنەری تر هەن کە بە نەبوونیان ژیانی مرۆڤ ئەستەم نابێت، بەڵکو ڕۆڵی باشکردنی ژیانی مرۆڤ و ڕێزلێگرتن و فەراهەمکردنی ژیانێکی ئاسوودەی بۆ دەگێڕن، وەکو پێویستی ڕێزلێنان و دەستخۆشی لێکردن و، دابینکردنی ئاسایش و ئارامی بۆی و، ڕۆشنبیرکردن و تێگەیاندنی لەبارەی ئەو

ناوەندەی تیایدا ژیان دەگوزەرێنێت و ... کە زۆر جار لە خانەی پێویستییە پلەدووەکان پۆلێن دەکرێن.

مرۆڤیش هیچ جۆرە گیروگرفتێکی لە مامەڵەکردن لەگەڵ پاڵنەرە سەرەکییەکاندا بۆ دروست نەبووە، بەڵکو گرفتی سەرەکیی ئەو لە خەمساردییەتی لە ئاست پاڵنەر و پێویستییە پلەدووەکانی، بۆیە دواکەوتوویی زانستی و ژیاریی وا لە مرۆڤ دەکات هەر خەریکی دابینکردنی پێویستییە سەرەکییەکانی ژیان بێت و گوێ بەو بابەت و باسانە نەدات کە بەرەو بەرزیی دەبیەن. ئەمەش بۆ خۆی هۆکاری سەرەکییە لە نەمانی پاڵنەرەکانی خوێندنەوە لە لای زۆربەی موسوڵمانان. بۆیە کاتێك کۆمەڵگاکە هەنگاو بەرەو ڕێگەی بەرزیی ژین و ژیار هەڵدەگرێت کۆمەڵێك فشاری ماددی و ئەدەبی دەخاتە سەر تاکەکانی بۆ ئەوەی ئاستی زانستی و ڕۆشنبیری خۆیان بەرز بکەنەوە لە میانی خستنەگەری هەوڵ و ماندووبوونیان بەرەو بەرزی و بایەخدان بەو شتانەی بە لای کۆمەڵگا دواکەوتووەکانەوە شتانێکی لاوەکی و پەراوێز خراون.

ئەم پێشکەوتنەی باسی لێوە دەکەین زۆر بە ڕوونی لەسەرەتاکانی دروستبوونی کۆمەڵگە ئیسلامییەکاندا ڕەنگی دابوویەوە، چونکە ئەوان دونیایان پڕکرد لە زانست و زانین و، بە چەشنێك تێکۆشان لە پێناو بەدەستهێنانیاندا کە لەوەو پێش شتی وا

له جیهاندا ڕووی نەدابوو، ئەوان بەو چاوەوە دەیانڕوانییە زانست کە باشترین شتێکە لە خوای گەورە نزیکیان بکاتەوە و، بە چاکترین هۆکاریان دەزانی بەرەو لوتکە بیانبات. هەر ئەوەشە کە ئەمڕۆ لە کۆمەڵگە پێشکەوتووەکانی دونیادا بەدیی دەکەین.

ئینجا گەر ئازادبوون لە کۆت و بەندی دواکەوتوویی ژین و ژیار چارەسەری کۆتایی بێت بۆ کێشە و قەیرانی پشتهەڵکردن لە خوێندنەوە، ئەوا چەندین لایەن هەن دەتوانن چینی گەنجان -بەتایبەتی- لەم ڕووەوە هەنگاوێك بەرەو پێشەوە بەرن، وەکو خێزانە خوێندەوارەکان و خانەکانی فێرکاریی و قوتابخانەکان و زانکۆکان و یانە و کۆمەڵە ئەدەبی و ڕۆشنبیرییەکان و کتێبخانە گشتییەکان و ... گەلێك شوێنی تر، لاشم وایە هەر شارێك لە شارەکانمان شایەنی ئەوەیە کۆمەڵەیەکی ڕۆشنبیریی تێدا بکرێتەوە ئەرکی ئەوە بێت خەڵك هان بدات بۆ خوێندنەوە و هاوکارییان بکات لە دابینکردنی کتێبدا، هەر وەکو کۆمەڵەی هاوڕێیانی نەخۆش و خەمخۆرانی ژینگە و... هتد.

هەنگاوی یەکەم خۆی لە دۆزینەوەی پاڵنەرێك بۆ خوێندنەوەدا دەبینێتەوە، پشتیوان بەخوا سەریش دەکەوین ئەگەر بێتو بەگوێرەی پێویست خەمی بخۆین و بەهەند وەریبگرین.

٢- گەلاڵەکردنی حەز و ئارەزووی خوێندنەوە:

هەموو شتێك لەسەرەتاوە سەخت و گرانە، بێگومان سەختترین قۆناغەکانی ڕێ قۆناغی یەکەمە، بۆیە سەیر دەکەیت خەڵکانێکی زۆر هەن لە کاتی دەستپێکردنی هەر کار و پرۆژەیەکدا ناڕەحەتییەکی بێ ئەندازە بەدیی دەکەن، چونکە ڕەنج و تێکۆشانیان لە سەرەتاوە لاوازە و بەپێی پێویست سوود لە کات نابینن، هەر یەکەمان لە جێی خۆی وا هەست دەکات کاتێکی زۆری لەپێناو شتانێکی بێ بەهادا بەسەر بردووە، بەڵام دوای تێپەڕاندنی سەرەتای هەر کارێك ئەو کارە بۆ خۆی ئاسایی دەبێتەوە، دەقاودەق وەك گەرمکردنی ئۆتۆمبێل، پاشان بەرەبەرە گوڕ دەخواتەوە و بۆی دەردەچێت.

هەرچی پەروەردەی باش هەیە هەمیشە لەماڵەوە لە لایەن باوانەوە دەست پێدەکات، هەربۆیە بایەخدانی ئەوان بە زانست خاڵێکی چارەنووسسازە لە پەرەدان بە لایەنی دەروونی منداڵەکانیان و ئامادەکردنیان بۆ پرۆسەی فێرکردن و چاندنی حەز و ئارەزووی خوێندنەوە تیایاندا، بۆیە ئەوان -گەر بیانەوێت- دەتوانن هەست و ئارەزووی سەرنجدان و گوێگرتن و گوێلێبوون و پەرەدان بە بەهرە و خولیاکان لە مێشك و دڵ و دەروونی نەوەکانیاندا بچێنن، بە باسکردنی دیمەنەکان و دەرخستنی جیاوازیی شتەکان و چاندنی

گیـانی ڕێکخسـتن و خشـتەکاریی و بەرنامەڕێـژیی لـە ژیـانی ڕۆژانـەی ڕۆڵەکانیاندا.

گێڕانەوەی بەسەرهاتی خۆش و خوێندنـەوەی چیرۆکی منداڵانـە؛ ئەندێشەی منداڵ پەرەپێدەدات و وانەی زمانەوانی و پەیوەنـدیکردن و بەها و ڕەوشتی بەرزی فێر دەکات. بێگومان کڕینی زنجیرە ناميلکـە و کتێبی وێنەیی منداڵان ڕۆڵی گەورە دەبینێت لەوەی ئاماژەمان پێکرد، هەروەها بوونی کتێبخانەیەکی بەپێز لە ناو ماڵەکەدا هاندەرێکی بـاش دەبێت بۆ ئاڕاستەکردنی منداڵەکە بەرەو پرۆسەی خوێندنەوە.

پاش ئەوە ئەرکی دەزگاکـانی فێرکـاری دێـت لـە چـاودێریکردن و گەشەدان بەو پەروەردەیەی ئەنـدامانی خێـزان لـە ماڵـەوە کردویانـە، هەرگیزا و هەرگیزیش خوێندنگە و زانکۆکانمـان نـاتوانن کارێـك بکـەن شـیاوی باسـکردن بێـت تـا دەسـت هەڵنـەگرن لـە گۆشـکردنی خوێندکارەکانیان لەسەر پێدانی زانیـاریی، بـەڵکو دەبێـت ئـەو ئەرکـە بسـپێرێت بـە خوێنـدکار و، خوێنـدکار خـۆی بەدواداچـوون بکـات بـۆ سەرچاوە و فەرهەنگی زانیارییەکان و ژمارەیەك کتێب کورت بکاتـەوە و تێبینییان لەبارەوە بدات و لێکۆڵینەوەیان لەسەر بکات و، گفتوگۆی چڕوپڕیش لەبارەی کتێب و پەرتووکە نوێیەکانیشەوە بکات.

حەز و خووی خوێندنەوە لای مرۆڤ گەلاڵـە نابێـت تـا ئـەو کاتـەی چێژ و خۆشـی لـە خوێندنـەوە نـەبینێت. تـا ئـەو کاتەشـی لـە پێنـاو

خوێندنەوەدا ئارەق نەڕێژێت و مێشكی بۆ نەخەیتە كار و بەجوانی لێی تێنەگەیت ئەوە نایەتەدی. هەموو ئەو شتانەش پەیوەستن بە بوونی شێوازێكی نوێی مامەڵەكردن لەگەڵ ئەو بابەتە زانستییانەی كە لە خوێندكارەكان داوا كراون.

شیاویی و شایستەیی ئێمە بۆ فێربوون بەبۆنەی ئەزموونی خوێندنەوەمانەوە دەبێتە كارامەیی و لێهاتوویی. هەروەك دەكرێت دووبارەكردنەوە و ڕاهێنان خۆشویستنی زانیاری بكەن بە سروشتی دووەم بۆمان.

٣- دابینكردنی كتێب:

هەندێك لەو فاكتەرانەی بوونەتە هۆی بە هەند وەرنەگرتنی پرسی خوێندنەوە دەگەڕێنەوە بۆ گرانیی كتێب، خەڵكانێكی زۆر گلەیی و گازندەیانە لە دەست گرانی كتێب و نەبوونی پارەی پێویست بۆ كڕینی. گومانیشمان نییە لەوەی كە كەسانێك هەن كە هیچیان بەدەستەوە نییە تا كتێبی پێ پێكەوەنێن جا بەهۆی بێكارییەوە بێت یان بەهۆی زۆری ژمارەی ئەندامانی خێزانەكەیانەوە بێت... بەڵام لە پاش سەرنجدان و وردبوونەوە لە ژیانی زۆربەی خەڵكی بۆمان دەردەكەوێت خراپی و بێ سەلیقەیی لە خەرجكردنی پارەكانیان هۆكاری یەكەمە لەوەی كە نەتوانن نرخی كتێبەكان و چەندین شتی

تر دابین بکەن، لە لایەکی تریشەوە گەر هەڵوێستەیەك بکەین بۆ ئەو هەموو پارەیەی کە مانگانە لە هەندێ بابەتی جوانکاریی و خۆپێهەڵکێشان و پۆز پێلێداندا بەهەدەر دەدرێت، ئەوا بە تەواویی ئەو ڕاستییەمان بۆ ڕووندەبێتەوە کە هۆکاری سەرەکی پشتهەڵکردن لە خوێندنەوە لای زۆربەی خەڵکی دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی هیچ جۆرە خواست و ئارەزوویەکی خوێندنەوە و هاوڕێیەتیکردنی کتێب. هاوکات کێشەیەکی گەورەی وەك خوێندنەوە پێویستی بە چەندین ڕێگەچارە هەیە نەك تەنیا ڕێگەچارەیەك، لەو ڕێگەچارانەش:

- دانانی سیستمێك بۆ ناچارکردنی دەزگا و لایەنە جیاوازەکان بە دەستەبەرکردنی ژمارەیەك کتێبخانەی شیاو بۆ ڕۆشنبیرکردنی کارمەندەکانی، وەکو یانە و سەندیکا و ژوورە بازرگانییەکان و ئەنجومەنی گەڕەك و شارەوانییەکان و، کۆمپانیاکان و کارگە و فرۆکەخانەکان و... تا دوایی. زۆر پێویستیشە کە هەموو مزگەوتێك کتێبخانەیەکی تیا دابنرێت و پەرتووکی نوێ و بەپێزی بۆ دابین بکرێت.

- جێی خۆیەتی ڕیکخراوێکی تایبەت بە هاوڕێیانی کتێب پێکبهێنرێت، کە هەوڵ بۆ دابینکردنی کتێب بدات و سەرنجی خەڵکێکی زۆر بۆ لای کتێب ڕابکێشێت لە میانی کردنەوەی پێشانگا و گەرموگوڕکردنەوەی بازاڕی (کتێبی دەسە دوو) و کارکردن بۆ

چاپکردنی کتێب و سەرچاوە گرنگ و سەرەکییەکان بەنرخێکی هەرزان، هەروەها دامەزراندنی سندووقێك بۆ باربووی ژمارەیەك پەرتووکی گرانبەها تاوەکو بە نرخێکی هەرزانبەها بخرێتە بەردەستی خوێنەران، هاوکات کاراکردنی بیرۆکەی بەکرێدانی کتێب بەنرخێکی کەم و هاندانی دەوڵەمەندان بۆ دروستکردنی بینای پاشکۆ لە ماڵەکانیاندا تا خوێنەر بتوانێت لە کەشێکی ئارامدا کتێبی تیا بخوێنێتەوە.

– دارشتنی سیستمێك بۆ خواستنی کتێب و دەساودەسکردنی لە نێوان دامودەزگا زانستییەکاندا، واتە دەکرێت لە ڕێگەی سیستمێکی کارا و کاریگەرەوە سوودێکی لە ڕاددەبەدەر لەو کتێبانە وەربگیرێت کە هەن و چیتر پێویست بە کردنەوەی کتێبخانەی زۆر و زەبەند ناکات، دەقاودەق وەك ئەو ڕێ و شوێنەی کە لە ژمارەیەك وڵاتی پێشکەوتووی دونیا گیراوەتەبەر، بۆ ئەمەش پێویستمان بە کاراکردنی ڕۆڵی خزمەتگوزاریی پۆستە و پۆستەکاریی دەبێت.

– زانکۆ و دەزگا زانستییەکان هەستن بە کارئاسانیکردن بۆ خوێندکاران لە ڕێگەی دەرکردنی زنجیرەی (کتێبی گیرفان) لە بوار و پسپۆڕییە جیاوازەکاندا، بەشێوەیەك کە مەبەستی قازانجی لە پشتەوە نەبێت بەڵکو بۆ بڵاوکردنەوەی زانست و زانیاریی و

هاوکـــارییکردن و هانـــدانی خوێنـــدکاران بێـــت بـــۆ خوێندنـــەوە و خۆڕۆشنبیرکردن.

- گلدانەوەی ٢٪ی خەرجی هەر خێزانێك بەسە بۆ دەستکەوتنی ژمارەیـەك کتێبـی قـەبارە مامناوەنـد لـە مانگێکـدا و، دامەزرانـدنی کتێبخانەیەکی بەپێز لەناو ماڵدا لە ئایندەدا.

لـە کۆتاییـدا پێویسـتە ئـەوە بڵێین کـە ئـەوەی باسمـان کـرد لـە چوارچـێوەی حـەز و ئاواتخواسـتن دەرناچـێت گـەر بێتـو لـە ڕۆڵ و گەورەیی کتێب لە ژیانی ڕۆژانەماندا بێ ئاگا بین.

٤- تەرخانکردنی کات بۆ خوێندنەوە:

زیاتر لە ٨٠٪ی ئەو کەسانەی لـە مانگێکدا کتێبێك ناخوێننـەوە نەبوونی کات و دەرفەتی خوێندنەوە دەکەنـە بیـانوو، چـونکە مـاوەی ئیشـوکاری ڕۆژانـەیان دووردرێـژ و لـەش پرۆکێنـە و پێویسـتیان بـە حەوانەوەی زۆر هەیە، ئەو کاتە کەمەیشی کـە بۆیـان دەمێنێتـەوە لـە سەعیکردن بە منداڵەکانیان و چی و چیدا بەسەری دەبەن، لە کاتێکدا ئـەو خەڵکـە شـتێك لـە دەروونیانـدا پـەنگی خواردووەتـەوە ناکرێـت خۆیـانی لێ بدزنـەوە : ﴿بَلِ الإِنسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ * وَلَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَه﴾ القيامة: ١٤-١٥، واتە: (بەڵکو ئادەمزاد خۆی بەڵگەیە لەسـەر

خۆی کە چی کردووە و چی نەکردووە. با هەرچی بڕوبیانوویشی هەیە هەمووی بهێنێتەوە.)

ژیان لەگەڵ سەردەمدا پێویستییەکی بەردەوامیی ژین و ژیارە، جێگەی داخە کەسێك هەبێت شانبەشانی سەردەمەکەی خۆی هەڵنەکات و بێئاگا بێت لەو هەمووەی کە لەبارەی بایەخدان بە کاتەوە دەگوترێت کە پێویستە بەفیڕۆی نەدەین و پارێزگاری لێبکەین، ئەوەش بۆ خۆی باجێکی دیکەیە لە باجەکانی دواکەوتوویی ژین و ژیار.

کات ئەو کەرەستەیەیە ژیانی لێ دروستبووە، بۆیە ئەو کەسانەی ڕێزی لێناگرن و بەفیڕۆی دەدەن دەبێت بەخۆیاندا بچنەوە و بەچاوێکی تر تەماشای کات بکەن، کەسانی تێگەیشتووش دەزانن ئەستەمە کات نەڕەخسان بکرێتە بیانوویەك بۆ نەخوێندنەوە، بۆیە هەر کەمتەرخەمییەکیان لێ بوەشێتەوە سەرزەنشتی خۆیانی لەسەر دەکەن. ئەگەر کەسێکمان تۆمارێکی هەبێت و تیایدا چۆنیەتی بەسەربردنی کاتەکانی لە ماوەی هەفتەیەکدا بخاتەڕوو ئەوسا بۆی دەردەکەوێت کە نزیکەی ٢٠٪ی کار و چالاکییەکانی خزمەت بە هیچ ئامانجێك ناکەن و هیچ سوودێکیشی پێناگەیەنن و شتی پڕوپووچن! خۆ ئەگەر بێتو سەرنجێکی وردی ئەو پەیوەندییە تەلەفۆنیانە بدەین کە ڕۆژانە ئەنجامیان دەدەین ئەوا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە زۆرێکیان

زیادن و لەبارەی شتانێکەوەن کە پێویست نین و دەکرێت کۆڵیان لێ بدەین. دڵنیاشم چاوخشاندنەوە بەم لایەنەی ژیان و ڕێکخستنی کاروبارەکانمان ڕۆژانە دەستەبەری نیو کاتژمێرمان - بە لایەنی کەمەوە - بۆ دەکات کە دەتوانین لە خوێندنەوەی بابەتێکی زانستی و ڕۆشنبیریدا سوودی لێوەربگرین.

گرفتی سەرەکی لای ئەو کەسانەی ناخوێننەوە ڕەنگە ئەوە بووبێت کە هیچ ئامانج و کارێکی لەپێشینەیان نەبووە تا ببێتە فشارێك بەسەریانەوە و هەوڵ تواناکانیان ئاراستە بکات.

زۆر گرنگە بۆ کاتی خوێندنەوەی ڕۆژانەمان (کاتژمێری زێڕین) هەڵبژێرین، واتە ئەو کاتەی کە لەوپەڕی وزە و چالاکیداین، بۆ ئەوەی کە سوودی لێ ببینین بۆ بیرکردنەوەی داهێنەرانە یان بۆ خوێندنەوەی بابەتە قورسەکان یان بۆ پلاندانان بۆ کارەکانمان. هەندێ کەس ڕۆژانە کاتێکی تایبەت کردووە بۆ خۆی ناوی ناوە (کاتژمێری هێمن) کە نە پێشوازی لە میوانێك دەکات تێیدا و نە وەلامی هیچ پەیوەندییەکی تەلەفۆنی دەداتەوە و نە ئەندامانی خێزانەکەیشی تیا دەدوێنێت. هەر وەك ئەو ڕۆشنبیرەی کەوا ڕۆژانە کاتژمێرێکی بۆ خوێندنەوە تەرخان دەکرد و بە خزمەتکارەکەی دەگوت: هەرچییەك ڕوویدات ئاگادارم مەکەرەوە مەگەر ئەم خانووەی ئێمەی تێداین گڕ بگرێت!.

ئەگەر هەر یەکەمان پرسیار لە خۆی بکات و بلێت: ئەو ئیشوکارە چییە کە دەکرێت ئێستاکە پێی هەستم و، پاشان دەستی لێ هەلگرم؟ ئەگەریش پرسیار بکات و بلێت: ئایا ئەو کارەی کە ئێستا پێی هەلدەستم، لە چاو کارێکی تردا پڕبایەختر و لەپێشترە؟ ئەوسا کاتی زۆری بۆ دەڕەخسێت بۆ ئەنجامدانی گەلێك کار و کردەوەی بەسوود و، ئەو تەمەڵی و بێسەروبەریەیشی لەکۆڵدەبێتەوە کە موسوڵمانانی ئەمڕۆ بەدەستییەوە دەناڵێنن!.

پێویستە بگوترێت کە ڕێکخستنی کات پێویستی بە کاتە، دەبێت لەو پێناوەشدا کۆڵنەدەین و نەسرەوین تا سەردەکەوین.

٥- سازکردنی کەش و هەوای لەبار بۆ خوێندنەوە:

پەیوەندییەکی پتەو هەیە لە نێوان توانای وەرگرتن و تێگەیشتن و ئەو بارودۆخەی کە پرۆسەی خوێندنەوەی تێدا جێبەجێ دەکرێت، بۆ نموونە شێوازی دانیشتنی خوێنەر و شوێنی نالەباری خوێندنەوە لە توانای بەردەوامیدان بە پرۆسەی خوێندنەوەکە کەم دەکەنەوە و سوودێکی ئەوتۆشی لێ نابینرێت. چەندین مەرجی خوێندنەوە هەن کە بە بەدیهاتنیان کەشێکی لەبار بۆ خوێندنەوە دەسازێت، ئەوانیش ئەمانەن:

أ- پێویسته شوێنی خوێندنەوە و سەعیکردن ڕێکوپێك و جوان بێت، ئارامبەخش بێت و دڵ پێی بکرێتەوە، باشتر وایە ژوورێکی تایبەت بە خوێندنەوە و سەعیکردن یان دیوێکی ژووری بۆ دابین بکرێت، چونکە جێگای پڕ لە شتی پەرش و بڵاو یان شتی بێ کەڵك و زیادە، مرۆڤ تووشی بێزاری و خەمۆکی دەکات و شوێنەکەی پێ چۆڵ دەکات. کە لێشدەبیتەوە لە خویندنەوە و سەعیکردن پێویستە بە پاکوخاوێنی بەجێی بهێڵیت بۆ ئەوەی کە سەرلەنوێ کەمەندکێشت بکاتەوە، چونکە هەندێك کەس ژوورەکە بە شێواویی جێدەهێڵێت، دواییش لەگەڕانەوەدا هەست بە دڵتەنگییەك دەکات، بۆیە باش وایە خوێنەر چەند خولەکی کۆتایی خوێندن و خوێندنەوەکەی بۆ ڕێکوپێککردنەوەی شوێنەکە و ئامادەکردنی بۆ دانیشتنێکی دیکە تەرخان بکات.

ب - پێویستە ژووری خوێندن و خوێندنەوەکە تەندروست بێت، واتە هۆیەکانی هەواگۆڕکێی و ڕووناککردنەوەی تێدا بێت و پلەی گەرماکەی لە نێوان ١٥ بۆ ٢١ پلەی سیلیزیدا بێت تاوەکو خوێنەر بێزاریی ڕووی تێ نەکات و بتوانێت بۆ ماوەیەکی دووروودرێژ درێژە بە خوێندنەوە و سەعیکردنەکەی بدات.

جـ - هەندێ کەس گوێ بە هێمنی و ئارامی شوێنەکە نادات و دوورەپەرێزیی هەڵنابژێرێت، کە دواجار مێشکی ئەو بابەتە وەرناگرێت

و دەبێتە هۆی تێنەگەیشتن لێی. هەربۆیە پێویستە شوێنی خوێندن و خوێندنەوە دوور بێت لە ژاوەژاو چ لەناو ماڵ و چ لە دەرەوە، دەنا لە کاتبەسەربردن زیاتر هیچی ترت دەست ناکەوێت.

د - پێویستە کورسیەکە حەوێن و ئاسوودەکەر بێت و بە مێزی خوێندن و خوێندنەوەکە بخوات، هەروەها پێویستە تامەزرۆکاری خوێندنەوە ئەو کەرەستە و فەرهەنگ و سەرچاوانەی کە کاری پێیان دەبێت لە کاتی خوێندنەوەدا بخاتە سەر مێزەکەی، تاوەکو کاتەکە بە هەڵسان و دانیشتن نەکوژێت و دڵ و دەروونی خرۆشاوی لە خوێندنەوەکە دانەبڕێت.

هـ - ئازایەتی نە بە دانیشتنی زۆرە لە ژووری خوێندن و خوێندنەوەدا و نە بە خوێندنەوەی ڕێژەیەکی زۆری کتێبە، بەڵکو بەو بەرهەمەیە کە بەدەستی دەهێنیت، بۆیە پێویستمان بە پشوودان و حەوانەوە دەبێت لە کاتی خوێندنەوەدا، ئەوەش تەنها بەوە بەدەست دێت کە کاتێک بۆ حەوانەوەی مێشک تەرخان بکەین. ڕاستییەکی حاشا هەڵنەگرە کە پۆلێك پیادە دەتوانێت ڕۆژەڕێیەکی تەواو ڕێ ببڕێت گەر بێتو لە دوای هەر کاتژمێرێك ڕێڕۆیشتن دە خولەك پشوو بدات. لە ڕاستیدا خوێندنەوەی بەسوود شایستەی ئەوەیە کە پلانی تۆکمەی بۆ دابنێین و مێشکی بۆ بخەینە کار و ڕەنجی لە پێناودا بدەین، چونکە لە گرنگترین ئەو هۆکارانەیە کە سەرلەنوێ بوونی ئێمە دادەڕێژێتەوە!

بۆچی دەخوێنینەوە؟

مـرۆڤ هـەر بـە سروشـت کەسـێکی پرسـیارکەرە و تامـەزرۆی ئاشکراکردنی نادیارەکان دەکات، بۆیە کاتێك کە بەڕووی دونیای ژیـن و ژیـاردا دەکرێتـەوە ئاشـنابوونی بەزۆربـەی زۆری بابەتـە زانسـتی و ڕۆشنبیرییەکانی لە لا دەبێتە پێویستییەکی سـەرەکی ژیـان، چـونکە گەشەی گیان و ئەقڵ و لێهاتوویی ئەوی پێوە بەندە.

ژیار و شارستانیەتیش لە بنەڕەتدا خەمی گـەورەی دەسـتکەوتنی زانیاریی نوێ نییە، بەڵکو خستنەگەری ئـەو زانیارییانەیـە لـە خزمـەت خۆشـگوزەرانکردنی خـەڵك و بەرزکردنـەوەی ئاسـتی پێشـکەوتن و هۆشیارییانە لە هەموو لایەنێکەوە، لێرەوە دەگەینە ئەو ڕاستییەی کە ئامانجی خەڵکی لە پشت خوێندنـەوەوە هەمـەجۆرە، بـەپێی ڕەوشـی خوێنـەر و ئـەو مـەرام و مەبەسـتەی کـە لـە پشـت خوێندنـەوەی کتێبێکەوە هەیەتی دەگۆڕێت.

ئـەو بارودۆخـەی کـە بەسـەر هەرکامێکمانـەوە تێپـەڕدەبێت، وا دەکات کە ئامانجەکانی پشت خوێندنەوە لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر زۆر جیاواز بن، دەگونجێت خوێندنـەوە بـۆ زیـاتر تێگەیشـتن بێـت، ڕەنگە بۆ دەستکەوتنی زانیاریی بێت لەبارەی بابەتێکـەوە، لەوانەشـە بۆ خۆشی و کات بەسەربردن بێت یان بۆ نەهێشتنی تەنگانەیەکە یـان بۆ چۆکدادانە لەبـەردەم خوویـەکی دیـاریکراودا یـان بـۆ پڕکردنـەوەی کاتی بێکارییە، پێدەچێت بۆ چێژوەرگرتن بێت لە ڕووی گیانیی و بیر و هۆشەوە، یان لەبەر پێشکەوتنی لایەنی پیشەیی ئەو کەسـەوە بێـت یـان بـەهۆی هەسـتکردنەوەیە بـە بەرپرسـیاریەتی، یـان هـەر بـۆ دەرخستنی ئارەزووی خوێندنەوەیە و خۆچوواندنە بە یارانی...

خەڵکانێکی زۆر هەن کە نازانن بۆچی دەخوێننەوە، گوێش نادەنە ئەوەی کە لە خۆیان بپرسن ئەو ئامانجەی کە لـە پشـت خوێندنـەوەی ئەو بابەتەوە هەیانە چییە، لە کاتێکدا دەستنیشانکردنی ئەو خاڵە بـە وردیی زۆر گرنگە بۆ ئەوەی کە جـۆری کتێـب و جـۆری خوێندنـەوە و ئاستەکانی لەگەڵ ئامانجی خوێنەردا بگـونجێن. دەتـوانین کـە بڵـێین: ئامانجە سەرەکییەکانی پشت خوێندنەوە لە لایەن زۆربەی خەڵکییەوە سێ شتن، ئەوانیش ئەمانەن:

١- خوێندنەوە هەر بۆ خۆشی و کات بەسەربردن و پڕکردنەوەی کـاتی بـەتاڵی: ئـەم جـۆرە خوێندنەوەیـەش زۆر بـەربڵاوە لـەناو

خەڵکییدا. هەندێ ئامار دەریخستووە کە نزیکەی ٧٠٪ی خوێنەران خوێندنەوەکەیان هەر بۆ خۆشی و کات بەسەربردنە، بۆیە دەبینیت ژمارەیەکی زۆری خەڵك ڕوویان لە خوێندنەوەی پەرتووکی چیرۆك و ڕۆمان و شانۆگەری و ڕۆژنامە و گۆڤار کردووە، هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ کات بەسەربردن، ئەم جۆرە خوێندنەوەیە پێویستی بە هیچ جۆرە لێهاتووییەك نییە و ماندووبوونێکی ئەوتۆیشی ناوێت، چونکە خوێنەر هەرکاتێك لەو کتێبە وەڕس بوو دەتوانێت دەسبەرداری بێت، ڕازیشە بەو سوودە کەمەی کە ڕەنگە دەستی بکەوێت لێی، دوور نییە کە کتێبە زۆر ئاڵۆزەکانیش تەنها بۆ خۆشی و کات بەسەر بردن چاویان پیا بخشێنرێت و بخوێنرێنەوە.

سەرەڕای ئەوەش زۆربەی زۆری خەڵکیش هیچ ئامانج و مەبەستێکی دیاریکراوی نییە پاڵی پێوە بنێت بۆ خوێندنەوەی کتێبێکی دیاریکراو، یان ناچار بە دانانی بەرنامەیەکی دیاریکراو بۆ خوێندنەوەی بکات، ئەوەش هۆکارێکە بۆ ئەوەی هەرچییەکی بکەوێتە دەست بیخوێنێتەوە!

لەگەڵ ئەوەشدا خوێندنەوە لەپێناو خۆشی و کات بەسەر بردندا بەشی خۆی سوودیشی تێدایە، لەو سوودانەش: خوێنەر ڕزگاری دەبێت لە بەتاڵی و پڕکردنەوەی ئەو کاتەی بە شتی زیانبەخش، سەرباری ئەوەش چارەسەرێکیشە بۆ هەندێ لە نەخۆشییە

دەمارییەکان، بۆ نموونە ئەو خەڵەفاوییەی کە تووشی بەسالاچووان دەبێت ئەمڕۆ بە خوێندنەوە چارەسەر دەکرێت بە هاودەمی لەگەڵ چەندین دەرمانی تردا، هەروەها خوێندنەوە چارەسەرێکی باشە بۆ خودپەرستی کە هەندێ کەس بەدەستیەوە دەناڵێنن. بەو شێوەیە هاوڕێیەتیکردنی کتێب کارێکی زۆر باش و سوودبەخشە.

٢- خوێندنەوە بە مەبەستی ئاگاداربوون لە زانیاریی: شێوازێکە دیسان زۆربەی خەڵکی بەکاری دەهێنن، ئەرك و ماندووبوونی ئەم جۆرە خوێندنەوەیەش دیسان شتێکی ئەوتۆ نییە، بۆ نموونە بۆ کەسێك کە شارەزاییەکی لە یاساکانی نوێژدا هەبێت دەتوانێت بە ئاسانی لە ڕاجیاکانی فیقهی زانایان سەبارەت بە سوننەت یا پێویستبوونی یەکێك لە کردارەکان تێبگات و لەو بارەیەوە مەلۆیەك زانیاریی بخاتە سەر خەرواری زانیارییەکانی. هەروەها بۆ کەسێکیش کە شارەزا بێت دەربارەی جوگرافیای وڵاتێك دەتوانێت زانیارییەکی نوێ لەبارەی قەیرانی ئاو و ژمارەی دانیشتوانی ئەو وڵاتەوە بخاتە سەر زانیارییەکانی.

ئەم جۆرە خوێندنەوەیەش زۆر بەربڵاوە، چونکە لە جیهانی ئیسلامیماندا خەڵکانێکی زۆر تووشی تایەك بوون کە پێی دەڵێن تای گەڕان بەدوای ئاسانتر و دەستکەوتنی لە نزیکترین کاتدا!

بەڵگەشمان بۆ بڵاوبوونەوەی ئەم جۆرە خوێندنەوەیە، گلەیی و گازندەی بەردەوامی خەڵکێکی زۆرە بەدەست ئاڵۆزیی و دژواریی هەندێ کتێبەوە کە هیچی لێ تێناگەن، ئەوان نایانەوێت بە ئەزموونی پڕ مەینەتی دانەری ئەو کتێبەدا تێپەڕ ببن. بەڵگەیەکی تریش بۆ ئەوە ئەوەیە کە ئێمە دەزانین خەڵك زانیارییان زۆرە لەبارەی پرس و بابەت و ڕووداوە جیاوازەکانەوە، بەڵام جێی سەرنجە کە دیسان زۆربەیان تێناگەن و ناتوانن زانیارییەکان لە بێژنگ بدەن و تێهەڵکێشی چەند تەوەرەیەکی بکەن، بۆیە شتێکی سەیر و نامۆ نییە گەر ببیستین کەسێك هەبێت زۆر بخوێنێتەوە، بەڵام لە ماوەی بیست ساڵی خوێندنەوە و بەدواداچوونیدا گۆڕانکارییەکی ئەوتۆ بەسەر بیرکردنەوە و تێگەیشتنیدا ڕووی نەدابێت!

٣- خوێندنەوە لە پێناو تێگەیشتنی زیاتردا: سەختترین جۆرەکانی خوێندنەوە و بەسوودترینیشیانە. ئەو کەسانەی کە بەم مەبەستەوە دەخوێننەوە زۆر کەمن، لەبەر ئەوەی کە زۆربەی خەڵکی پێیان وایە کە ئەو تێگەیشتن و بنەما و توانا هزرییانەی کە هەیانە تێر و تەسەلن و پێویست ناکات پەرەیان پێ بدرێت، هەر خۆی واشە خەڵك ڕێگە بە تاوانبارکردنی نادات بەوەی کە پێی بڵێیت کێشەیەك لە مێشکتدا هەیە یان تێناگەیت، هەروەها خوێندنەوە لە پێناو تێگەیشتنی باشتردا لە سەرەتاوە زۆر قورس و نارەحەتە. بۆیە ئەو

کتێبەی کە بڕیارە تێگەیشتنی خوێنەرەکەی فراوان بکات و بەرەو لوتکە بیبات کتێبێك نییە کە باس و بابەتی زانراو و ئاسان لەخۆ بگرێت، بەڵکو کتێبێکە کە خوێنەرەکەی هەست بەوە بکات کە لە ئاستی ئەو بەرزترە و پێویستی بە وردبوونەوە و ڕەنج و ماندووبوونی زیاتر هەیە تاوەکو لێی تێبگات. جا کاتێك کە خوێنەر بەسەرکەوتوویی لێی تێگەیشت، ئەوسا بزانە بەرزبووەتەوە بۆ ئاستی ئەو و، بەوەش بیرکردنەوەی باشتر بووە.

جاری وایە وا ڕێك دەکەوێت کە ئەو کتێبە هیچ پەیوەندییەکی بە ڕۆشنبیریی خوێنەرەوە نەبێت، یان هەڵگری کۆمەڵێك زاراوە و بیری نامۆ و ئاڵۆزبێت، دواجار وا لە خوێنەر دەکات ببەزێت و دەستی لێهەڵبگرێت، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە ئەو خوێنەرە لەو دەستەیە نییە کە کتێبەکەی بۆ نووسراوە. هەر بۆیە ئەو کتێبەی کە تێگەیشتن باشتر و فراوانتر دەکات ئەوە کتێبێکی سەرکەوتووە و قەت نانەوێت، ڕاستە کتێبێکە لەسەرووی ئاستی تێگەیشتنی خوێنەرەوەیە بەڵام دەکرێت تا ئەندازەیەکی باش ئەو خوێنەرە سەرکەوێتە سەرەوە لەو ئاستەدا.

خوێندنەوە لە پێناو تێگەیشتندا ئەو خوێندنەوەیە کە ئامانجی پێکەوەنانی بەرنامەیەکی تۆکمەیە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ تێگەیشتن و زانیندا، هەروەها هزر و هۆشمان نوێ دەکاتەوە و تێگەیشتنمان بۆ

شتەکان فراوانتر دەکات، هەروەها کەشە بە تەندێشەشمان دەدات و ڕووداو و شتەکانیشمان بۆ دێنێتە پێش چاو، ئەم جۆرە خوێندنەوەیە تێر و تەسەلترە هەرچەندە کە کەموکووڕیی لە زانیارییەکانیدا بەدیدەکرێت... ئەو دەستکەوتانەمان کە لە پشت کتێبی زانیارییەوەن وەك دەستکەوتی کەسێك وایە کە خاوەنی پارچە زێڕێك بێت، بەڵام ئەو دەستکەوتانەمان کە لە پشت ئەو کتێبانەوەن کە ڕەوشی بیرکردنەوەمان بەرەو باشی دەبەن وەك دەستکەوتی کەسێکە کەوا کلیلی کانێکی ئاڵتوونی پێ بدرێت!.

ئێستا زانیمان کەوا ئەم جۆرە خوێندنەوەیە زانیارییەکانمان گەشەپێدەدات و بەرهەمداریان دەکات، پشتیوان بە خوا لە بابەتەکانی دواتردا بەدرێژی دێینە سەر باسکردنی.

پێویستە بگوترێت: ئەو هێڵەی کە کتێبی زانیاریی بەخش لە کتێبێك کە ئاستی بیرکردنەوە و تێگەیشتن فراوان دەکات جیادەکاتەوە بەگشتی هێڵێکی ناڕوون و دژوارە، چونکە ئەو کتێبەی کە تایبەتە بە بەخشینی زانیاریی گەر بێتو بەشێوەیەکی نوێ پێشکەش بکرێت ئەوا هەر دەبێت چۆنیەتی تێگەیشتنی خوێنەر بگۆڕێت، وەك ئەوەی لەپاڵ ئەو زانیارییە ڕووتەی کە دەیدات واتا و لێکدانەوەی نوێی لێبکەوێتەوە یان بەراوردکاریی یان هەموارکردنێکردنی پێوە دیار بێت.

جۆرەکانی خوێندنەوە

یەکەم: خوێندنەوەی چاوپێداخشاندنی ورد:

جێگـــای دڵخۆشـــییە بـــۆ مـــرۆڤ کـــە لـــە ســـەردەمێکدا دەژی کتێبخانـەکان جمـەیان دێـت لـە کتێـب، بـەڵام ئەمـە هـەرگیز ئـەوە ناگەیەنێت کە چی هات بەدەستماندا بیکڕین بەبێ ئەوەی گوێ بدەینە ئەندازەی گونجاویی ئەو کتێبەی کە دەیکڕین.

لە مێژووی ئێمـەدا گـەلێك کتێبـی جۆراوجـۆر هـەن کـە لـە لایـەن خاوەنەکانیانەوە شـەونخونییان بـۆ کـراوە تـا کەوتوونەتـە بـازاڕەوە، کەچی لە جێی ڕەزامەندی خەڵکیـدا نـەبوون و، بەشـێوەیەکی بەرچـاو نەخوێندراونەتـەوە، کەچـی ئێسـتا بـۆ چـەندین مەبەسـتی جیـاواز سەرلەنوێ لە چاپ دەدرێن و بڵاودەکرێنەوە.

کتێبـی وا هـەن کـە خاوەنـەکانیان تـەنیا بـۆ مەبەسـتی بازرگـانی دەیاننوسن و ناونیشانی فریودەر و بێ نـاوەڕۆکی بـۆ هەڵدەبـژێرن بـۆ ئەوەی کە سەرنجی خەڵکی بۆ ڕابکێشن.

نووسەری نایابی واش دەبینیت کە نووسراو و بەرهەمەکانیان بۆ دەستەیەکی دیاریکراوی خەڵکی دەنووسن و مەبەستی سەرەکییان ئەوەیە کە ناوەڕۆکی کتێبەکانیان بە خەڵکی بگەیەنن، بۆیە ڕەنگە ئەو کتێبەی کە دەیخوێنیتەوە کتێبێکی خراپ نەبێت، بەڵام تۆ لەو گرووپ و دەستەیە نەبیت کە ئاڕاستەی کراوە، ئەوسا ئەگەر بیشی خوێنیتەوە نەك هەر سوودیشی لێوەرناگریت ڕەنگە پەستیشت بکات. کتێب وەك کراس وایە زۆرجار چاکییەکەی بەندە بە شیان و گونجانی لەبەری کەسەکەدا، نەك بە کوالیتی قوماشەکەی یان ڕەنگەکەی. لەوانەشە ئەو کتێبە بۆ تۆ بشێت، بەڵام ئەو بابەتەی کە لەسەری دەدوێت ئەو بابەتە نییە کە ئێستا بەدوایدا وێڵیت... بەو شێوەیە. بۆیە هۆکاری زۆر هەن کە وامان لێدەکەن پەلە نەکەین لە کڕینی هیچ کتێبێك ئەگەرچی بابەتەکەی بەپێز و نرخەکەشی هەرزان بێت تا چاوێکی پیا نەخشێنین و بۆمان ساغ نەبێتەوە کە پێویستمانە یاخود نا و، بەتەواویش بۆمان ڕوون نەبێتەوە کەوا بە چ شێوەیەك بخوێنرێتەوە باشە.

دەتوانین لە ماوەی نیو کاتژمێردا بگەینە بڕیارێك لەبارەی باش و خراپی کتێبێکەوە، ئەگەر هاتوو ئەم هەنگاوانەمان گرتەبەر:

١– خوێندنەوەی پێشەکی کتێبەکە– ئەگەر پێشەکی هەبوو - چونکە زۆربەی نووسەران و دانەرانی کتێب لە پێشەکی کتێبەکانیاندا

ئاماژە بۆ ئەو هۆکار و ئامانجانە دەکەن کە لەپشت نووسینەکەیانەوە بوون، هەروەها هەندێکیان ئاماژە بەو گرووپ و دەستەیە دەکەن کە سوود لەو کتێبە وەردەگرن.

٢- خوێندنەوەی پێڕستی بابەتەکان بۆ زانینی بابەتەکانی کتێبەکە، لەوەش گرنگتر زانینی ڕوانگەی گشتیی کتێبەکەیە. زۆر خوێنەر هەیە تەنها ئەو بابەتانە دەخوێنێتەوە کە بەلایەوە پەسەندن بەبێ گوێدانە پێڕستی بابەتەکان، ئیدی مەبەست و ڕوانگەی گشتیی کتێبەکەی لەکیس دەچێت کە ناوەڕۆك و یەکێتی بابەتەکەی لەخۆ گرتووە. هەندێ نووسەر خشتەیەکی شیکاریی بۆ ناوەڕۆك و بابەتەکانی کتێبەکە دەکێشێت، ئەوەش سوودی باشی دەبێت بۆ خوێنەر و دیدگای بۆ ناوەڕۆکی کتێبەکە فراوانتر دەکات و وێنەیەکی لە درێژە و وردەکاریی بابەتەکەی بۆ دەخاتە پێش چاو.

٣- چاوخشاندن بە پێڕستی ئەو سەرچاوانەی کە نووسەرەکە لە دانانی کتێبەکەدا پشتی پێ بەستوون، چونکە بە سەرچاوەیەکی سەرەکی زانیارییەکانی دادەنرێن، هەروەها سروشتی تێز و تێڕوانینی ئەو بۆ بابەتەکە دەخاتەڕوو، لەدواییشدا خوێنەر بەهۆی ئەو کارەوە ئەو باکگراوند و پاشخانە فیکری و ڕۆشنبیرییەی کە بیرکردنەوە و تێڕوانینەکانی نووسەرەکەی لەسەر دروستبووە بۆ ئاشکرا دەبێت.

٤- هەندێ نووسەر کورتەیەکی چڕوپڕ لە کۆتایی هەر بەشێکدا دەنووسێتەوە، بۆیە زۆر گرنگە کە بەدواداچوون بۆ هەندێ لەو کورتکراوانە بکرێت بۆ زانینی ناوەڕۆکی ئەو بابەتەی کە پێشکەشکراوە، هەروەها چاوپێداخشاندنێکی خێرا بە ناونیشانی بەشەکانی کتێبەکەشدا دیسان سوودی خۆی دەبێت.

٥- خوێندنەوەی چەند لاپەرەیەك یان چەند بڕگەیەکی کتێبەکە تا بزانرێت نووسەر تا چ ڕاددەیەك مەبەستەکەی پێکاوە، ئەمەش بۆ خۆی زۆر گرنگە، چونکە خوێندنەوەی ورد - بەتایبەتیش ئەگەر لە خانەیەك یان بڕگەیەکدا بێت - چێژبەخش دەبێت بۆ خوێنەر، ئەوسا دەتوانێت ئاستی زانستیی کتێبەکە هەڵبسەنگێنێت و بزانێت کە تا چ ئەندازەیەك دەتوانێت پێویستییە زانستییەکانی خۆی لێ بەدەست بخات.

کاتێك کە خوێنەری بەئەزموون هەڵدەستێت بەو کارەی کە باسمان لێوە کرد، ئەوا بە لایەنی کەمەوە شتێکی لەبارەی سوود و گرنگی ئەو کتێبەی لەلا گەڵاڵە بووە، هەروەها بۆی دەرکەوتووە کە چ سەرچاوەیەکی تر لە پاش خوێندنەوەی ئەو کتێبە جێی سوود و بایەخە بۆ تێگەیشتنی زیاتری لە بابەتەکە.

پشتگوێخستنی خوێندنەوەی چاوپێداخشاندنی ورد، بوویە هۆی ئەوەی کە خەڵکێکی زۆر لە جیهاندا دەست بۆ کتێبانێك بەرن و

بیانکڕن کە شایستەی خوێندنەوە نین، چونکە تەنانەت نرخی ئەو مەرەکەبەشیان نییە کە پێی نووسراونەتەوە، هەروەها بوویە هۆی ئەوەی کە کتێبانێك بکڕن کە هیچ سوودێکی لێ نەبینن، یان هەر پەیوەندی بەوانەوە نەبێت!.

دووەم: خوێندنەوەی خێرا:

زانست و زانین هەر پازدە ساڵ جارێك ـ ئەوپەڕەکەی ـ دوو قات دەبێتەوە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە ئەو کتێبانەی بڵاو دەکرێنەوە شیاوی هەڵوێستە لەسەر کردنن لە لایەن خوێنەرانەوە، واتە هەم پێویستە بە باشی خۆیانی بۆ ئامادە بکەن هەمیش کاتی زۆرتری بۆ تەرخان بکەن. گریمان کەسێك ٦٠ ساڵی تەواو خەریکی خوێندنەوە بووە، هەر هەفتەیەکی کتێبێکی تەواوکردووە، بەهەموویەوە دەکاتە نزیکەی سێ هەزار کتێب، ئەوەش ژمارەیەکی زۆر کەمە لە چاو ئەو ڕێژەیەی کە بڵاوکراوەتەوە[1].

دوای هەڵدانەوەی پەڕەی کتێب و چاوخشاندن بە ناوەڕۆك و بابەتەکانیدا و یەکلاکردنەوەی ئاستەکەی ئینجا خوێنەر بڕیار دەدات

١- بازاڕی هاوبەشی ئەورووپی سەرگەرمی دانانی پڕۆژەیەکی زەبەلاحە بۆ بەستنەوەی زۆربەی کتێبخانەکانی ئەورووپا بە تۆڕێکی گەورەی زانیارییەوە, بڕیار وایە نزیکەی دوو ملیار و سەد ملیۆن کتێب دابەزێنرێتە سەر ئەو تۆڕە!.

کە چ خوێندنەوەیەکی بۆ باشە، چونکە کتێبی وا هەیە زۆر بەخێرایی چاوی پێدا دەخشێنرێت بۆ سوود لێوەرگرتنی[1]، ژمارەیەك کتێبی دیکە هەن پێویستە بە وردیی و بەجوانی بخوێنرێنەوە و بکێڵرێن بە وێنەی ئەو جوتیارەی کە خەریکی کێڵانی خاکێکی بەپیتە و چاوەڕێی بەرهەمێکی زۆرە لێی.

بیرۆکەی خوێندنەوەی خێراش بەندە بە وەرچەرخاندنی بینین بەشێوەیەکی خێرا لە ڕووبەرێکەوە بۆ ڕووبەرێکی دی، کاتێکیش کە لەسەر ڕووبەرێکی دیاریکراودا دەگیرسێتەوە، چەند هێما و واتایەك وەردەگرێت، ئینجا هەر بەو خێراییەوە بەرەو ڕووبەرێکی دی

١- گەورە زانایانمان زۆر بە چاکی لەم مەسەلەیە تێگەیشتبوون ، بۆیە زۆر چوست و چالاك و کۆڵنەدەر بوون لە خوێندنەوەی کتێبە ئاڵۆز و قورسەکاندا, هەروەها خوێندنەوەی خێراشیان بەکاردەهێنا. لەم بارەیەوە دەگێڕنەوە کە (ئیبن حەجەری عەسقەلانی) صەحیحی موسلیمی لە پێنج کۆبوونەوە و دانیشتندا لە ماوەی دوو ڕۆژ و نیودا خوێندووەتەوە. هەر زانای ناوبراو کتێبی (النسائي الكبير)ی لە دە کۆڕو کۆبوونەوەدا خوێندووەتەوە, ماوەی هەر کۆبوونەوەیەکی نزیکەی چوار کاتژمێری خایاندووە, لە ماوەی نیشتەجێبوونیشیدا لە دیمەشق کە نزیکەی دوو مانگ و دە ڕۆژ بووە نزیکەی سەد بەرگی خوێندووەتەوە. (الخطيب البغدادي)یش لە ماوەی پێنج ڕۆژدا صەحیحی بوخاری بۆ کەریمە (کە ڕیوایەتکەرێکی فەرموودە بوو) خوێندەوە. (ابن الجوزي) لەبارەی خۆیەوە دەڵێت: گەر بڵێم: نزیکەی بیست هەزار بەرگم خوێندووەتەوە هێشتا هەر کەمم وتووە, لە کاتێکدا کە من هێشتا هەر ساوام و بەدوای زانستدا وێڵم!.

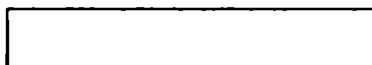
وەردەچـەرخێت و دووبـارە دەگێرسـێتەوە، بـەو شـێوەیە. زانایـانی شارەزای ئەرکی ئەندامەکانی لاشەی مرۆڤ دەڵـێن خوێندنەوەکـە خـاو بێت یان خێرا چاو بۆ ماوەی هەر چرکەیەك وچـانێك دەدات. جیـاوازی نێوان هەردوو خوێندنەوەکەش ئەوەیە کە خاوەنی خوێندنەوەی خێـرا لەم چـرکەیەدا واتـا و ئامـاژەی زیـاتری دەسـت دەکـەوێت، واتـە گـەر خوێنـەری ئاسـایی زیـاتر لـە دە بڕگـەی دەنگیـی دەسـتبکەوێت ئـەوا خوێنەری خێرا دە وشەی واتاداری دەست دەکەوێت!

کێشەی خوێنـەری بـێ ئـەزموون گەڕانەوەیـە بـۆ سـەر دێڕەکـانی پێشوو، واتە هەر کاتێك لە ڕووبەرێکەوە بگوازێتەوە بۆ ڕووبەرێکی تـر دەگەڕێتەوە سەر خوێندنەوەی دێڕەکەی پێشوو بۆ ئەوەی بتوانێت لە واتای دێڕەکەی دواتـر تێبگـات، هـەروەها بینینـی سـەنتەر ناگرێـت و پچڕپچڕە، بەڵام بینینی خوێنەری خێرا بەردەوام و ڕێکوپێکە.

چـەند وڵاتێکـی پێشـکەوتووش دەرکیـان بـە بـەها و گـەورەیی خێرایـی لـە خوێندنـەوەدا کـردووە، بۆیـە نیـو سـەدە بـەر لـە ئێسـتا هەستاون بە کردنەوەی خولی تایبەت بە خوێندنەوەی خێرا، ئامانج لە کردنەوەی ئەو جۆرە خولانەش بەردەوام بۆ دەسـتکەوتنی ژمارەیـەك وشەی زیاتر بووە لە ماوەی ئەو چرکەیەدا کە چاو تیایدا دەوەستێت. لەو خولانەشدا شێوازی جۆراوجۆر بۆ ڕاهێنـانی خوێنـەر لەسـەر ئـەوە بەکاردەهێنرێت، ئاسانترینیشیان ئەوەیە کە خوێنەر پەنجـە گـەورە و

دۆشـاو مـژەی لەیـەك بـدات و پاشـان بیانخاتـە ژێـر دێڕەكـەوە و بەخێراییەكی كەمێك زیاتر لە جووڵـەی چاوەكانی بیانجوولێنێت. جـا كاتێك كە خۆی ناچار بە درێژەدان بە خوێندنەوەكەی لەگەڵ جووڵـەی دەستی دەكات، دەبینێـت كـە لـە ماوەیـەكی كورتـدا دەتوانێـت بـە گوێرەی جووڵەی دەستی لە ژێر دێڕەكـەدا وشـەكان بخوێنێتـەوە. تـا مەشقی زیاتریشی لەسەر بكات و جووڵەی دەستی خێراتـر بێـت، ئـەوا دەبینێت كە خێرایی خوێندنەوەكەی تا دێت زیـاتر دەبێـت، بـەجۆرێك كە دەگاتە دوو هێندە یان سێ هێندە.

بۆ ئەوەی كە ڕێگری بكرێت لـە گەڕاندنـەوەی چـاوی خوێنـەر بـۆ ڕستەكانی پێشوو هەندێ پێیان باشە كە خوێنەرەكە كارتێكی خەتدار بهێنێت و لاكێشەیەكی بە درێژیی ٤سم و پانیی ٧مـم لەسـەر بكێشـێت پاشان بەم شێوەیە بیبڕێت

ئینجا سنووری پارچـە بڕاوەكـە بـە پێنووسـێكی دەم پـان تـۆخ بكاتەوە بۆ ئەوەی كە بـەجوانی دەركـەوێت، دواتـر كارتەكـە دەخاتـە سـەر دەقەكـە تـاوەكو ئـەو وشـانەی سـەر بـە ڕیزەكـەن و لـە ناویـدا دەردەكەون بخوێنێتەوە، كە لـە خوێندنەوەكـە بوویـەوە لای دەبـات، بەو شێوەیە بەردەوام دەبێت تا دەقەكە كۆتایی پێدێت. بـەم ڕێگەیـە

دەتوانێت ئەو ڕستانەی کە خوێندوونیەتیەوە بەکارتەکە دابپۆشێت و چیتر دەرفەتی دووبارە گەڕاندنەوەی بۆیان نابێت.

کێشەی تێگەیشتن:

کەسانێك هەن دەڵێن: سستی خوێنەر لە گواستنەوەی چاوەکانی لە وشەیەکەوە بۆ وشەیەکی تر و، کەمیی ئەو بڕگە و هێمایانەی کە لە وەستانێکدا دەستی دەکەوێت و، گەڕانەوەی بۆ سەر ئەو وشانەی کە پێشتر خوێندوویەتییەوە... ئەمانە هەموو ڕەنگدانەوەی لاوازیی ئەقڵ و کەمتواناییەتی لە ئاست تێگەیشتن لە واتای ئەو وێنانەی کە چاو وەریگرتوون و سەرلێتێکچوونی لە ڕاڤەکردنیدا، چونکە خێرایی خوێنەر -تا ئەندازەیەکی زۆر- بەندە بە سادە و ساکاریی ئەو بابەتەی کە دەیخوێنێتەوە و دوورکەوتنەوەی نووسەر لە شێوازی ناڕوونی و بەلاڕێدا بردن.

بێگومان ئەم بۆچوونە ڕاستە، چونکە هیچ کەسێك بۆی نییە لافی ئەوە لێبدات کە دەتوانێت کتێبێکی فەلسەفە یان ڕەخنەی ئەدەبی یان ژیربێژیی بەهەمان خێرایی خوێندنەوەی چیرۆکێك یان کتێبێکی مێژوویی یان هەواڵی ڕۆژنامەیەك بخوێنێتەوە. خوێندنەوەی زۆر خێرا دەستکەوتێکە جێی گومانە. تەنیا کاتێك نرخی دەبێت ئەگەر هاتوو ئەوەی کە خەریکین دەیخوێنینەوە شیاوی خوێندنەوە نەبێت!.

لەگەڵ ئەوەشدا بیرۆکەی مەشقکردن لەسەر خوێندنەوەی خێرا و هاندانی خەڵکی لەسەری، بەندە بە گریمانەیەکەوە کە دەڵێت: پێویستە زۆربەی تاکەکان ئامادەیی ئەوەیان تێدا بێت کە خێراتر بخوێننەوە و، خێرایی خوێندنەوەکەیان دوو هێندە و سێ هێندەی کە هەیە لێ بکەن، بۆیە کاتێك کە پەنجە گەورەی دەستی لەگەڵ پەنجەی دۆشاومژەی لەیەك دەدا و دەیخاتە ژێر ئەو دێڕەی کە دەیخوێنێتەوە ئەوا نەك هەر تەنها خۆی لەسەر خێرایی خوێندنەوە ڕادەهێنێت بەڵکو سەرنجیشی بۆ ئەو شتەی کە دەیخوێنێتەوە زیاتر دەبێت، چونکە بەردەوامبوونی جوولەی دەست –زۆرجار– ڕێ لە خەوزڕان و داڵغەلێدان دەگرێت، ئەمەش خوێندنەوەکە بەسوودتر دەکات و تێگەیشتنەکەیش باشتر و قووڵتر دەکات.

کەواتە ئەو خوێنەرەی کە خۆی بە خوێندنەوەی بابەتێکەوە خەریك دەکات کە پێشتر لە کتێبی تردا خوێندوویەتییەوە، دەتوانێت ئەو بابەتە خێراتر لەو کەسەی کە پێشتر نەیخوێندووەتەوە بخوێنێتەوە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە بەردەوامبوون لەسەر خوێندنەوەی تەوەرەیەك لە تەوەرەکانی زانین و ڕۆشنبیری یارمەتیدەرێکی باشە بۆ خوێندنەوەی خێراتر و دەستکەوتی مەزنتر.

لە لایەکی ترەوە دوو پرسی دیکە هەن کە پەیوەندییان بە خێرایی خوێندنەوەوە هەیە کە ئەوانیش خوێندنەوەی دەنگدار و

بێدەنگن، سەبارەت بەم دوو پرسەش دەتوانین بڵێین کە خوێنەری سەرەتا و منداڵی بچووك پێویستە لە سەرەتاوە بەدەنگێکی بەرز بخوێنێتەوە تاوەکو بتوانێت بەشەکانی ئاخاوتن وەکو بەو شێوەیەی کە باوە دەرببڕێت، چونکە ئاوا خێراتر و وردتر واتای وشەکان فێر دەبێت. جا کاتێك کە خوێنەر تا ڕاددەیەك لەسەر ئەم جۆرە خوێندنەوەیە ڕاهات، ئیدی داوای لێدەکرێت کە خۆی لەسەر خوێندنەوەی ئەسپایی ڕابهێنێت، ئینجا بچێتە سەر خوێندنەوەی بێدەنگ، چونکە خوێندنەوەی ئەسپایی خێراییەکی زیاتری بۆ دەڕەخسێنێت، بەڵام لە خوێندنەوەی دەنگبەرزدا چاوی خوێنەر بە چوار تا شەش وشە پێش دەنگەکە دەکەوێت، لە کاتێکدا خێرایی پێویستی بە ئاراستەکردنی تەواوی هەستەکانی مرۆڤ هەیە لە چوارچێوەی پەیوەندییەکی دوولایەنەی نێوان چاو و مێشك یان چاو و دڵ هەیە، لەبەر ئەوەی کە خوێندنەوە کاری ئەقڵ و ئاوەزە و، بە بینین دەستپێدەکات.

* * *

سێیەم: خوێندنەوە بە مەبەستی هەڵبژاردن:

کاتێك کەسێك لـە بابەتێکدا قـووڵ دەبێتـەوە ئـەوا پێویستی بـە بەدواداچوون هەیە بۆ ئەو کتێب و سەرچاوانەی هاوکـاریی دەکـەن بـۆ پێکـەوەنانی وێنەیـەکی دروسـت دەربـارەی ئـەو بابەتـەی گرنگـی پێدەدات.

ئەو کتێبانەی هەر توێـژەرێك دەتوانێـت سـوودیان لێ ببینێـت دوو جۆری سەرەکین:

جۆری یەکەم: ئەو کتێبانەن کە زانیارییان لەبارەی ئەو بابەتـەوە تێدایە کە بووەتە جێگەی بایەخی توێژەر، وەکو کتێبێکی ئابووری بۆ بابـەتێکی ئـابووری، هـەروەها کتێبێکـی زمانـەوانی بـۆ بابـەتێکی زمانەوانی... ئەم جۆرە کتێبانەش دەبنە سەرچاوەیەکی سەرەکی بـۆ توێژەرەکـە، چـونکە لـە ڕێـی ئـەو جـۆرە سەرچـاوانەوە دەتوانرێـت دیدگایەکی نوێ بۆ پێکهاتەی سەرەکی بابەتەکە و ئەو لێکۆڵینەوانـەی کـە پسـپۆڕەکان لەبارەیـەوە ئـەنجامیان داوە دابڕێـژرێت، ئەمـەش باکگراوندێکی باش بۆ نووسەر پێکدەهێنێت دەربارەی ئـەوەی کـە لـە بابەتەکەیدا بەدەسـتهێنراوە و، لـەبارەی ئـەو ڕووبەرەیشـەوە کـە لـە بەردەمیـدا ماوەتـەوە بـۆ زیـادکردنی سـەرنج و تێبینـی دیکـە. جـا سەرەڕای دانان بە گرنگی زۆری ئەم سەرچاوانەدا، بەڵام قەتیسبوون لەو بوارەدا وا لە خوێنەر دەکات ئاگای لـەو زانیـاریی و گۆڕانکارییانـە

نەبێت کە لەسەر هەمان بابەت لە سەرچاوەکانی دیکەی زانست و زانیاریدا بڵاو دەکرێنەوە. زۆرینەی خوێنەرانیش ئەم جۆرە سەرچاوانەیان لا پەسەندە، لەبەر ئەوەی کە بابەتگەلێکی خۆش و ئاسانن و سوودی زۆریان لێ وەردەگیرێت.

پێشم وایە پشتبەستنی بێ ئەندازەی توێژەران بەم سەرچاوانە لە بیروبۆچوونێکی کۆنەوە سەرچاوە دەگرێت کە پێی وایە (خودگەرایی) شتەکان سەربەخۆیە و لە چەند ڕەگەزێکی ناوخۆیی پێکدێت، کەچی ئەزموونی مرۆڤایەتی ئەوەی سەلماندووە کە شتەکان لە پەیوەندییاندا بەیەکترییەوە پشکی شێریان بەردەکەوێت!.

جۆری دووەم: ئەو کتێبانەن کە پەیوەندییان بە زانیارییەکانی ئەو بابەتەوە نییە کە بووەتە جێگەی بایەخمان، وەك ئەوەی بگەڕێینەوە بۆ کتێبێکی فیقهی بۆ ئەوەی بیرۆکەیەکی کۆمەڵایەتی یان پەروەردەیی لێ بەدەست بهێنین... کاتێك بە وەها کارێك هەڵدەستین وەك ئەوە وایە کە لەناو پووش و پەڵاشێکی کەڵەکەبوودا بەدوای دەرزییەکدا بگەڕێین، جا بەهۆی ئەو ئاڵۆزییەی کە بەو کتێبەوە دیارە زۆربەی خەڵکی پشتی لێ هەڵدەکەن چونکە هەم کاتێکی زۆریش دەکوژێت و هەمیش سوودێکی ئەوتۆی نابێت کە شیاوی باسکردن بێت. شیاوی باسکردنە ئەو سوودەی کە لەم جۆرە خوێندنەوەیەدا بەدەست دێت لەو سوودانە دەکات کە لە گەشتێکی

هەست بزوێندا لە وڵاتێکی دەرەکیدا دەستمان دەکەون... کە نـازانین لەو سەرەوە چۆن دەگەڕێینـەوە، بـەڵام زۆرجـار وا ڕێکدەکـەوێت کـە خۆش و ناوازە بێت!.

بـوونی بیرۆکەیـەکی پـەروەردەیی لـە کتێبێکـی مێژووییـدا واتـای جۆرێك لە ڕۆچوونی پەروەردە بەناو مێـژوودا دەگەیـەنێت، یـان بڵـێین جـۆرە واتایـەکی پـەروەردەیی لـە چوارچـێوەیەکی مێژووییـدا نیشـان دەدات، ئەمـــەش هەمەلایـــەنی زانـــین و ڕۆشـــنبیریی و گێڕانـــەوەی پەیوەندی نێو لق و بەشەکانی دەگەیـەنێت، ئـەوەش بـۆ تێگەیشـتنی گشتگیر و بەرفراوانی ئاسۆمان بـۆ ئـەو بابەتـەی کـە بـۆ شـارەزابوون دەیخوێنینەوە زۆر گرنگە.

ئـــەم جـــۆرە خوێندنەوەیـــە کـــاتی زۆر دەبـــات، پێویســـتی بـــە خوێندنەوەیەکی زۆر خێرایە، یـان بـە جـۆرە باڵگرتنێـك هەیـە بەسـەر دەقەکاندا بۆ ئەوەی لە کەمترین کاتـدا زۆرتـرین پـەڕە هەڵبدەیتـەوە. پێویستیشە خوێنەر بەر لەوەی بەو کارە پڕوکێنەرە هەستێت، چاوێك بـە مەبەسـتی خۆیـدا بخشـێنێتەوە و بزانێـت بۆچـی ئـەم کتێبـە دەخوێنێتەوە، دەنا کـاتێکی زۆر دەکوژێـت بـە دەرهێنـانی زانیـاری و بابەتی بەسوود و پەرش و بڵاو، کە دواتر گیر دەخوات بەدەستیانەوە و نازانێت لەچ بابەتێکدا بەکاریان بهێنێت؟

ئەگەر هاتوو کتێبەکە خوازراو بوو، ئەوا خوێنەر تەنها ئەوەی لەبەردەمدایە ئەو زانیارییانەی دەستی دەکەوێت دەریان بهێنێت و لە سەر ژمارەیەك کارت تۆماریان بکات. بەڵام ئەگەر هاتوو کتێبەکە هی خوێنەرەکە خۆی بوو ئەوا دەتوانێت ئەوە بکات کە پێشتر باسمان کرد، یان چەند هێما و ئاماژەیەك لەبەردەم یا بە چواردەوری ئەو برگە و بابەتانەدا دابنێت کە دواتر بتوانێت بگەڕێتەوە سەریان. دیسان خۆیشی سەرپشکە لەوەی دەقاودەق ئەو برگە و بابەتانە تۆمار دەکات یاخود هەڵدەستێت بە کورتکردنەوەیان بە چەشنێك لە کەڵك و بەرژەوەندی بابەتەکەدا بن. ئەگەر بێتو لە چەند خولەکێکیشدا چاوێك بە لاپەڕەکانی ئەو کتێبەدا بخشێنێتەوە کە دەیەوێت بیخوێنێتەوە ئەوا سوودی زیاتری دەبێت تاوەکو بەرچاو ڕۆشنییەکی لەلا بۆ دروست ببێت لەبارەی ئەو خێراییەی کە پێویستە بۆ خوێندنەوەکەی.

* * *

چوارەم: خوێندنەوەی شیکاریی:

خوێندنەوەی شیکاریی باشترین شێوازە بۆ کەسێك کە بیەوێت بە باشی سوود لە ناوەڕۆکی کتێبێك وەربگرێت. خوێندنەوەی شیکاریی هەر تەنها بە واتای چاوپێداخشان و سوودلێوەرگرتن نایەت، بەڵکو

مەبەستی گەورەی لە ڕۆشنبیرکردنی خوێنەر و بەرزکردنەوەیەتی بۆ ئاستی فیکریی و ڕۆشنبیریی نووسەری ئەو کتێبەی کە دەیخوێنێتەوە و، هەوڵدان بۆ زانینی سەرچاوە و باکگراوندە ڕۆشنبیرییەکەی، هەروەها گفتوگۆکردن دەربارەی و ڕەخنەلێگرتن و دەرخستنی کەموکوڕییەکانی.

کاتێك خەڵکانێکی زۆر ئەم قسانەی ئێمە لەبارەی ئەم جۆرە خوێندنەوەیەوە دەخوێننەوە، ئەوا بۆیان دەردەکەوێت لەبارەی کارانێکی سەخت و ناڕەحەتەوە دەدوێین... لە ڕاستیشدا ئەو کتێبانەی شایستەی ئەو هەموو هەوڵ و ماندووبوونەن لە کاتی خوێندنەوەیاندا کەم و دانسقەن، هەروەها ئەو خوێنەرانەشی زۆر خۆیان ماندوو دەکەن لە خوێندنەوەدا بەهەمان شێوە کەم و دانسقەن. ئاشکرایە لە لایەك دۆخی خوێنەران جیاوازە و لە لایەکی دیکەشەوە دۆخی نووسەر و کتێبەکان لەبەردەم توانای جیاوازی خوێنەراندایە کە پێویست دەکات یاساکانی خوێندنەوەی شیکاریی ڕەچاوی ئەو حاڵەتە بکات و بەهەند وەریبگرێت.

سەردەمی خێرایی خەڵکی تەمبەڵ کرد و گیانی بێزاریی و ڕەنجنەدانی پێویست لە خوێندنەوەی لە دڵ و دەروونیاندا چاند. گەنجانی بە ئاقارێکدا برد تەنیا بەدوای خوێندنەوەی کتێبە سادە و ئاسانەکاندا بگەڕێن، کتێبانێك کە ئاساییە بە ڕاکشانیشەوە لەسەر

سیسـەمەکەی بیانخوێنێتـەوە، بـەڵام هـەر زوو بۆیـان دەرکـەوت خوێندنەوەکەیان سوودێکی ئـەوتۆی پـێ نەگەیانـدوون، بـەڵکو جـاری وایە خوێنەر بە هەڵە لە هەندێ کتێب تێگەیشتووە و، نەك هەر کەڵکی لێ وەرنەگرتووە بگرە مێشکیشی تێکداوە !.

هەربۆیە لە خوارەوە ڕوونکردنەوەی زیاتر لـەبارەی خوێندنـەوەی شیکارییەوە دەدەم بەو هیوایەی باشتر لەم بابەتە گرنگە تێبگەن.

تایبەتمەندییەکانی خوێنەری باش:

تـا بـەرەو دواوە بگەڕێینـەوە و زیـاتر وردبینـەوە ئـەوا باشـتر لـە گەورەیی کار و ئەرکی نووسەر تێدەگەین و ئەو مەبەست و نیازەیمـان بۆ ئاشکرا دەبێت کە لە ناو دەقـە نووسـراوەکەیدا ڕەنگـی داوەتـەوە. سـەردەمانی زوو بـە چـاوێکی نـەرێنی ڕۆڵـی خوێنـەریان دەنرخانـد و پێیان وابوو زۆربەی کات تواناکانی ئاخاوتن و زمانەوانیان کـەمن و لـە ئاستێکی بەرزدا نین.

بەڵام ئەم شتانە ئەمڕۆ گۆڕانکارییان بەسەردا هاتووە بەهۆی ئـەو گۆڕانکارییـە گەورەیـەی بەسـەر تێڕوانینـی خوێنەرانـدا هـاتووە بـۆ ناوەنـدە ڕۆشـنبیرییەکان و پرۆگرامـە ئـەدەبی و زمانـەوانی و ڕەخنەییەکان. ڕەخنەگران و فەیلەسوفەکانیش ڕۆڵێکی مەترسیداریان گێڕا لە گەورەکردنی ئەم پرسەدا بە دانـانی نیشـانەی پرسـیار لەسـەر

تەواوی ئەو دەقانەی کە بە جۆرێك دانەڕێژراون تا بەدڵی خوێنەری ڕەخنەگر و خوێنەری ئاسایی و تەنانەت خوێنەری ساختە بن.

دەقی باش ئەوەیە کە ژمارەیەك کەلێن و بۆشایی مەعریفی تێدا بێت، پڕکردنەوەی ئەم بۆشاییانەش لەمەودوا دەبێتە ئەرکی سەرشانی خوێنەری باش، جا کاتێك خوێنەر دەست دەکات بە پڕکردنەوەیان ئیدی گەشتی پەیوەندی نێوان خۆی و نووسەر دەست پێدەکات. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت کە دەقەکە لە نێوان خوێنەران و تایبەتمەندی هەڵوێستی هەریەکەیانەوە لەبارەی ئەو دەقەوە بفەوتێت، بەڵکو پێویست دەکات هەڵوێست و وەڵامدانەوە و تێگەیشتن و بەدەمەوەچوونی زیاتر هەڵبگرێت. ڕەخنەی نوێش ئاستی باککراوندی ڕۆشنبیریی نووسەری لەبەر چاو گرتووە و ڕۆڵی زمانەوانیشی لە گەیاندندا تا ئەندازەیەك پەراوێز خستووە و سەرئێشەکەی تووشی خوێنەر کردووە.

ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت ئەرك و بەرپرسیاریەتی خوێنەر لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر هەروەك خۆیەتی و ناگۆڕێت، بەڵکو دەبێت بزانین خوێندنەوەی کتێبە زانستییەکان ئاسانترن و بەرپرسیاریەتی خوێنەرانیشی تێدا کەمترە، بەڵام ئەو کتێبانەی باسی بابەتی فەلسەفی و ئەدەبی دەکەن ئاڵۆزتر و سەختترن و پێویست دەکات خوێنەرانی خۆیان زۆر ماندوو بکەن. ئەمەش دیسان جۆرە گۆڕانێکی

بەسەردا دێت، چونكە ئەو بێ هیواییەی باڵی كێشاوە بەسەر دەستكەوتەكانی زانستە پەتییەكاندا لەسەر ئاستی مرۆییدا ڕەهەندێكی فەلسەفی و ئەخلاقی دەبەخشێتە بەرهەم و دانراوە زانستییەكان، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت كە دواجار لە زانستە مرۆییەكان نزیك دەبێتەوە بەوەش جۆرە ئاڵۆزییەكی تووش دەبێت.

لێرەدا هەوڵ دەدەین ئاماژە بۆ ئەو شتانە بكەین كە پێویستە خوێنەر لەسەر ئاستی ئەخلاقی و كار و چالاكی هەوڵی بۆ بدات بۆ ئەوەی بتوانێت دەست بەسەر زۆرترین سوود و زانیاریی ئەو كتێبانەدا بگرێت كە دەیانخوێنێتەوە، بەم شێوەیەی لای خوارەوە:

١- كۆڵنەدان لە خوێندنەوە و خۆجۆشدان بۆ درێژەپێدان و بەدواداچوونی، تایبەتمەندییەكە لە تایبەتمەندییەكانی خوێنەری باش. ئەوانەشی دەستكەوتی گەورەیان لە مێژووی مرۆڤایەتیدا تۆماركردووە هەمیشە ئارامگر بوون و نەدەسرەوتن تاكو سەردەكەوتن، چۆكیان دانەدەدا لەبەردەم كۆسپ و سەختییەكاندا، سەروەر و سالاری ئەو كەڵە پیاوانەش پێغەمبەرانن - دروود و سەلامی خوایان لەسەر بێت - ئەوانەش كە شوێن كاروانەكەیان كەوتوون لە زانایان و ئاییناسان، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ﴾ السجدة: ٢٤

واتە: چەندین پێشەوای ئایینمان لە بەنی ئیسرائیلییەکان دروست کرد کە پێغەمبەرەکانیان و بە فەرمانی ئێمە ڕێیان پیشانی خەڵك دەدا کاتێ کە خۆیان لە بەرانبەری دەرد و ئازاری دوژمنانی خوادا ڕاگرت و نامەی خوایان بە خەڵك دەگەیاند و متمانەیان بە ئایەتەکانی ئێمە هەبوو.

بیروباوەڕی موسوڵمان بەوەی کە مادام خەریکی خوێندنەوەی شتێکی سوودبەخشە، کەواتە لە پەرستشێکی پیرۆزدایە، پێویستە سەرلەنوێ زیندوو بکرێتەوە و خۆشەویستی خوێندنەوە و بەدواداچوونی تیادا بڕوێنێتەوە. پێشم وایە نەبوونی ئەو جۆرە هەستکردنە کاریگەرییەکی گەورەی هەبووە لە سازکردنەوەی خەڵکی لە یاوەریکردنی کتێب و ئارامگرتن لەسەر خوێندنەوە.

چەندە لێوەشاوە و لێهاتوو بین لە هونەرەکانی خوێندن و خوێندنەوەدا هێشتا هەر ناگەینە لوتکە ئەگەر بێتو پلان و تێگەیشتنی تۆکمەمان بۆ دەستکەوت و بەرهەم نەبێت، گرنگترین هۆکاریش بۆ بەدەستهێنانی دەرەنجامێکی باش، ئەندازەی ڕەنج و تێکۆشان و بڕی ئەو کاتەیە کە خایاندوویەتی تا بە ئەنجام گەیشتووە. داهێنانی داهێنانکاران هەر تەنها پەیوەست نییە بە کارامەیی و زیرەکییانەوە، بەڵکو پەیوەستیشە بە بەدواداچوونی بەردەوامی ئەوان بۆ ئەو پرسانەی کە خۆیانیان بۆ تەرخان کردووە.

کاتێکیش کە پرسیار لە (ئەدیسۆن) کرا لەبارەی بلیمەتییەوە، لە وەڵامدا وتی: ((١٪ی سروشە و٩٩٪یشی ئارەقەی نێو چاوانە))!
زۆربەی خەڵکی تەنها هەنگاوی یەکەمی پێویستە بۆ ئەوەی کاروانی خوێندنەوە بخاتە ڕێ، ئینجا کە زانیارییەکانی کەڵەکەبوون ئیتر هەست بە دڵخۆشی دەکات و بڕوا و متمانەیشی پێی زیاتر دەبێت، هەروەها مانایەکی نوێ دەبەخشێتە ژیان، تەواوی ئەو تێگەیشتن و زانینەشی دەبێتە سوودتەمەنییەك بۆی و گەشتی خوێندنەوەی پێ درێژە پێدەدات!.

٢- خوێنەری باش توانایەکی باشی هەیە بۆ وەرگرتنی بابەتی نوێ و، کەسێکی تێگەیشتووە و خاوەنی ئەقڵیەتێکی کراوەیە و گۆڕانکاریی لا پەسەندە و سوودیش لە پێداچوونەوە دەبینێت. هەموانیش پێمان وایە کە پەروەردە و ژینگە و خوێندنەوە و ڕووداو و گۆڕانکارییەکانی ژیان ڕەنگدانەوەی ڕاستەوخۆیان بەسەر ئەقڵیەت و تێگەیشتنی هەریەکەمانەوە هەیە، لە ڕوانگەی ئەو ئەقڵیەت و تێگەیشتنەشەوە زانیارییە نوێیەکان وەردەگیرێن و پاڵفتە دەکرێن و کاردانەوەی دیاریکراویان لە بەرامبەر دەبێت، ئەوەش پێویستە بۆ چاودێریکردنی گەشە و ئاستی تێگەیشتن، بەڵام زۆر جار گرفتەکە لە بەرنامەڕێژییەکەی یەکەمدا ڕوو دەدات کە هەڵە یان کەموکوڕیی

تێدایە، کە دواجار پشتبەستن پێی بە شێوەیەکی بەرفراوان مرۆڤ بێبەش دەکات لە دەرفەتی پێشکەوتنی هزریی و ڕۆشنبیریی.

هەربۆیە پێویستە لەسەر خوێنەری باش کە تێگەیشتنێکی ئەوتۆ و ئەقڵیەتێکی کراوەی وای هەبێت کە بتوانێت زانیارییە نوێیەکان تێهەڵکێشی زانین و ڕۆشنبیریی خۆی بکات، بۆ ئەوەی کە بەرچاو ڕوونی زیاتری لێبکەوێتەوە و تێگەیشتنیشی بۆ چەمکە جیاوازەکان فراوانتر بێت، هەروەها پێویستە خوێنەری دانسقە و نایاب ئامادەیی تەواوی تێدابێت بۆ سوود وەرگرتن لە خوێندنەوە بە جۆرێك کە دەستبەرداری هەندێ تێڕوانین و بیروباوەڕ بێت کە پێی وابووە نەگۆڕن و نەگۆڕگەلێکی نوێ بهێنێتە کایەوە، ئەوسا ئیتر ڕێدەگرێت لەو زیانانەی کە ڕەنگە تووشی بەرنامەڕێژیی ڕۆشنبیریی و ئاستی تێگەیشتنی جاری یەکەمی بووبێتنەوە. ئا ئەوەش واتا و تێگەیشتنی قووڵی گەشەی زانین و ڕۆشنبیرییە. هەر یەکەشمان بۆ خۆی دەتوانێت ئاستی ڕۆشنبیریی و تێگەیشتنی خۆی لەدوای خوێندنەوە بەم پێوەرە بپێوێت.

٣- توانای بەدەمەوەچوون و وەڵامدانەوەی چەرخی سەدای ڕۆشنبیریی پێویستە بۆ هەر کەسێك کە بیەوێت سوودێکی باش لە خوێندنەوەکەی ببینێت، چونکە تەمەنی مرۆڤ دیاریکراوە و تواناییشی هەر دیاریکراوە و، دەرفەتەکانی ڕۆشنبیریش بەردەوام بۆمان

نەڕەخساون، هەروەها ئەو بابەتانەی کە دەیانخوێنینەوە لە خۆراك دەچن، خۆراکی واش هەیە ژەهراوییە، هی واش هەیە زیانی گەورە بە بخۆرەکەی دەگەیەنێت.

بۆیە هەر سەردەمێك ئەزموون و شارەزایی و کەڵە پیاو و کتێب و شێوازی خۆی هەیە، کەواتە پێویستە کاتێك کە کتێبێك هەڵدەبژێرین بزانین کە ئایا ئەو کتێبە زانست و زانینێکی ئەوتۆ پێشکەش بەو کەسانە دەکات کە لەم سەردەمەماندا دەژین، یان هەر لە ئاستی لەبەرگرتنەوەی ڕۆشنبیریانەیە کە هیچ سەنگ و بەهایەکی نەماوە؟

بە بڕوای من خوێنەری باش هەوڵ دەدات لە ڕوانگەی پسپۆڕییەکەیەوە لە داهێنەران بگات، چونکە بە هەزاران نووسەری پێگەیشتوو هەن کە سوودیان لە بەرهەم و سەرچاوەکانی ئەوان وەرگرتووە، باشتر وایە مرۆڤ ڕاستەوخۆ لە ئاوی کانییەکە بخواتەوە، چونکە ڕەنگە ئەو جۆگەلە و کەناڵانەی کە ئاوەکەی پێدا تێپەڕ دەبێت تامەکەی بگۆڕن و ناخۆشی بکەن.

پێشکەوتنی سەردەمەکە ئەوە لە خوێنەر دەخوازێت پشت بە کتێبی نوێ و ئەو ئامار و زانیارییانە ببەستێت کە لە ڕێی ئەزموون و پێشکەوتنی زانستیی و هونەرییەوە بەدەست هاتوون، کە بێگومان کتێبی زۆرمان هەن تا ئێستاش گەورەن و نرخی خۆیان لەدەست نەداوە وەك کتێب و سەرچاوە و فەرهەنگە نایابەکان و دیوان و

هۆنراوە و چیرۆکە ناوازەکان. سوودی باشیشی دەبێت گەر بێتو ئاوڕ لە هەندێ لەو توێژینەوە نوێیانە بدەینەوە کە لەبارەی ئەو کتێبە گەورە و سەرەکییانەوە ئەنجام دراون.

کتێبی وا هەیە کە دڵ و دەروون دەکاتەوە و کتێبی واش هەیە کە ڕەفتاری جوانی لێوە فێر دەبین و گۆڕانکاریی زۆر بەسەر بابەت و زانیارییەکاندا دەهێنێت. لەبەرامبەریشدا کتێبی تر هەن کە گیانی دەمارگیریی تیایاندا ڕەنگی داوەتەوە و هەموو خەمێکی دانەرەکانیان جەختکردنەوە بووە لەسەر سەرکەوتن و پێشکەوتنی گەلێك یان چینێکی دیاریکراو، کتێبی واش هەیە کە وشە و زاراوەی بریقەدار و گفتوگۆی لابەلا بەکاردەهێنێت بۆ سەرنج ڕاکێشانی خوێنەر. کتێبی واشمان بەرچاو دەکەوێت کە خەڵکانێکی قۆڵبڕ نووسیویانن خەڵکانێك کە لەخوای گەورە ناترسن و هەست و ویژدان و گیانی بەرپرسیاریەتییان مردووە و هەموو هەوڵێکیان خستووەتە گەڕ بۆ ساختەکاریی زانستی و ئاوەژووکردنەوەی ڕاستییەکان و شاردنەوەی هەندێکیان و قۆرخکردنی هەندێکی دیکەیان بۆ مەبەستی بەرژەوەندی و شتانێکی سووك و بێ مانا.

کتێبانێکی زۆریش هەن کە لە لایەن نووسەرانێکی پەرۆش بە ڕۆشنبیریی ڕۆژئاوا نووسراون و، بەچاوی سووکەوە بۆ شارستانیەت و

ڕۆشنبیریی خۆیان دەڕوانن، ئەمانە لە هەوڵی پێکـەوەنانی گرووپێکـی خوێنەردان کە ببنە پشتیوانیان، ....

مەبەست لە کرانەوە بەڕووی پێشکەوتنی دونیادا کرانەوەی ڕەهـا و خوێندنـەوەی هـەموو جـۆرە کتێبێـک ناگەیـەنێت، بـەڵکو هۆشـیاری موسوڵمان دەگەیەنێت بەو زانست و زانینەی کە ئـەمڕۆ پێویسـتیەتی، بۆ ئەوەی کە بە ئاگا بێـت لـە گۆڕانکارییـەکانی ژیـان و توانـای خـۆی بخاتە گەڕ بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی مەترسییە جیاوازەکان.

٤ـ زۆر گرنگە بۆ خوێنەر کە بزانێت چۆن هەڵسوکەوت لەگەڵ ئـەو کتێبانــەدا بکـات کـە بڕیـاری خوێندنــەوەیانی داوە، ئاشکراشـە کـە خوێندنەوەی بەردەوام هەستێکی نـوێ لای خوێنـەر دەخوڵقێنێـت کـە بەهۆیەوە دەتوانێت ئەندازەی ئەو سوودە بخەمڵێنێت، سـەرباری ئـەو شێوازەی کە پێویستە لە خوێندنەوەی کتێبێکدا بـەکاری بهێنێـت لـە ڕووی خێرایــی و کورتکردنــەوە و ڕوونکردنــەوە و ســەرلەنوێ نیــازی گەڕانەوە بۆ سەری.

جۆرەکانی کتێب:

کتێبـی وا هەیـە هـەمووی بـەجارێك ناخوێنرێتـەوە، وەك کتێـب و سەرچـاوە و فەرهەنگـە گـەورەکان و، هەنـدێ کتێـب و باسـی تـر کـە نووســـەرەکەی ڕوونکردنـــەوەی زۆری داوە لەســـەر ناونیشـــان و

بابەتــەكانی ناوەڕۆكەكــەی، بــەڵكو فێرخــواز لــە كــاتی پێویســتدا دەگەڕێتــەوە ســەریان. هــەر لەبــەر ئەمەشــە كــە چــەندین ســەدە دەمێنێتەوە و بەهای خۆی لەدەست نادات.

زۆربەی كتێبە كلتوورییــەكانی ســەرجەم وڵاتــانی دونیــا لــە كــاتی خوێندنەوەیاندا پێویست بەوە ناكات كــە زۆر خۆتیــان لەگەڵدا هــیلاك بكەیت، بەڵكو تەنها بۆ خۆشی و كات بەسەربردن دەخوێنرێنەوە، یان هەر بۆ دەستكەوتن و وەرگرتنی زانیارییە لێیانەوە، هەردوو حاڵەتەكە چێژبەخشــن، بــەڵام ئاســتی تێگەیشــتنی خوێنــەر بــەرز ناكەنــەوە و كارامەیی زیرەكیشی زیاد ناكەن. ئەم جۆرە كتێبانەش بەگشتی تــەنها جارێك دەخوێنرێنەوە و خوێنەر بە پێویســتی نازانێــت كــە بگەڕێتــەوە سەریان، بەدەگمەن كەسێكی بۆ هەڵدەكەوێت كە خۆت و بــەخت لێــی بكرێت! ئــەم جــۆرە پێویســتە خێــرا بخوێنرێتــەوە، خوێنەرەكەیشــی دەتوانێــت كــە هەنــدێ زانیــاری یــان ناونیشــان و ئامارگــەلێكی لێ وەربگرێت و لەسەر چەند كارتێك تۆماریان بكات.

جــۆری ســێیەمی كتێبــیش ئــەو كتێبەیــە كــە خوێنەرەكــەی بەپێویستی دەزانێت كە زۆر لەسەرخۆ و بە وردیی بیخوێنێتەوە، بەڵام لە پاش خوێندنەوەی ئیدی پێویستی پێــی نامێنێــت و دەیخاتــە ســەر ڕەفــەی كتێبخانەكــەی، ڕەنگــە پــاش ماوەیــەك خوێنەرەكــەی بــۆ وەرگرتنی چەند خاڵێكی دیاریكراو یــان بــۆ پشتڕاســتكردنەوەی چــەند

زانیارییەك یان بۆ بیرکەوتنەوەی چەند بابەتێکی بگەڕێتەوە سەری. بۆیە لەم بارەدا باش وایە خوێنەر هەر تێبینی و سەرنجێکی لەلا دروست ببێت لە پەراوێزەکانی کتێبەکە یان لەسەر پەڕە پاکەکەی کۆتایی کتێبەکە تۆماری بکات، ئەمە هەم وەك هەڵوێست و کاردانەوەی ئەو هەژمار دەکرێت و هەمیش جۆرە هەڵسەنگاندنێکی تۆمارکراوە بۆ خۆی. دەکرێت بڵێین کە ئەم جۆرە کتێبانە ڕێژەی ٥٪ی ئەو کتێبانە پێکدەهێنن کە لەبازاڕەکاندا دەست دەکەون.

کۆمەڵێك کتێبی دیکە هەن ڕێژەکەیان زۆر کەمترە لەو کتێبانەی پێشوو، خوێنەری ئەو جۆرە کتێبانە وا هەست دەکات هەرچەند هەوڵ و سەلیقەی خوێندنەوەیان تیا بەکاربهێنێت هێشتا هەر باش سوودی لێ نەبینیون و لێیان تێنەگەیشتووە و، پێویستیان بە خوێندنەوەیەکی تر هەیە، کەچی ئەگەر ئەو کەسە سەرلەنوێ بیانخوێنێتەوە سوودێکی ئەوتۆیان لێ نابینێتەوە. هۆکارەکەیشی ئەوەیە کە تێگەیشتنی خوێنەر بەهۆی خوێندنەوەی ئەو کتێبە و کتێبی دیکەوە هەڵکشاوە. هەروەها بەهۆی چەند هۆیەکی تری دیاریکراویشەوەیە کە پەیوەندی بە نووسەرەکە یان خوێنەرەکەوە هەیە بەشێوەیەك کە هەستێکی وا باڵ دەکێشێت بەسەر خوێنەرەکەدا کە کتێبەکە نابێت بە تەواوی بگوشرێت و هەرچییەکی تێدایە وەربگیرێت. ئەم جۆرە کتێبە سەرەتا پێویستی بە هەڵبژاردنی دروست هەیە ئینجا بە بایەخدانی تەواو لە

لایـەن خوێنـەرەوە، سـەرباری بـەکارهێنانی سـەلیقە و لێهاتووییـەکی باشی خوێندنەوە و هەروەها گەڕانەوە بۆ هەندێ سەرچاوە و باس و بابەتی دوور و درێژ بۆ ئەوەی کە بەتەواوی لەم پەیامە بگەیت.

جۆری کۆتایی لە کتێبەکان زۆر دەگمەنە و لەناو دە هەزار کتێبدا ئەگـەر کتێبێـك بگرێتـەوە، تێـر لـە خوێندنـەوەی ناخۆیـت، چـەند بگەڕێیتەوە سەری هەست دەکەیت پێت دەگەیەنێت، بۆیە هەرچـەندە بگەڕێیتەوە سـەری شـتی نـوێی لێـوە فێـر دەبیـت. لـە نموونـەی ئـەو جۆرە کتێبانە قورئانی پیرۆزە کە سەیر و سەمەرەکانی لەبن نایـەن و بـەردەوام تینوێتیـت دەشـکێنێت، بـەلای بیرمەنـدان و زانایانـەوە ژمارەیـەك کتێبـی دیکـە هـەن کـە لـە لایـەن کەسـانی لێهـاتوو و لێوەشاوەوە نووسراون، کە گرفتی زۆر قووڵ و پرسی مرۆیی گـەورەی چارەسـەر کـردووە، وەکـو هەنـدێ کـاری ئـەدەبی دانسـقە و هەنـدێ دانراوی فەلسەفی بەپێز.

ئـەم جـۆرە کتێبانـە کتێبـی زۆر باشـن و پێویسـتە مـرۆڤ بەشێوەیەکی بەردەوام بیانخوێنێتەوە، تاوەکو تەکانێك بە خۆی بدات و ئاستی ڕۆشنبیریی خۆی بەرز بکاتەوە بۆ ئاسـتی ئـەو کتێبـە، بۆیـە خوێنەری ئەم جۆرە کتێبە تا زیاتر لێی نزیك بێتەوە هێشتا هەر تێری لێ ناخوات و هەست دەکات کە زیاتر پێویستی پێیەتی. لـەبارەی ئـەم

کتێبانەوە دەیان باس و لێکۆڵینەوەی دوور و درێژ کراوە، کەچی هێشتا هەر بە نەمریی ماونەتەوە!.

پێویستە لەسەرمان هەردەم ئەوە بزانین کە ژمارەکی زۆری خەڵك دەخوێننەوە، بەڵام خوێندنەوەکەیان نەزۆکە و هیچ بەرهەم ناهێنێت، هەمیشەش نووسەرە ناودارەکان خۆێنەرێکی مەزن و تێگەیشتوو بوون، هەرچەند کتێبانێکی کەمیشیان بخوێندایەتەوە بەڵام بە وردیی و بە باشی دەیانخوێندنەوە.

چەند بنەما و ڕێسایەك:

١- ئەرکی نووسەر ئەوەیە هەندێك لەو تێڕوانین و بیروبۆچوونانەی خۆی یاخود ئەوانەی کە لە کەسانی دیکە وەریگرتوون بگەیەنێت. ئەرکی خوێنەریش سوود وەرگرتنە لێیان. بەڵام دانەری کتێبەکە پێویست ناکات هەموو کاتێك پێمان بڵێت کە چۆن بەم کارە هەستاوە، هەروەها هەرگیز شتی وا هەڵناکەوێت کەسێك هەبێت بەبەردەوامی ئەو بابەتانەمان بۆ ڕوون بکاتەوە کە دەیانخوێنینەوە، هەربۆیە خوێندنەوەی شیکاریی ئەرکی سەرشانی خوێنەر لە تێگەیشتنی ئەو کتێبەی لەبەردەستیایەتی قورس دەکات، لەمەوە بۆمان ڕووندەبێتەوە کە خوێندنەوەی دروست تەنیا بۆ زانین و ئاگاداربوون نییە بەڵکو بۆ گەڕانی ورد و تێگەیشتنی قووڵیشە، بۆیە

پێویستە خوێنەر بە گوێرەی توانا لە ئامادەباشیدا بێت بۆ وەرگرتنی هەرچی بۆچوون و بابەتی جوان و باش هەیە.

ڕەنگە ماوەی نێوان ئەو بیرۆکەیەی کە نووسەر هەیەتی و ئەو وشانەی کە بەکاریان دەهێنێت بۆ دەربڕینی، زۆر دوور و درێژ بێت، لەوانەشە کورت بێت، پێویستە خوێنەر ئەو ماوەیە لە ڕێی سەرنجی ورد و بیری تیژ و ئەندێشەی جوان و دنیادیتنەوە ببڕێت، ئەوانە هەر هەمان تواناشن کە نووسەر لە کاتی نووسیندا بەکاریان دەهێنێت، تا لێکتێگەیشتن لە نێوان هەردوولادا ڕوویدات.

ناکرێت پێمان وابێت کە ئەرکی بەکارهێنانی توانا و بەهرەی تێگەیشتن و بیرکردنەوەمان بە لێبوونەوە لە خوێندنەوەی بەشێك یان بابەتێك ئیتر کۆتایی پێدێت، چونکە خوێندنەوە جێگرەوەی بیرکردنەوە نییە، بیرکردنەوەش تەنها نەبەستراوەتەوە بە تێگەیشتن لە نیازی نووسەر بەڵکو دوای خوێندنەوەش پێویستمان پێی دەبێت بۆ ڕێکخستنی ئەو باس و بابەتەی خوێندومانەتەوە و تێهەڵکێشکردنی بە دید و تێڕوانین و بیرکردنەوەکانمان، بەسوود وەرگرتن لەو تێبینییانەی پێشتر تۆمارمان کردوون، بۆیە گەر کەسێکمان کاتژمێرێك خۆی بە خوێندنەوەی شیکارییەوە خەریککرد، با بەلایەنی کەمەوە سێیەکی ئەو کاتژمێرە بۆ تێڕامان و وردبوونەوە لەو بابەتەی خوێندوویەتیەوە تەرخان بکات و هەوڵ بدات پاشخانی فیکریی و

ڕۆشنبیریی خۆی پێ دەوڵەمەندتر بکات بۆ ئەوەی پەیبردنی بە شتەکان زیاتر بێت و تێگەیشتنیشی بەرفراوانتر بێت. پێشم وایە خوێنەر تا زیاتر بخوێنێتەوە زانیارییەکانی بەردەستی زۆرتر کەڵەکە دەبن و زیاتر پێویستی بە بیرکردنەوە دەبێت.

٢- زمان ئامرازی سەرەکی لێک تێگەیشتن و بەردەوامیدانە بە ژیان لە نێوان گرۆی ئادەمیزاددا، لەو لاشەوە جۆرە ناتەباییەک هەیە لە نێوان پێویستی مانەوە و گەشەکردنی لە لایەک و نێوان پێویستی ئەو ئەرک و ڕۆڵە سەرەکییەی کە دەیبینێت لە ڕۆشنبیرکردنی (دوێنەر و دوێنراو) و (نووسەر و خوێنەر)، ئاشکرایە کە زمان بوونەوەرێکی داهێنەرە، داهێنانیش نهێنی شکۆ و توانای ئەوە بۆ پڕکردنەوەی پێویستییە مرۆییە بەرفراوان و تازەبووەکان، بەڵام هەر ئەو نهێنییە بۆ خۆی خاڵێکی گەورەی لاوازیی ئەوە، چونکە نوێبوونەوەی بەردەوام و زۆربوونی وشەو زاراوەکان و هەمەچەشنی بەکارهێنانیان و بەکارهێنانی ڕەوانبێژی درکە و خواستن و... وای کردووە کە ئەگەرچیش کەسێکی زۆر لێهاتوو و لێوەشاوە بیت نەتوانیت بە هەموو شتە نوێیەکانی ڕابگەیت، لەبەر ئەوە زمان گەیەنەرێکی باش و ڕوون نییە، هەمووشمان ئاگامان لێیە ڕۆژانە چ مشتومڕێك لەبارەی واتای هەندێ وشەوە دروستبووە، یا لەبارەی بەهەڵە تێگەیشتنمانەوە لەو بابەتانەی دەیانخوێنینەوە یاخود دەیانبیستین.

کەوابوو پێویستە لەسەر خوێنەر بەباشی واتای ئەو وشانەی کە دەیانخوێنێتەوە بزانێت، بەتایبەتی دەبێت ئاگای لەو وشانە بێت کە زیاتر لە واتایەك هەڵدەگرن لە زمانێکدا و لەو حاڵەتەشدا بگەڕێتەوە بۆ هەموو واتای ڕستەکە.

وێڕای ئەوەش پێویستە جیاوازی بکات لەنێوان واتای زمانەوانی و واتای زاراوەیی هەر وشەیەکدا، بۆ نموونە واتای وشەی (کار) لای کەسێکی ڕێزماننناس شتێکە و لای ئەندازیارێك یان خاوەن کۆمپانیا و سەنتەرێك شتێکی ترە. هەروەها هەردوو وشەی (مشهور) و (صحیح) چەمکانێکن واتای تایبەتی خۆیان هەیە لە لای کەسی فەرموودەناس، بەڵام لای کەسێکی زماننناس یان جوگرافیناس یان هەر کەسێکی تری ئاسایی بە واتایەکی تر بەکاردێن، ئا بەو شێوەیە... بۆیە ئەو وشانەی کە بەرگێکی کوردییان بەبەردا کراوە و لە فەرهەنگی کوردیدا ناوبانگێکی ئەوتۆیان نییە یان هەر نامۆن کە دێنە بەر ڕێی خوێنەر لە کاتی خوێندنەوەدا سەری لێ دەشێوێنن[1].

لە لایەکی ترەوە پێویستە خوێنەر ئەو شێوازەی کە بۆ تێگەیشتنی بواری خوێندنەوەکەی گونجاوە هەڵبژێرێت، چونکە ئەو نووسەرانەی کە لە بواری بیروباوەڕ یان فیقه یان یاسادا دەنووسن زۆر

١- ئەم چەند دێڕەی سەرەوە بە دەسکارییەوە وەرگێڕدراوە.

وردتــر و پیشــەییانەتر زمــان بــەکاردەهێنن، دەبێــت خوێنــەریش بـەگوێرەی ئـەوە ڕەفتـار بنوێنێـت و بـە هـەمان ئـەو شـێوازەی کـە دەقەکـەی پـێ نووسـراوەتەوە مامەڵـە بکـات. لـە بـوارە وێـژەیی و فەلسـەفی و ژیارییەکانیشـدا بەگشـتی، زۆرجـار نووسـەران وشـە و دەستەواژەی زۆر سەیر و چەواشەکار لـە کتێبەکانیانـدا بـەکاردەهێنن کە ڕاستەوخۆ واتا و مەبەستەکانیانی تێدا ڕوون ناکەنـەوە، پێویسـت دەکات بە ئارامی و لەسەرخۆیی هەڵسوکەوتی لەگەڵدا بکـەین، ئـەگینا پشکی ئێمە لەو بابەتانە لە خراپ تێگەیشتن بەولاوە هیچیتر نابێت!

٣- بۆ ئەوەی کە خوێندنەوەی هەر کتێبێك لات خۆش و ئاسان بێت پێویستت بە گەڕانەوە هەیە بۆ ئەو سەرچاوانەی کە دانەرەکـە پشـتی پـێ بەسـتوون، چـونکە سەرچـاوەکانی هـەر توێـژەرێك نیشـاندەری ناوەڕۆکی توێژینەوەکەی ئەون و کاریگەریی جێدەهێڵێت بەسـەر ئـەو بابەتەی کە باسـی لێـوە کـردووە، هـەروەها گـەلێك شـێواز و زاراوەی تایبـەتی هونـەریی بـەکارهاتووی تێـدا بەرچـاو دەکـەوێت، هـەروەها ڕوونکردنـەوەی زۆری تێدایـە لـەبارەی ئـەو بابەتانـەی کـە نووسـەر سوودی لێ بینیـون بـۆ باسـەکە، ئەمانـەش هـەموو هاوکـاریی خوێنـەر دەکەن لە تێگەیشتنی ئەو کتێبەی لەبەر دەستیدایە.

بێگومان ئەو کارە سەختە، بەڵام چـونکە ئامـانج لێـی ڕۆچـوون و تێگەیشتنی زیاترە، بۆیە دەبێت بە دڵێکی فراوانەوە باجەکەی بدەین.

گەر ئاشنای ژمارەیەکی کەمی ئەو سەرچاوانەش بین، تەنانەت ئەگەر تاکە سەرچاوەیەکیش بێت لە هیچ باشترە.

لە ڕاستیدا سەرچاوەکانی هەر توێژینەوەیەك بەشێکن لە مێژووی ئەو زانست و بابەتەی کە توێژینەوەکەی لەبارەوە کراوە، ئێمەش هەرگیز لە هیچ زانست و بابەتێك ناگەین تاوەکو بە باشی لە مێژووەکەی نەگەین، بۆیە ئەو کەسەی مێژووی ئەو زانستەی کە لەبارەیەوە دەخوێنێتەوە نەزانێت، وەکو ئەو کەسە وایە کە لە ژوورێکدا چاوەکانی کردبێتەوە و نەزانێت ئەو ژوورە سەر بە چ گەڕەك و شارێکە. کەواتە زۆر گرنگە بۆ ئەو کەسەی کە دەیەوێت لەبارەی ناوەڕۆکی زانستێکەوە شارەزایی تەواو پەیدا بکات، کتێبێك یان دوو کتێب لەسەر مێژووی ئەو زانستە بخوێنێتەوە، بۆ ئەوەی بزانێت کە چۆن چۆنی چەمك و واتاکانی دروستبوون و، هەر تێبینی و سەرنجێکیشی لەلا گەڵاڵە بوو لە شوێنە بەتاڵەکاندا تۆماریان بکات. بەداخەوە دەڵێم: ئەم پرسە لای زۆربەی خوێنەرە باشەکانمان نیمچە پشتگوێخراوە!.

هەروەها ئینسکلۆپیدیاکانیش ئەمڕۆ ڕۆڵێکی کارا لە تێگەیشتنی کتێبدا دەبینن، کە ئەمڕۆکە بەشێوەیەکی بەربلاو و ڕێکوپێك تەشەنەیان سەندووە و کارئاسانی زۆر بۆ خوێنەر دەکەن.

فەرهەنگەکانیش بەهەمان شێوە پێویستن بۆ خوێنەر و بۆ گشت ماڵێك، چاکیش وایە کە لە کتێبخانەی هەر فێرخوازێکدا سێ فەرهەنگ هەبن: فەرهەنگێکی بچووك و فەرهەنگێکی مامناوەند و فەرهەنگێکی گەورە، کە دەکرێت لە کاتی پێویستیدا سوود لە هەر یەکەیان وەربگرێت.

کتێبە کەلتووری و فەرهەنگییەکانمان -بەتایبەتی- لە لایەن زانایان و پسپۆڕانەوە بەدرێژایی مێژوو زۆر گرنگییان پێدراوە، هەر بۆیە ئاساییە کە کتێبێك پەراوێزێکی زۆری هەبێت و فەرهەنگۆکێکیشی بۆ کرابێت، چونکە گومان و ناڕوونییەکانی سەری ناهێڵێت، بەڵکو هەندێکیان زیاد لە بیست پەراوێز و ڕوونکردنەوەی بۆ کراوە، بۆ نموونە کتێبی (ألفیة ابن مالك) ١٢٧دانە پەراوێزی لەخۆ گرتووە! خوێنەر دەتوانێت سوود لە هەموویان یا بەشێکیان وەربگرێت بۆ تێگەیشتنی ئەو کتێبەی کە دەیخوێنێتەوە.

٤- خوێندنەوەی شیکاریی باش، جۆرە بژاردنێکی کتێبەکەیە و هەوڵێکە بۆ ڕێکخستنی ناوەڕۆکەکەی بەشێوەیەك کە خوێنەر بە ئاسانی لێی تێبگات. بۆ نموونە هەندێ نووسەری باش هەن کە پرۆسەی تێگەیشتنەکە بۆ خوێنەر ئاسان دەکەن لە ڕێی ڕیزبەندیکردن و ژمارەدانان بۆ خاڵ و بڕگەکان یاخود لە ڕێی هێڵدانان بە ژێر خاڵ و ڕستە گرنگەکاندا.

بەڵام ئەو کارە لە زۆربەی کتێبە باشەکاندا ڕەچاو نەکراوە، بۆ ئەمەش پێویست دەکات خوێنەر خۆی بەو کارە هەستێت بۆ ئەوەی وێنایەکی دروست و ڕەوانی لەسەر بابەتەکە لە لا دروست ببێت، واتە ئەو بڕگە و وشە و ڕستانەی جێی سەرنجن یان ئەوانەی ئاماژە بە گرنکی پێدانیان دەکرێت لە دیدی نووسەرەوە یان خوێنەرەوە یاخود ئەوانەی کە پوختەی بابەتی پێش خۆیان نیشان دەدەن دەستنیشان بکرێن.

بۆ ئەو کارەش گەلێك شێوازمان لەبەر دەستدایە، دەکرێت هێڵ بە ژێر ڕستە گرنگەکاندا بهێنرێت، یان هێڵێکی شاوڵی لە پەراوێزی کتێبەکەدا دابنرێت وەك ئاماژەیەك بۆ بڕگە و بابەتە گرنگەکان، یان دەکرێت ئەستێرەیەك یان زیاتر لەبەردەم ئەو ڕستانەی گرنگترن دابنرێت، یاخود بخرێتە کەوانەوە، دەشتوانیت بازنەیەك بکێشیت بە چواردەوری ئەو وشانەی کە واتایەکی تایبەتی دەبەخشن یان نوێن و جێی سەرنجن.

هەندێ خوێنەر پێنووسی بریقەدار (فسفۆری) بەکار دەهێنێت بۆ زەقکردنەوەی ئەو بەشەی کە لە دەقەکەدا دەیەوێت، کۆمەڵێکی دیکەیان پارچە کاغەز دەخەنە ناو پەڕە گرنگەکانەوە، یان سووچێکی پەڕەکە دەنوشتێننەوە. بەڵکو پێویستە لەوەش تێپەڕ بکات بۆ تۆمارکردنی پرسیارگەلێکی گرنگ لەبارەی تێڕوانینی نووسەرەکەوە

یاخود وەڵامدانەوەی چەند پرسیارێك لەو پرسیارانەی نووسەر خستوونیەتە ڕوو، کە هەر خۆی وەڵامێکە بۆ پرسیارەکانی خۆیشی یان جۆرە خستنە ڕوویەکە بۆ دید و بۆچوونی کەسانی دیکە.

ئا بەو شێوەیە شێوازەکان زۆرن، گرنگ ئەوەیە کە ئەو هێما و نیشانانە ڕەنگدانەوەی بەهەند وەرگرتنی بابەتەکە بێت لە لایەن خوێنەرەوە، هەروەها ڕەنگدانەوەی کاردانەوەکانی بێت لە پێناو سوود و بەرژەوەندی تایبەتی خۆی و ئەو کەسەشی لە دوای ئەو دەیخوێنێتەوە.

پرسیارگەلێکی گرنگ:

ئەرکی هەموو خوێنەرێکی زرنگە کە قووڵبێتەوە لە دەقەکەدا و لە ڕێی خوێندنەوەکەیەوە تێگەیشتنی بەرفراوان بکات و ژمارەیەك پرسیاری گرنگ بەر لە کڕینی کتێبەکە و لە کاتی خوێندنەوەی و پاش لێبوونەوە لە خوێندنەوەی کەڵاڵە بکات. ئەم پرسیارانە ئاستی هۆشیاری ئەو لەبارەی ئەو بابەتەی کە خوازیارە بەدەستی بهێنێت لە ڕێی خوێندنەوەوە بەرز دەکاتەوە، بەڵکو هاوکارێکی باشیشە بۆ چاوخشاندنەوە بەو دەستکەوتانەی کە بەدەستی هێناون. لە گرنگترین ئەو پرسیارانەش:

١- نووسەری باش لە كاتی نووسینی كتێبەكەیدا دەستەیەك یان گرووپێكی دیاریكراوی خوێنەر دەخاتە بەرچاوی خۆی، بۆ ئەوەی كە بزانێت بە ئاستی تێگەیشتن و ڕۆشنبیریی ئەوان دەخوات، بۆ ئەوەیشی كە ڕەچاوی ئەو شێوازی خوێندنەوەیە بكات كە بۆ ئەوان گونجاوە، هەروەها خۆی دوورە پەرێز بگرێت لەو وشە و دەستەواژە ئاڵۆزانەی كە تێگەیشتنیان ناڕەحەتە. جا ڕەنگە نووسەر لەو كارەیدا سەركەوتوو بێت و ڕەنگە شكست بخوات.

ئەو پرسیارەشی لەسەر خوێنەر پێویستە لە خۆی بكات، ئەمەیە: ئایا من لەو دەستەیەم كە دانەرەكە كتێبەكەی بۆ نووسیون؟ ئەم پرسیارە زۆر گرنگ و پێویستە، چونكە خوێندنەوەی كتێبێك كە بۆ تۆ نەنووسرابێت ڕەنگە هیچ سوودێكت پێ نەگەیەنێت و، لەوانەیە شتێكی نوێی تێدا نەبێت، هەروەها ئەگەر كتێبەكە لەسەروو ئاستی تۆوە بێت یان لەبارەی بابەتێكەوە بدوێت كە پڕی بێت لە زاراوەی هونەریی، ئەوا زۆر بەكەمی سوودی لێ وەردەگریت، لەو هەمووەش خراپتر ئەوەیە كە كتێبێك بخوێنیتەوە پێت وابێت زۆر پیرۆزە یان بنەماكانی نەگۆڕبن كە جێگەی ڕەخنەلێگرتن نەبێت، خوێندنەوەی ئەو جۆرە كتێبانە لە پەستی و تووڕەبوون زیاتر هیچی تر بۆ خوێنەر ناهێڵنەوە.

خوێندنـەوەی (چاوخشـاندن بـە نـاوەڕۆکی کتێبـدا) کـە پێشـتر ئاماژەمان پێکرد دەتوانێت وەڵامی ئەم پرسیارەمان بداتەوە.

٢- لـە خوێندنـەوەی شـیکارییدا زۆر گرنگـە خوێنـەر شووناسـی ڕۆشنبیری نووسەرەکە بزانێت و بزانێت کە سەر بە چ ڕەوتێکە. ڕەنگە ئەو کارە شـتێکی سـادە و سـاکار بێـت و پێویسـتی بـە پرسـیارکردن نەبێت، بەڵام زۆر گرنگە و پێویستیشە، بۆ نموونە کاتێك کە کتێبێکـی فیقهـی دەخوێنینـەوە بـا مەبەسـتمان تـەنها زانینـی چـەند شـتێکی دیاریکراو لەبارەی بابەتێکەوە نەبێت بەڵکو لـەوە گـرنگتر ئەوەیـە کـە بزانین ئەو نووسەرە سەر بە چ ئایینزایەکە: ئایا بابەتەکان بـەگوێرەی تێگەیشتنی پێشـەوا شـافیعی یـەکلا دەکاتـەوە یـاخود مالیـك... ئایـا کتێبێکە هـەموو بەشـەکانی فیقهـی باسـکردووە، یـان تـەنها بەشـێکی تایبـەتی باسـکردووە وەك بەشـی زەکـات یـان نوێـژ یـان کـڕین و فرۆشـتن... پاشـان ئایـا ئـەو کتێبـە تایبەتـە بـە تـەنها باسـکردنی بابەتـەکان بـەبێ بەڵگەهێنانـەوە، یـان کتێبێکـە پشـت بـە بەڵگـە دەبەستێت بۆ وەڵامدانەوەی بیروڕای نەیار... پاشان ئایا ئـەو کتێبـە لە کتێبە باوەڕپێکراوەکانی فەتوای زانایانی ئایینزاکانـە یـان نـەخێر؟ پاشان ئەو بیروبۆچوون و تێڕوانینانـە چـین کـە نووسـەر ئامـاژەی بـۆ کردوون؟ ئەی ئەو دید و بۆچوونە لاوەکییانـە کامانـەن کـە بـەخێرایی بەسـەریاندا تێپـەڕبووە یـان بـەکورتی ئامـاژەی بـۆ کـردوون؟ پاشـان

گرنگی ئەو زانیارییانەی کە نووسەر پێشکەشی کردوون لەچیدایە، ئایا بۆ ڕاستکردنەوەی کۆمەڵێك هەڵە و کەموکوڕیی ڕەفتار و تێگەیشتنی خوێنەر بوون؟ یاخود ئایا هیچ بۆچوون و تێڕوانینێکی پێشووی خوێنەری گۆڕیوە؟

هەر کاتێك خوێنەر توانی بەشێوەیەکی ورد و پوخت وەڵامی ئەم پرسیارانە بداتەوە ئەوا بێ ئاگا نابێت لە باس و ناوەڕۆکی ئەو کتێبەی کە دەیخوێنێتەوە و ئیدی سوودی زیاتر لە خوێندنەوەکەی دەبینێت. بەداخەوە زۆربەی زۆری ئەوانەی کە دەخوێننەوە گوێ بەو شتانە نادەن کە ئاماژەمان پێکردن، بۆیە دەبینیت پاش ماوەیەك ئەو خوێنەرە ناوی دانەرەکە و بەرەبەرە تەواوی ناوەڕۆکەکەیشی بیر دەچێتەوە!.

٣- چەند پرسیارێکی دیکە هەن کە پێویستە خوێنەر لە خۆی بکات، ئەو پرسیارانەش پەیوەندییان بە ئەندازەی وەرگرتن و تێگەیشتنی ئەو بابەتانەی کە دەیانخوێنێتەوە هەیە. لە ڕاستیشدا ڕەنگە باشترین خوێنەریش نەتوانێت بەجارێك سوود لە گشت بابەتەکانی ناو کتێبێکی باش و بەسوود وەربگرێت، ئەو کارەش ڕێژەییە، هەربۆیە زۆر گرنگە کە خوێنەر بەتەواوی دڵنیا بێتەوە لەوەی کە بەباشی لە نیازی دانەرەکە تێگەیشتووە.

ئامرازەکانی تاقیکردنەوەی تێگەیشتنیش زۆرن، گرنگترینیان ئەم دوو ئامرازەن:

یەکەم: خوێنەر پەنا بەرێتە بەر نموونە هێنانەوە و تۆمارکردنی سەرنج و تێبینیەکانی لەسەر ئەو یاسا و بنەما و تێبینییانەی کە نووسەرەکە دەیانوروژێنێت، هەرچەندە ئەم کارە هەندێك جار سانایە بەڵام کاتێك ئاستی کتێبەکە زۆر بەرز بێت ئەستەم دەبێت، هەر بۆیە نووسەرە بەناوبانگەکان زۆر جار بیروبۆچوون و تێڕوانینی نوێ بەرهەم دەهێنن و لە کتێبەکانیاندا تۆماریان دەکەن، بەڵام ئەو بۆچوون و تێڕوانینانە پێویستیان بە کات و پشتیوانی لایەنی دیکە هەیە تاوەکو بەرجەستە بکرێن و بەتەواوی ڕەنگبدەنەوە، ئەمەش هۆکارێکە بۆ ئەوەی خوێنەر بە ئاسانی نەتوانێت بیانچوێنێت بە شتێك، نەك هەر تەنها بۆ خوێنەر بەڵکو هەندێ جار نووسەرەکان خۆشیان گیرۆدەن بەدەست ئەو حاڵەتەوە، ئەمەش وا دەکات گەر چواندنێکیش بۆ ئەو بیروبۆچوون و تێڕوانینانە هەبێت لە نێوان خوێنەر و نووسەردا زۆر لەیەکەوە نزیك بن، خوێنەریش تا بتوانێت نموونە و وێنەی زیاتر بهێنێتەوە مانای وایە ئاستی تێگەیشتنی بۆ ئەو بابەتەی خوێندوویەتییەوە زۆر باشە.

دووەم: هەوڵدانی خوێنەر بۆ کورتکردنەوەی خوێندنەوەکەی لە چەند برگە و بابەتێکی دیاریکراودا، چونکە ئەگەر هاتوو هەمان ئەو

وشه و ڕستانەی خوێندوومانەتەوە بڵێینەوە مانای وایە پشتمان بە لەبەرکردن بەستووە نەك تێگەیشتن، بۆیە بە ئەندازەی داڕشتنەوەی خوێندنەوەکەمان لە چەند دەستەواژە و ڕستەیەکی جیاجیا ئاستی تێگەیشتنی ئێمە لە بابەتەکە دیاریدەکرێت.

هەندێ جار خوێنەر جوانی دەربڕین و زریق و باقی ڕستەکە فریوی دەدات، ئەمەش وای لێدەکات پشت بە لەبەرکردنی ببەستێت و هەوڵ نەدات کە خۆی داڕشتنەوە بۆ واتاکەی بکات، هەرچەندە ئەم کارە بەڵگەیە لەسەر بوونی گیانێکی هونەردۆستی و شاعیرانەی تێگەیشتوو بەڵام بوونی جێگرەوە ئامرازێکی ڕاهێنانە بۆ چاککردنی شێوازی خوێنەر و بەرزکردنەوەی ئاستی دەربڕین و داڕشتنی.

٤- نووسینی باش هەر ئەوە نییە کە چەند وەڵامێکی پێبێت لەبارەی ئەو پرسیارانەوە کە لە گۆڕەپانی فیکریدا دەکرێن، نووسەری باشیش هەر ئەوە نییە کە پێی وابێت چارەسەری گونجاوی پێیە بۆ سەرجەم ئەو گرفتانەی کە خەڵکی بەدەستیەوە دەناڵێنن، بەڵکو ئەو پێشکەوتنەی کە لە ئارادایە بواری زۆری بۆ باس و خواس و قسەلەسەرکردن خۆش کردووە، ئەمەش بۆ خۆی جۆرە سەرسووڕمانێکی لای هەمووان دروستکردووە و بووەتە مایەی ئەوەی کە کۆمەڵێك پرسیاری گرنگ دەربارەی ئەو کێشانەی کە توێژەران چارەسەری پێویستیان بۆ دەدۆزنەوە بکرێت، هەر بۆیە نووسەری

باش ئەوەیە کە چەندین چارەسەر دەخاتەڕوو بۆ ئەو کێشانەی لە ئارادان، لە هەمان کاتیشدا پرسیارگەلێك دەخاتەڕوو و دەست بۆ چەند گرفتێکی نوێ لەبارەی بابەتانێکەوە دەبات کە وا دەزانرا یەکلاکراونەتەوە.

ئەرکی خوێنەرە لە خۆی بپرسێت: ئەو گیروگرفتانە چین نووسەر توانیویەتی چارەسەریان بکات و دید و تێڕوانینی نوێ لەبارەیانەوە پێشکەش بکات، تا چ ئاستێکیش توانیویەتی خوێنەر بە چارەسەرەکانی ڕازی بکات؟ ئەی ئەو پرسیارە نوێیانە چین نووسەر کردوونی بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی، تا چ ئەندازەیەکیش ئەو پرسیارانە بابەتیی و گرنگن؟ ئەی ئایا خوێنەر دەتوانێت وەڵامی چەند پرسیارێك بداتەوە یاخود بڕیارێکی دیاریکراوی لەبارەوە بدات؟

مەبەست لەو هەموو پرسیارانە ئەوەیە خوێنەر ئاستی ئاگایی خۆی لەو بابەتەی دەیخوێنێتەوە تاقی بکاتەوە و خۆی ڕابهێنێت لەسەر تێگەیشتنی قووڵ و هەمەلایەنەی تەواوی ئەو گیروگرفت و چارەسەرە ڕۆشنبیرییانەی لە کاتی خوێندنەوەدا دێنە ڕێی.

گفتوگۆ لەگەڵ نووسەردا:

نووسین کارێکە زانیاریی دەگوازێتـەوە و گوزارشـت لـە کۆمـەڵێك چەمك و دیـد و تێـڕوانین دەکـات کـە نووسـەر زۆر جـار هـەوڵی خـۆی دەخاتەگەڕ بۆ ئەوەی کە ئـەو دیـد و تێڕوانینانـە لای خوێنـەر ڕوون و ئاشکرا بن، بەڵکو زۆریش پێخۆشحاڵ دەبێت کە پێیان ڕازی بێت. جا کاتێك کە کتێبەکە دەگاتـە دەسـتی خوێنەرەکـە ئیـدی ئـەرکی دانـەر کۆتایی دێت، چونکە ئەو تونێلەکـەی لـە دیـوی خۆیـەوە هەڵکەنـدووە ئەوەی ماوەتەوە ئەوەیە کە خوێنەر لای خۆیەوە دەست بە هەڵکەندن بکات تاوەکو دیدارەکە ساز بکرێت. کەواتە وتەی کۆتایی وتەی دانـەر نییە، بەڵکو وتەی خوێنەرە، چـونکە ئـەو کەسـەی کـە دەخوێنێتـەوە هەر ئەویشە کە کارلێك دەکـات لەگـەڵ نـاوەڕۆکی کتێبەکـە و مـل بـە بۆچوون و تێڕوانینەکانی دەدات و دەیانگوازێتەوە بۆ کەسانی دیکـە. بۆیـە کتێـب بـەوەوە سـەربەرزە و هـەر بەویشـەوە ئامانجـەکانی دەگەیەنێتە مەنزڵ، هەر بۆیە ڕۆڵی ئەو تا بڵێیت گرنگ و هەستیارە.

دەسپێکی گفتوگۆکە لە دانەرەوە دەستپێدەکات، چـونکە لەسـەر ئەو پێویستە قەناعەت بە خوێنەر بکـات کـە کتێبەکـەی کتێبێکی بـە پێـزە و شایسـتەی خوێندنەوەیـەکی چـڕوپڕە، هـەروەها شایسـتەی قسەلەسەرکردن و ڕەخنەلێگرتنە.

دیسان خوێنەریش دەبێت لە لایەن خۆیەوە بەسەرەتایەکی دروست دەست پێبکات، واتە تا بەتەواوی دڵنیانەبێت لەوەی کە بەباشی لە ناوەڕۆکی کتێبەکە گەیشتووە دەست بە گفتوگۆکردن نەکات و هەڵوێستی دژ و ناکۆك وەرنەگرێت، هەڵە تێگەیشتن شتێك نییە کە بە دەگمەن ڕوویدات، کاتێك کە خوێنەر ڕایدەگەیەنێت کە لە مەبەستی نووسەر تێنەگەیشتووە، ئەوا بەو کارەی خۆی لە تێگەیشتنی هەڵە پاراستووە، بەڵام گرفتەکە لەوەدایە کە زۆربەی خوێنەران بەلایانەوە ئاساییە بەخەڵکی ڕابگەیەنن کە زۆر بەباشی لە تەواوی ئەوەی کە خوێندوویانەتەوە تێگەیشتوون و هەقی خۆشیانە لەگەڵ بۆچوون و تێڕوانینەکانی نووسەرەکەدا نەبن و دژی بووەستنەوە، کەچی دواییش وا دەرنەچێت.

نهێنی کتێبی باش و بەپێزیش هەر لەوەدا بووە کە گرووپێك لە خوێنەران سەریان لێ دەرنەکردووە لەبەر ئەوەی کە شتی نوێی تێدایە و شتانێکی دیکە لە خۆ دەگرێت کە جێگەی مشتومڕ و قسەلەسەرکردنن، ئەمانەش هەموو ڕێگە خۆشکەرن بۆ گفتوگۆکردن، لە هەمان کاتیشدا نیشانەی خستنەوەی چەندین تێگەیشتنی جیاوازە.

بێگومان پێویستە ئامانجی سەرەکی لە خوێندنەوەی هەر کتێبێك سوود وەرگرتن بێت لە زانیارییەکانی ناوی و بەرزکردنەوەی ئاستی

ڕۆشنبیریی و تێگەیشتنی خوێنەر بێت بۆ ئاستی ڕۆشنبیریی ئەو کتێبە. ئینجا ڕەخنەگرتن لە کتێبەکە و گەڕان بەدوای دید و بۆچوونێکی تر جیاواز لە دید و بۆچوونی دانەرەکە بەڵگەیەکی بەهێزە لەسەر ئەوەی کە بیر و لێکدانەوەی خوێنەر بەرەوپێشچوونی بەخۆوە بینیوە و کەڵکی باشی لێوە بەدەست هاتووە.

لە گۆڕەپانی ڕۆشنبیرییدا دوو جۆر خوێنەری قەڵبمان بەرچاو دەکەوێت: جۆرێکیان ئەو خوێنەرەیە کە مل بە سەرلەبەری وتەکانی نووسەر دەدات و پێی وایە تەواوی بیر و ڕاکانی ڕاست و دروستن، بۆیە ئەو هەر زانیاری و بیر و ڕا و تێڕوانینی کتێبێك بخوێنێتەوە بەلایەوە ڕاست و بەڵگە نەویستە، خۆی لەو ئاستەدا نابینێتەوە کە گفتۆگۆ بکات لەگەڵ نووسەرەکەدا یاخود ڕەخنە لە کتێبەکە بگرێت. بۆیە لەسەر ئەم جۆرە خوێنەرە پێویستە ئاگاداری ئەوە بێت کە دوور نییە نووسەرەکە گوزارشت لە ئەزموونێکی شکستخوارد و یان دیدگایەکی دیاریکراو یان تێکدەرانە بکات، لەوانەشە دانانی ئەو کتێبە خواستێکی تاکەکەسیی یان دەمارگیرییەکی نەتەوەیی و ناوچەگەریی یان ئایینی یان تایفەگەریی یان حیزبی یان دەسکەوتێکی ماددی لەپشتەوە بێت، ڕەنگیشە کەوتبێتە ژێر باری گوشاری هەندێ لایەنەوە و ...هتد، دوور نییە ئەو ڕاستیانەی کە بەدوایدا دەگەڕێین نەبنە قوربانی هەموو ئەو شتانەی ئاماژەمان پێدان.

هەر دانەرێك چاو بە نووسینەکەیدا بخشێنێتەوە دەرفەتێکی بۆ هەمووارکردن و خستنەسەر و لێ لابردن هەر بۆ هەڵدەکەوێت، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەو ئەرکە بۆ کەسانی دیکە جێهێڵراوە. بۆیە پێویستە بوێرانە دان بەو ڕاستییەدا بنێین کە جگە لە قورئانی پیرۆز هیچ کتێبێکی تری بەپێز نییە کە هەڵە و کەموکوڕیی تێدا نەبێت یان شیاوی ڕەخنەلێگرتن و پێداچوونەوە و دەستکاریکردن نەبێت. خوێنەر هەڵەیەکی گەورەش دەکات ئەگەر پێی وابێت کە ئەو چاوپۆشی و خەمساردییەی بەرامبەر بە نووسەر دەینوێنێت بەسوود و قازانجی خۆی دەشکێتەوە.

لە بەرانبەر ئەو پۆلە خوێنەرەش پۆلێکی دیکەی خوێنەر هەن هەموو خەمێکیان ئەوەیە کە بەدوای هەڵە و کەموکوڕیی ئەو بابەتەدا بگەڕێن کە دەیخوێننەوە، بۆیە خوێنەری لەم جۆرە بەخێرایی و بە چاوێك دەخوێنێتەوە، سەرەنجام دیوێکی بابەتەکە دەخوێنێتەوە، ئەوسا ستەم لە نووسەرەکەی دەکات، ڕەنگە خوێندنەوەو تێگەیشتنیشی بۆ کتێبەکە بەجۆرێك بێت دوور بێت لەوەی کە نووسەرەکە دەیخوازێت و مەبەستیەتی. بەڕاستی خوێنەرێکی ئاژاوەگێڕە و تەنها بۆ نانەوەی دووبەرەکی ئەم کارە دەکات! زۆر جاریش کەسایەتییەکی نەخۆش لەپشت ئەم جۆرە بیرکردنەوە و ئاڕاستەوەیە، گوایە ڕازیبوون بەو کتێبە و خۆدانەدەستی جۆرە

بێڕێزیی و سووکایەتیکردنێکە بە خود یاخود جۆرە شکستخواردنێکە لەبەردەمیدا!.

گۆڕەپانی ڕۆشنبیریی و ڕووناکبیریی زۆر پێویستی بە ڕزگاربوون لە دەست ئەم دوو پۆلە خوێنەرە هەیە بۆ ئەوەی کە گوژمی زانین و ڕۆشنبیریی بگاتە ئەوپەڕەکەی، بۆ ئەوەشی کە پێکهاتەی زانست و زانینی بنیاتنراوی دەستی هەر یەکە لە نووسەر و خوێنەر تێك نەچێت. هەرچۆنێك بێت نابێت گفتوگۆی نێوان نووسەر و خوێنەر بە چاوبڕینە هەڵە و کەموکوڕییەکان لێکبدرێتەوە، ئەوە تەنها ڕوویەکی خوێندنەوەکەیە، ڕووەکەی تری توانای خوێنەرە بۆ دەرخستن و ئاشکراکردنی لایەنە جوانەکانی ئەو دەقەی کە دەیخوێنێتەوە، لە دید و تێڕوانین و خاڵ و سەرنجە نوێیەکانی نووسەر کە توانیویەتی بەجوانترین شێوە باسیان لێوە بکات، پەیبردن بەو شتانەش سەختترە لە هەڵەگری و دەستنیشانکردنی کەموکوڕییەکان. ڕەخنەگرتن جۆرێکە لە پێزانین و هەڵسەنگاندنی گشتگیر بۆ ئەو بەرهەمە ڕووناکبیرییە و نواندنی هەڵوێستێکی مەردانەیە لەبارەیەوە.

خوێنەری چاك هەر تەنها لە تێگەیشتنی کتێبەکەدا سەرناکەوێت بەڵکو ئەوەش تێدەپەڕێنێت بۆ تێگەیشتن لە ڕەوتی بیرکردنەوەی ڕۆشنبیریی و ئایینی نووسەرەکە، ئەو بەتەواوی لە دیدگای ڕۆشنبیریی نووسەر و ئەو بوارەی کە خۆی بۆ تەرخانکردووە

گەیشـــتووە، ئـــەوەش کارئاســـانییەکی باشـــە بـــۆ ئـــەوەی کـــە ڕەخنەگرتنەکانی ژیرانەبن، چونکە ڕەنگـە نووسـەر نـەتوانێت تـەواوی تێڕوانینەکانی خۆی لەو کتێبەی کە لەبەردەستی خوێنەردایە بخاتـە ڕوو لەبـەر ئـەوەی کـە لـە کتێبێکـی دیکـەدا ڕوونـی کردوونەتـەوە، لەوانەشە ئەو کتێبەی لەبەر دەستی خوێنەردایە بۆ خـۆی کـورتکراوە بێـــت و وردەکـــاریی و ڕوونکردنـــەوەی زیـــاتر هەڵنـــەگرێت. بۆیـــە تێگەیشـتنی خوێنـەر لـە ڕەوتـی بیرکردنـەوەی ڕۆشـنبیریی و ئـایینی نووسەرەکە ڕێگر دەبێت لە دەرکردنی بڕیارێکی ناڕەوا و نابەرپرسانە دژ بەو نووسەرە.

لە لایەکی ترەوە خوێنەر نابێت بڕیاری کۆتـایی لـە ڕوانگـەی ئـەو کتێبەی کە دەیخوێنێتەوە بەسـەر نووسـەرەکەیدا بـدات، مەگـەر بـۆی دەرکـەوێت کـە ئـەوە دوایـین کتێبیـەتی کـە نووسـیبێتی، چـونکە نووسەری چاك بەردەوام لە گەشـەکردندایە، بۆیـە هـەر لەسـەروبەندی ئەو گەشەکردنەیدا دەست لە هەندێ لەو بیروباوەڕ و تێڕوانینانەی کـە هەیەتی هەڵدەگرێت و شوێن بیروباوەڕی نوێ دەکـەوێت، لەبـەر ئـەوە جێی خۆیەتی کە ئەو حاڵەتە بە هەند وەربگرین.

زۆر شتێکی سانا و ئاساییە کە خوێنەرێك ڕەخنە لە هـەر کتێبێـك بگرێت و بڵێت: زانیارییەکانی نووسەر لەبارەی ئەو بابەتەی لێی دواوە تێروتەسەل نین، یان نەیتوانیوە ئەو زانیارییانـەی کـە لەبـەر دەسـتی

دان بەشـێوەیەکی دروسـت بـەکار بهێنێـت، یـان بڵێـت: بەتـەواوی چارەسەری کێشەکەی بۆ نەکراوە. بەو پێیە دەشێت باشترین کتێب لـە لایـەن لاوازتـرین خوێنـەرەوە بـێ بایـەخ بکرێـت، کـە زۆر کـات - بەداخەوە - ئەو حاڵەتە ڕوویداوە !.

بـۆ دووبـارە نەبوونـەوەی ئـەو حاڵەتـەش، بـاش وایـە ڕەخنـەی خوێنەر دیاریکراو و ڕوون و ئاشکرا بێت، دەتوانین پێشنیاری چەند خاڵێك بکەین تا خوێنەر پشتیان پێ ببەستێت لە ڕەخنـەگرتن لـەوەی کە دەیخوێنێتەوە، **خاڵەکانیش ئەمانەی خوارەوەن:**

١- زۆربەی نووسەران هەر بە خستنەڕووی بۆچوون و تێڕوانینـی خۆیـان لـەبارەی ئـەو بابەتـەی لەسـەری دواون کۆڵنـادەن، بـەڵکو هەوڵدەدەن مـل بـە خوێنـەر بـدەن کـە بچێتە ژێـر بـاری بیروبـاوەڕ و بۆچوونەکانیان، ئـەوەش شـتێکی ڕێگەپێـدراوە، بـەڵام ئـەوەی جێـی سەرنجە ئەوەیە کە هەنـدێ نووسـەر بـۆ ڕازیکردنـی خوێنـەر پـەنا بـۆ ڕیزکردنی وشەی زریق و بـاق و بـەکارهێنانی دەسـتەواژە و دەربڕینـی بریقەدار دەبات بـەبێ ئـەوەی کـە ئاماژەیـەك بـە زانیـاری پێویسـت و ئامـاری بـاوەڕپێکراو بکـات، کتومـت وەك ئـەوەی سـەرکردەیەکی سەربازی دەیکات وەختێك کە بـە وتـارە پـڕ جـۆش و خرۆشـەکەیەوە دڵی سوپاکەی ئاو دەدات بۆ چوونە ناو جەنگێکەوە کە نە مەشقی بـۆ کـردووە و نـە خۆیشـی بـۆ پڕچـەك کـردووە ! ئەوسـا خوێنـەر زۆر

بەئاسانی دەتوانێت لە ڕێی لێکدانەوەیەکی وردی وشە و دەربڕینەکانەوە پەی بەو زیادەڕەوییەی کە نووسەر بەکاری هێناوە بەرێت. ئەم دیاردەیەش گەورەترین کەموکووڕیی بەدیکراوی نووسەرانە.

٢- خوێنەر بۆی هەیە ڕەخنە بگرێت و بڵێت: هەندێ لەو زانیارییانەی کە نووسەر لە کەسانی دیکەوە وەریگرتوون ناڕاستن، هەروەها دەشتوانێت بڵێت: نووسەر بەڵگەی پێویست و باوەڕپێکراوی بۆ قسەکانی نەهێناوەتەوە، یاسایەکی گشتیشمان لەسەر ئەو بابەتە هەیە کە دەڵێت: ((گەر زانیارییەکت وەرگرت با ڕاست و دروست بێت، ئەگەریش قسەی خۆت بوو بە بەڵگەوە بیسەلمێنە)) چونکە دروستی هەواڵ و زانیارییە وەرگیراوەکان و سەلماندنی قسە و زانیارییەکان و پشتڕاستکردنەوەیان ئەرکی سەرشانی نووسەرە.

بۆیە ئەگەر نووسەر بیرۆکەیەکی نوێ دابهێنێت یان دید و بۆچوونێکی نوێ دەربڕێت، ئەوا پێویستە بەڵگەی پێویست بۆ ڕازیکردنی خوێنەر بهێنێتەوە، بەڵام نابێت ئەوەشمان لەیاد بچێت کە هەندێ لە تێڕوانین و بیروڕا داهێنراوە نوێیەکان پشت بە هیچ بەڵگەیەکی دیاریکراو نابەستن، چونکە هەر لە بنەڕەتدا ئەگەرێکی چاوەڕوانکراوی ناو باسەکەیە. لەم سۆنگەیەوە زۆربەی ڕاڤە

سیاسـییەکان و لێکدانـەوەکانی بـواری فەلسـەفە و شارسـتانیەت و گەشەپێدان شتانێکی تایبەتن.

ئەمـەش ئـەوە ناگەیـەنێت کـە ئـەم جـۆرە تێـڕوانین و بۆچـوونە شیاوی ڕەخنەلێگرتن نییە، بەڵکو ئـەوە دەگەیـەنێت کـە بێژەرەکـەی پێویستی بە بەڵگە هێنانەوە نییە، هەروەها ڕەخنەگرەکـەیش دیسـان پێویستی بە بەڵگە هێنانەوە نابێت بۆ پشتڕاسـتکردنەوەی تێـڕوانین و بۆچوونی خۆی.

٣- دەکرێت ڕەخنەکە دیاریکراو بێت. بۆ نموونە ڕەخنەگر بڵێـت: نووسەر هۆکـارە سـەرەکییەکانی هەنـدێ لـە کێشـەکانی دەستنیشـان نەکردووە و نەیپێکاون، ئەمەش بووەتە هۆی کەموکوڕیی بابەتەکە. لە ڕاستیدا ئەم حاڵەتەش لە زۆربەی نووسراوەکانی جیهانی ئیسلامیماندا بـاوە، لـە یادمـە لـە ڕۆژنامەیەکـدا وتـارێکی نووسـەرێکی نـاودارم خوێنـدەوە، تیایـدا هـاتووە کـە جیهـانی ئیسـلامی قـەیرانی نیشتەجێبوونی نییە و زیاتر لە ٣٢ ملیۆن هێکتار زەوی نەکێڵراو هەیە چاوەڕێی کەسێکە کشتوکاڵی تیا بکات.

ئەو نووسەرە ئەوەی لەیاد چووبوو کە کێشەی ئەمڕۆی خەڵکی نە لە بـوونی ماڵێـك بـۆ حەوانـەوە و نـە لـە پەیـداکردنی پـارووە نانێکـدا قـەتیس مـاوە، کێشـەکە زۆر لـەوە ئـاڵۆزترە، ئاشـکرایە کـە زۆربـەی زەوییـە بەکەڵکـەکان کشـتوکاڵیان تیـا کـراوە، ئەوەیشـی کـە مـاوە

پێویستی بە دەستکاریکردن و ئاو هەیە، هەندێ وڵاتیش ناتوانێت بەروبوومەکەی بچنێتەوە یان بیخاتە بازاڕەوە، هەندێکی تریشی دووچاری قات و قڕی بووەتەوە وێڕای بوونی ئاو و زەوی و زارێکی زۆر. ژمارەیەك وڵاتی ئیسلامیشمان هەن ئەمڕۆ ژمارەی دانیشتوانی ۱۲۰ ملیۆن کەسی تێپەڕاندووە، لە کاتێکدا لە خاکێکی تەنگ و بچووکدا کە لە ١٤٤کم٢ تێناپەڕێت ژیان دەگوزەرێنن وەکو وڵاتی بەنگلادیش، لە کاتێکدا وڵاتی واشمان هەیە کە ژمارەی دانیشتوانی کەمە و ڕووبەرەکەی فراوانە، کەچی چەند سنوور و دابەشکارییەکی نەخوازراو لەیەکتری دابڕیون، بۆیە جیهانی ئیسلامی نە دامەزراوەیەکی ئابووری یەکگرتووی هەیە و نە هەویرێکی شلە چۆنمان بوێت ئاوها بیشێلین.

تەواوی ئەو بۆچوون و تێڕوانینانە وا دەکات کە لێکدانەوەکانی نووسەر هەڵە و کەموکووڕیی زۆریان لێبکەوێتەوە. نابێت ئەوەشمان لەیاد بچێت –سەرباری ئەوەی کە باسمان کرد– پشکی تاکی موسوڵمان لەم خاك و زەویەدا لە کەسانی دیکە کەمترە، ئەوەتا لە کاتێکدا موسوڵمانان خەریکە چوار یەکی دانیشتوانی جیهان پێکدەهێنن کەچی زەوی و زاری موسوڵمانان ۱۰٪ی کۆی وشکانی پێك دەهێنێت، ئەم ڕێژەیەش بەهۆی زۆربوونی ژمارەی دانیشتووانەوە تا دێت لە کەمبوونەوەدایە.

کەواتە هەر ڕەخنەیەك کە ئاڕاستەی هەر نووسەر و کتێبێك دەکرێت پێویستە ئەوە ڕوونبکاتەوە کە دەبوایە نووسەر چی بکردایە، ئەو تێبینی و سەرنجانەش کامانەن کە پێویستن بۆ دەوڵەمەندکردنی بیروڕاکانی نووسەر، ئەگەر ئەم هەنگاوانەمان نا ئەوا ئێمە هەر تەنها کتێبەکەمان نەخوێندووەتەوە، بەڵکو سەرلەنوێ دامانڕشتووەتەوە.

پێنجەم: خوێندنەوەی تەومریی:

بۆ ئەوەی کلتوور و ڕۆشنبیریی هەر بە زیندوویی بمێنێتەوە و هەمیشە هەر سەربەرز و پایەدار بێت دەبێت بەردەوام خۆی نوێ بکاتەوە و گەشە بە خۆی بدات بە وێنەی هەڵسوکەوتی لاشە لەگەڵ خانەکاندا. جا وەك چۆن هەندێ خانەی دەگمەن لە لەشدا هەن وەك خانەکانی مێشك و دڵ کە بە مردنیان هەرگیز بە خانەی تر قەرەبوو ناکرێنەوە، ئاوهاش کۆمەڵێك بنەما و پرسی گرنگ لە بواری ڕۆشنبیریدا هەن کە گۆڕانکاریی و نوێبوونەوە هەڵناگرن، چونکە بە بنەڕەت و بنچینەی سەرەکی کاری ڕۆشنبیریی و ڕووناکبیریی دادەنرێن. بەم پێیە بێت کاری ڕۆشنبیری بریتیە لە سەرلەنوێ داڕشتنەوەی بنەڕەت و بنەماکان و، پەرەپێدان و نوێکردنەوەی ڕۆشنبیریەکانی دیکە.

بەداخەوە چیدی ئەو ڕۆڵەی زانایانی بلیمەت لەسەردەمەکەیاندا دەیانگێڕا نەما. ئەو کار و چالاکییە ناوازانەی کە زانایانی بواری فیقھ و ڕاڤەکردن و پزیشکیی و گەردوونی پێشکەشیان دەکرد بەسەرچووە و تاھەتا ھەتایە ئیتر ناگەڕێتەوە[1]. ھەر زانایەکیش ئەمڕۆ پێداگرێت لەسەر ئەنجامدانی ئەو کارە، ئەوا ڕۆشنبیرییەك پێکەوە دەنێت کە ئەستەمە بڕوای پێبکرێت، چونکە لە لایەکەوە ناچار دەبێت سوود لە چەندین زانا وەربگرێت بەبێ ئەوەی کە لە ڕاست و دروستی گریمانە زانستییەکانیان بکۆڵێتەوە، لە لایەکی تریشەوە بەھۆی زۆربوونی بابەت و بوارە پسپۆڕییەکان بەشێوەیەکی بەردەوام وەختێك بەخۆی دەزانێت کە لە زانیارییەکی کەم بەولاوە ھیچی تر فێر نەبووە، بگرە لەوانەیە زانیارییەکی بازاڕییش بێت!.

پێشکەوتنی ستوونی لە زانستدا پێویستی بە پسپۆڕی و لێکۆڵینەوە و تێڕامانی ورد و ئەزموون و شارەزایی قووڵ ھەیە بۆ ئەوەی کە شتێکی نوێ و سوودبەخش بەرھەم بھێنرێت.

مەبەست لە پسپۆڕییش ئەوەیە کە مرۆڤ وەك دەڵێن: (لە ھەموو شتێ شتێك و لەشتێکیش ھەموو بزانێت) ئەوسا ھەم بەشێوەیەکی

١- نیو سەدە بەر لە ئێستا زانستە سروشتییەکان لە نەتەوە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا نزیکەی سی بەشی جیاواز بوون, بەڵام ھەنوکە لە سەد بەش زیاتر پێکھاتووە !.

بەردەوام گرنگی بە بوارە تایبەتەکەی خۆی دەدات و هەمیش بابەتە لاوەکییەکان فەرامۆش ناکات.

نابێت ئەم قسانەم وەها لێکبدرێنەوە کە کەسێکی داخراو و گۆشەگیرم لا پەسەندە، هەرگیز وا نییە، بەڵکو ئەوەی مەبەستمە ئەوەیە کە پسپۆڕانێکی زۆرمان هەبن کە بە ڕووی پسپۆڕییەکانی دیکەدا کرابنەوە، بە تایبەتی ئەو زانست و پسپۆڕییانەی کە کار لە یەکتری دەکەن و تەواوکەری یەکترن.

کەسی پسپۆڕ لە زمانی عەرەبیدا - بە نموونە - لە میانی خوێندنەوەی چڕوپڕی زمانە سامییەکانەوە و لەڕێی ژیربێژیی کۆن و نوێوە سوودێکی زۆر دەبینێت، هەر بەهۆی خوێندنەوەوە سوود لە زانستی دەروونناسی و کۆمەڵایەتی و مێژوو و جوگرافیا و ڕەگەزناسی مرۆیی وەردەگرێت، چونکە ئەم زانستانە بەشی هێندە زانیاریی و ڕۆشنبیریی نوێیان تێدایە کە ببنە دەلاقەیەك بەڕووی پێشکەوتن و پەرەسەندی زانستەکانی زمان بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر.

نابێت ئەوەمان لەیاد بچێت کە گەشەکردن هەمیشە دەبێت بە جووتە ئاراستەی وردبینی و بەرفراوانیی (الدقـة و الأتساع) بێت، مەبەست لە وردبینی ئەوەیە کە بتوانم ڕۆبچم بەناو ورد و درشتی بەشەکاندا و پەیوەندییان بە بابەتەکەوە. مەبستیشمان لە بەرفراوانی؛ بەرفراونکردنی بواری دیگایە بۆ ئەوەی کە زانست و زانیاری و

پێكهاتەی نوێی ئەم گەردوونەم بەرچاو بكەوێت كە خوای گەورە هێناویەتییە دی. لە نێوان ڕۆچوون و بەرفراوانبوونیشدا پەیوەندییەكی ناوازە هەیە گەر بێتو بەشێوەیەكی ژیرانە و بە هۆشیارییەكی تەواوەوە ئەنجام بدرێت، دواجار هەر بەهۆی ئەو پەیوەندییە بەتینەوە بەرچاوڕوونییەكی لەبن نەهاتوو بۆ خوێنەر دێتەكایەوە.

ئەوەیشی كە لێرە مەبەستمانە، باسكردنی خوێندنەوە و ڕۆشنبیریی بەرفراوان نییە، بەڵكو باسكردنی خوێندنەوەی تەوەرەییە، هاوكات ئاماژەكردنە بە چەند بابەت و پسپۆڕییەك كە هەندێ كەس دەتوانێت بە قووڵی و بە وردیی دەربارەیان بخوێنێتەوە. با بزانین خوێندنەوەی تەوەرەیی چییە؟ خوێندنەوەی تەوەرەیی ئەو خوێندنەوەیەیە كە ئامانج لێی هەڵوێستەكردنە لەسەر ئەو زانیاری و چەمك و بیروڕایانەی كە پەیوەندییان بە بابەتێكی تایبەتییەوە هەیە، هەروەك ئەو هەوڵەی كە توێژەرێك دەیدات كاتێك كە دەیەوێت لەبارەی بابەتێكەوە زانیاریی كۆبكاتەوە، دەبینیت كە چی سەرچاوەی زانیاری هەمەڕەنگ هەیە كۆی دەكاتەوە و دەیكاتە بابەت و باككگراوند و دیدگا بۆ سەرخستنی كارەكەی.

پێشتر باسی ئەوەمان كرد كە (خوێندنەوەی شیكاریی) هەوڵی دەرهێنانی هەرچی زانیاری ناو كتێبەكە هەیە دەدات، بۆ ئەو

مەبەستەش ئامارەمان بە چەندین یاسا و شێوازی جیاواز کرد. بەڵام لە خوێندنەوەی تەوەرەییدا مەبەستی سەرەکی لە خوێندنەوە و چاوخشاندن بە کتێبێکدا ئەوە نییە، بەڵکو تەنیا دەرهێنانی ئەو زانیارییانەیە کە سوودیان هەیە بۆ دەوڵەمەندکردنی ئەو بابەتەی کە خوێنەر بەدواداچوونی بۆ دەکات. بۆیە دەشێت تەنها بەشێك یان بەندێك یان لاپەڕەیەك بخوێنێتەوە و دەستبەرداری پاشماوەکەی بێت.

١- سەرەتا:

گەلێك ناونیشان و سەردێڕی سەرنجڕاکێشی کێشە و گیروگرفت دەکەوێتە بەرچاومان کە پێویستی بە بەدواداچوون و چارەسەرکردن هەیە، بەڵام ئەزموونی ژیان فێری کردین کە مەرج نییە لێکدانەوە و بیرکردنەوەکانمان ئامانجی خۆیان بپێکن، بۆیە زۆر جار دەبینیت کە دوای هەوڵ و تەقەلایەکی زۆری کەسێك و بەدواداچوونی بۆ بابەتێك کەچی بۆی دەردەکەوێت ئەو بابەتەی کە پێی وابوو دەکرێت ببێتە سەنتەرێك بۆ چەندین خوێندنەوەی چڕوپڕ لە کاتکوشتن زیاتر هیچی بەسەر هیچەوە نەبوو، بگرە بابەتێکی چەواشەکارە و سەر لە خوێنەر دەشێوێنێت، بۆیە هەرچی سەرنجی ڕاکێشاین مەرج نییە گرنگ بێت، بەڵکو دەروازەیەکە بۆ بیرکردنەوە.

٢- چەند هەنگاوێك:

هەنگاوی یەكەم:

لـە خوێندنـەوەی تەوەرەییـدا هـەنگاوی یەكـەم خـۆی لـە خوێندنـەوەی ئـەو كتێـب و سەرچـاوانەدا دەبینێتـەوە كـە بنـەما گشتییەكانی ئەو بابەت و زانستە دەخەنە ڕوو كە خوێنـەر بەدوایـدا وێڵە، باشیش وایە هەر كاتێك خوێنەر لـە خوێندنـەوەی كتێبێكـی لـەو شێوەیە بوویەوە كتێبێكـی دی یـان زیـاتر بخوێنێتـەوە كـە بۆچـوونی جیاواز و نەیاری كتێبی یەكەم لەخۆ بگرێت.

بـە زۆریـش خوێندنـەوەی لـەم جـۆرە ناتوانێـت خوێنـەر دڵنیـا بكاتەوە لەوەی كە بەتەواوی بۆ ئـەو بابەتـە چـووە كـە بووەتـە جێـی سەرنجی، بـەڵكو پێویسـتی بـە خوێندنـەوەی زۆر و وردە لەسـەر ئـەو بابەتە لە كتێبی تردا.

بۆ ئەوەشی كە خوێنەر ئاشنای ئـەو كتێبانـە بێـت كـە سـوودیان لێـدەبینێت بـۆ بابەتەكـەی، پێویسـتە چاوبخشـێنێت بـە ناونیشـان و ناوەڕۆكی كتێبی چەند كتێبخانەیەكدا، ئەوسا دەتوانێت هەر بابەتێكی پەیوەندیدار یان نزیك لە بابەتەكەی بەرچاو كەوت سوودی لێ ببینێت، هەروەها دەتوانێت بە پرسیاركردن لە كەسێكی پسپۆڕ یـان توێـژەری ئەو بوارە سوود وەربگرێت.

دوای ئـەوەی کـە خوێنەر/توێـژەر هەسـتا بـە کۆکردنـەوەی ئـەو کتێـب و سەرچـاوانەی کـە بـە پێویسـتی زانـین بـۆ دەوڵەمەنـدکردنی بابەتەکـەی، پێویسـتە چاوخشـاندنێکی خێرایـان بەسـەردا بکـات بـۆ دەستنیشـانکردنی ئـەو بابەتانـەی کـە پێویسـتە بـە وردی بیانخوێنێتـەوە، گـەر بەسـەرکەوتوویی لـەو کـارە بوویـەوە پێویسـت دەکات سەرلەنوێ چاویان پێدا بخشێنێتەوە بۆ ئـەوەی دەسـبەرداری ئەو کتێبانە بێت کە سوودیان لێ نابینێت بۆ بابەتەکـەی، هـەروەها بـۆ دەرهێنـانی ئـەو دەقانـەی کـە بـەگرنگیان دەزانێـت تـا لەسـەر کـارت تۆماریان بکـات، یـان دانـانی نیشـانەیەك لەسـەر ئـەو لاپەڕەیـەی کـە بابەتەکەی تێدایە، ئەمەی دووەمیشیان ـ هەرچـەندە کـاتێکی زیـاتری دەوێت ـ بەڵام باشترە بۆ داڕشتنی نەخشەی بابەتەکە.

هەنگاوی دووەم:

خۆی لە خوێندنەوەی ئەو بـەش و بڕگـە و دەقانـەدا دەبینێتـەوە کە پێی وایە پەیوەندیدارن بە بابەتەکەوە، بەڵام دەبێت خوێندنەوەکە ئەمجارەیان شیکاریی بێت و، لە چوارچێوەی ئـەو یاسـا و شێوازانەی کە لە خوێندنەوەی شیکارییدا ئاماژەمان پێکردن دەرنەچێت.

هەندێك خوێنەر پابەند نابێت بـەوەی باسمـان لێـوە کـرد، بـەڵکو بەشـێوەیەکی زۆر ورد هەڵدەسـتێت بـە خوێندنـەوەی تـەواوی

سەرچاوەکانی بەردەستی و دەقانێکی زۆریان لێ وەردەگرێت و کاتێکی زۆری پێوە دەکوژێت، جا کاتێك کە دەست بە نووسینی بابەتەکە دەکات سەیر دەکات ئەو دەقانەی کە کاتی زۆری پێوە کوشتووە و خستوونیەتە سەر کارت، هیچ پێویستی پێیان نییە.

بەڵێ تەنیا لە حاڵەتێکدا دەتوانین خوێندنەوەی چاوپێداخشاندن و خوێندنەوەی شیکاریی پێکەوە کۆبکەینەوە ئەویش ئەگەر هاتوو بەشەکان و بەندەکان و زۆربەی ناونیشانە لاوەکییەکان لە میانی خوێندنەوەی گشتییەوە لای خوێنەر ڕوون و ئاشکرا بن، بەلام ئەم حاڵەتە بەدەگمەن ڕوو دەدات، هەر بۆیە ئامانجی خوێندنەوەی شیکاریی ئەوەیە کە خوێنەر بتوانێت کۆمەڵە پرسیارێکی پەیوەندیدار بە بابەتەکەیەوە گەلاڵە بکات، کە وەلامەکانیان ببنە سەرەداوێك بۆ ئەو بەش و بەند و ناونیشانە سەرەکییانەی کە خوێنەر وێڵە بەدوایاندا.

بۆ نموونە ئەگەر هاتوو ئامانجی توێژینەوەکە باسکردنی کێشەی بێکاریی بوو لە یەکێك لە وڵاتەکاندا، ئەوا پێویستە لەسەر خوێنەر پرسیارگەلێکی لەم شێوەیە دابڕێژێت: پێناسەی بێکاریی چییە و، تا چ ئەندازەیەك لەو وڵاتەدا تەشەنەی سەندووە و، ڕەگ و ڕیشەی مێژوویی دەگەڕێتەوە بۆ کەی و، هۆکارە نزیك و ڕاستەوخۆکانی ئەم دیاردەیە چین و، کاریگەریی و لێکەوتە ڕەوشتی و ئابووریی و سیاسی

و کۆمەڵایەتییەکانی کامانەن و، ئەو لایەنانەی کە بەرپرسیارن لێی کێن و، چۆنیش چارەسەر دەکرێن و، چی بکرێت بۆ نەهێشتنی و، تێچووی ماددی و مەعنەوی نەهێشتنی چەندە و، کێن ئەو کەسانەی کە ئەو ئەرکە لە ئەستۆ دەگرن و، کاتی خایاندنەکەی چەندە و، ئەو گیروگرفتانەی کە دێنە ڕێی چین و، ئەو توانا و کەرەستانەی لەبەر دەستدان وەك پێویست دەتوانن گۆڕانکاریی ڕیشەیی ئەنجام بدەن، یاخود چارەسەرکردنەکە هەر تەنها لاوەکییە؟.

کاتێك کە ئەم پرسیارانە و هاوشێوەکانی بەشێوەیەکی ڕوون و جوان گەڵاڵە دەکرێن، ئیتر بزانە کە توێژینەوەکە گیانی بەبەردا کراوە، ئەوسا دەبێت هەنگاوی سێیەم دەست پێبکەین.

هەنگاوی سێیەم:

خۆی لە دابەشکردنی ئەو دەقانەدا دەبینێتەوە کە هەڵمان بژاردوون بەسەر ئەو پرسیارانەدا کە توانیومانە گەڵاڵەیان بکەین، لێرەدا توانای خوێنەر لە سوود وەرگرتن لەوەی کە لەبەر دەستیدایە زۆر گرنگە، چونکە زۆربەی کات وەڵامدانەوەی پرسیارەکان ڕاستەوخۆ و ئاشکرا نین و مەرج نییە خوێنەر وەڵامی تەواوی پرسیارەکانی دەست بکەوێت، ئەگەرچیش کتێبەکان لەبارەی هەمان پسپۆڕییەوە بدوێن.

جا کاتێك کە خوێنەر وەڵامی پرسیارەکانی لای دوو نووسەر یان سیان یان دە وەردەگرێت، مانای وایە ئەو کەسە کێشەیەکی نییە کە خەمی چارەسەرکردنی بخوات یان زانیاریی دیکەی بەپێزی بۆ زیاد بکات.

لێرەدا خوێنەر پێویستە زۆر بە وریاییەوە مامەڵە لەگەڵ ئەو دەقانەدا بکات کە وەڵامەکانی لێوە وەردەگرێت، چونکە پێدەچێت ئەو دەقە هەر لە بنەڕەتەوە لە تەوەریی ئەو بابەتەوە دوور بووبێت کە باسی لێوە دەکات، هەروەها پێویستە پرۆسەیەکی بەرفراوانی هزریی بۆ تێگەیشتن لەو چەمکانەی بەسوودن بۆ بابەتەکەی بەرپا بکات و، بەشێوەیەکی نوێ و گونجاو بە پێودانگی بیرکردنەوە و رۆشنبیریی تایبەتی خۆی لە کتێبەکەیدا دایبڕێژێتەوە.

شیاوی باسکردنە زۆر جار مرۆڤ ڕێی دەکەوێتە دەقێکی زۆر بەپێز لە کتێبێکی هیچ و بێ ئەرزشدا، یان لە کتێبێکدا کە پەیوەندی بەو بابەتەوە نییە کە لەبارەیەوە دەخوێنێتەوە، بێگومان خوێندنەوە بە مەبەستی هەڵبژاردن زامنی دۆزینەوەی ئەو حاڵەتەیە.

لێرەوە دەگەینە ئەوەی کە پێویستە خوێنەر ئەو ڕاستییە بزانێت کە چی سەرچاوە هەیە کۆیکردووەتەوە ڕەنگە زانیاریی کەموکووڕیی پێشکەش بکەن یان بەهەڵەیدا بەرن لە باسکردنی بابەتەکەیدا، بۆیە دەبێت هۆشیار و چاوکراوە بێت و هەڵسەنگاندنی تەواو بۆ ئەو

سەرچاوانە بکات کە سوود لە دەقەکانیان وەردەگرێت بەر لەوەی کـە بچێتە ژێر باری ئەو ئەنجامانەی لێی دەکەوێتەوە.

ناکرێـت کۆتـایی بـە باسـکردنی خوێندنـەوەی تـەوەرەیی بهێـنین بەبێ ئەوەی کە ئاماژە بە ئەرکی لاوی موسوڵمانی ڕۆشنبیر بکەین کـە ئـەرکی سەرشـانیەتی هەسـتێت بـە ڕێکخسـتنی خوێندنەوەکـەی بـۆ ئەوەی کە سوودی زیاتری لێبکەوێتەوە. ئەوەش تەنیا بەوە دێتـە دی کـە تـەواوی خوێندنـەوەکانی ئامانجـداربن و لـە خزمـەت بابـەتێکی دیاریکراودا بن، لای کەسیش شاراوە نییە کـە (توێژینـەوەی زانسـتی) لە وڵاتی ئێمەدا لەچاو زۆربەی وڵاتـانی دونیـادا دواکـەوتووە، ئـەوەش لەبەر تەرخانکردنی بوودجەیەکی کەم بۆ سەنتەرەکانی لێکۆڵینەوە و، کـەمی ژمـارەی ئەوانـەی کـە سـەرگەرمی پسـپۆڕییە لاوەکییـە جیاوازەکانن.

زۆربـەشمان دەتـوانین مـاڵ و کتێبخانـە و کتێبخانـە تایبەتەییەکانمان بکەینە یەکەیەکی بچووک بـۆ توێژینـەوەی زانسـتی، پێشم وایـە ئـەوەی کـە ڕێگـرە لەبـەردەم ئەمـە لـە لایەکـەوە کـەمی هۆشـیاری و لـە لایـەکی تریشـەوە تەمەڵییـە، ئەمانـە دوو هۆکـاری سەرەکین کە بوونەتە هۆی ئەوەی کە زۆرێك لە فێرخواز و ڕۆشنبیریی ئێمە سارد بکەنەوە لە جێبەجێکردنی ئەرکی خۆیان لەم بوارەدا.

ئەو زانستە شەرعییانەی کە دەرچوویەکی کۆلێژی شەریعە ـ بەنموونەـ دەیخوێنێت باکگراوندێکی ڕۆشنبیریی و زانستی باشی بۆ دروستدەکات، بەڵام هەرگیز نایکاتە توێژەر. بۆیە پێویستە تاوتوێی بابەتێك یان لقێك لە لقەکانی بکات و بایەخی زۆرتری پێ بدات و لێکۆڵینەوەی وردی لەبارەوە بکات.

هەر گەنجێکی ئاسایی دەتوانێت لە ماوەی پێنج ساڵی خوێندنەوەی وردی بواری (فیقهی زەکات) یان (فیقهی نوێژ) یان ... ببێتە زانایەکی پایەبەرز لەسەر ئاستی وڵاتێك یان ناوچەیەك، بەچەشنێك دەتوانێت چەندین لێکۆڵینەوەی لەسەر بنووسێت و چەندین بابەت و کتێبی لەبارەوە دابنێت.

بۆ دەرچوویەکی زمانی عەرەبی یان مێژوو یان جوگرافیا یان پزیشکی یان ئەندازیاریش هەر وایە. ئینجا بیهێنە پێش چاوت ئەگەر ١٪ی دەرچووانی کۆلێژی شەریعە بەم بیرۆکەیە ڕازیبن، دەبێت چی ڕووبدات؟! سەدان گەنجی پێگەیشتوو و تێگەیشتووی سەدان بابەتی شەرعیمان بۆ دروست دەبن کە ڕۆڵی گەورە دەگێڕن لە نوێکردنەوەی زانستە شەرعییەکان و دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەکانمان بە بەرهەمی زانستیی بەپێز.

سەختترین خاڵ و هەنگاو خاڵی سەرەتایە، بەدڵنیاییەوە کە دەستمان پێکرد سەرمان لە خۆمان سوور دەمێنێت! ئەم کارە نە

پێویست بە پەکخستنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان دەکات و نە پێویست بەوە دەکات خۆمان لە ژوورێکدا کە تیشکی خۆری پێ نەگات زیندانی بکەین، بەڵکو هەر تەنها پێویست بەوە دەکات کە بە وردیی ڕۆژانە دوو کاتژمێر و بۆ ماوەی پێنج ساڵ لەسەر یەك بخوێنیتەوە، ئەوسا - پشتیوان بەخوا - بەشێوەیەکی چاوەڕواننەکراو ئاکامی سەرسووڕهێنەر بە چاوەکانی خۆت دەبینیت، ڕێگەیەکی تریش شك نابەم بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی زانستی و ڕۆشنبیریی وڵاتەکەمان بێجگە لەم ڕێگەیە، واش نازانم کە بێ توانا بین لە ئاست ئەم کارەدا، ئەگەر بێ تواناش بین، ئیدی چی ترمان لەدەست دێت بیکەین؟!.

خوێندنەوەی کتێبێکی مێژوویی (وەك نموونە)

لێرەدا ئامانەوێت باسی ئەو شێواز و یاسا تایبەتییانە بکەین کە پێویستە لە کاتی خوێندنەوەی کتێبێکی مێژووییدا پەیڕەوییان بکەین، ئەو یاسا و تێبینییانەی کە لە خوێندنەوەی شیکاریی و تەوەرەییدا ئاماژەمان پێکردن، دەکرێت زۆربەیان پەیڕەو بکرێن لە خوێندنەوەی هەر کتێبێکدا بێ گوێدانە زانست و پسپۆڕیی ئەو کتێبە، بەلاّم لێرەدا دەمانەوێت ئاماژە بدەین بە گرنگی بوونی باکگراوندێکی زانستی و ڕۆشنبیریی بۆ خوێنەر دەربارەی ئەو زانست و بابەتەی کە سەرگەرمی خوێندنەوەیەتی.

زۆربەی زۆری ئەو کتێبانەی کە دەیانخوێنینەوە کۆمەڵێك پرس و بابەتی گرنگ و پەیوەندیدار بە زانستگەلێك لەخۆ دەگرن، بەلاّم دیدگایەکی ڕوونمان لەبارەی چۆنیەتی ئەو توێژینەوانەی لەو بابەت و زانستەدا دەکرێن بۆ دروست نەبووە، دیسان ئەو هەنگاو و یاسایانەی کە توێژەران لەو زانستەدا گرتوویانەتە بەر نازانرێت تا چ ئاستێك

جێی بڕوا و متمانەپێکردنن، کە دواجار لێکدانەوەی جیاوازی لە لایەن خوێنەرانەوە لێدەکەوێتەوە، سەرباری دروستبوونی لێکتێنەگەیشتنی پێویست و دەرنەبڕینی هەڵوێستێکی ڕۆشنبیرانەی جوان لەبارەی ئەوەی کە دەیخوێننەوە.

لەبەر تەواوی ئەو شتانەی باسکران پێمان وایە شارەزابوونی خوێنەر لە سروشت و گیروگرفتی ڕاستەقینە و مێژووی ئەو زانست و بابەتەی کە لەبارەیەوە دەخوێنێتەوە بەرچاو ڕوونییەکی زانستیی و ڕۆشنبیریی گەورە و چاوەڕواننەکراوی بۆ خوێنەر لێدەکەوێتەوە، بەتایبەتی ئەو کەسانەی کە بەشێوەی تەوەرەیی کتێبەکە دەخوێننەوە زیاتر پێویستیان بەو بەرچاوڕوونییە دەبێت.

هەربۆیە حەزم کرد کە باسی زانستی مێژوو بکەم بۆ خوێنەری بەڕێز، لەبەر ئەو کاریگەرییە مەترسیدارانەی کە لە ژیانی خەڵکدا هەیەتی، هاوکات ئەو کەموکوڕییە فیکریی و ڕۆشنبیرییانەی کە هەیەتی و لەژماردن نایەن!.

بەکورتی لە چەند خاڵێکدا ئاماژە بەم زانستە دەدەین، بۆ ئەوەی کە دیگایەکی ڕوونمان لەسەری گەڵاڵە بێت:

١- مێژوو ڕووبەڕووی چەندین بۆچوونی جیاواز بووەتەوە؛ گەلی وا هەبووە ئەوەندە ڕێزیان لێگرتووە و بەپیرۆز تەماشایان کردووە تا کار گەیشتووەتە ئەوەی ببێتە هەموو شتێك لە لایان و بەچاوی (شای

زانستەکان) تەماشای بکەن، هەرچی زانستی دیکەش هەن لە دیاردەیەکی مێژوویی بەولاوە هیچی دیکە نین! کۆمەڵێکی دیکە دەڵێن: بۆ ئەوە ناشێت کە وەك زانست سەیری بکرێت، بەڵکو بۆ بەکارهێنانیش ناشێت، کەوابوو هەر هیچ نییە!.

زانای ئینگلیز (جۆفنر) دەڵێت: ((ناماقووڵییە پێمان وابێت کە مێژوو بەڕاستی زانستە))!.

گریمان زانستە، ئەی سەر بە کام لە زانستەکانە؟.

ئەو نە وەك زانستی گەردوون وایە کە بەردەوام و ڕاستەوخۆ تێی بڕوانین و سەرنجی لێ بدەین.

نە وەك زانستی کیمیاش وایە کە بەرهەمی ئەزموون و تاقیکردنەوەیە.

بەڵکو زانستی ڕەخنەگرتن و لێکۆڵینەوەیە.

مامۆستا (هرنشۆ) پێی وایە ئەو زانستە سروشتییەی کە زۆر لە مێژوو دەچێت زەویناسیی (زانستی جیۆلۆجیا)یە... ((زانای جیۆلۆجی کەرەستە و بەڵگەی سەرەکی خۆی لە پاشماوەکانی سروشتەوە وەردەگرێت و دەیکاتە بەڵگەی گۆڕانکاریی و پەرەسەندنە جیۆلۆجییە کۆنەکان، لە کاتێکدا مێژوونووس بۆ ئاشنا بوون بە ڕووداو و بەسەرهاتە کۆنەکان پشت بە شوێنەوار و دابونەریتی گەلانی

پێشـوو دەبەسـتێت، گرنگـی ئـەم زانیارییـەش لـە واتـا و بەڵگـەی دێرینیەتیدایە نەك لە خودی زانیارییەکە خۆی.

ئـەم بەڵگەیـەش ڕاسـتەوخۆ بەدەسـت نایـەت، بـەڵکو دوای تاوتوێکردنی لە مێشك و بیری توێژەردا گەڵاڵە دەبێت، چونکە ڕووداو و شوێنەوارەکان لێکەوتـەی چەندین بیروبۆچوون و تێڕوانین بـوون، سـەرجەمی ئـەم شـتانەش ڕاستەوخۆ نـەبینراون تەنانـەت بـۆ ئـەو کەسانەشی کە شایەتحاڵ بـوون، بۆیـە پێویسـتە لەسـەر مێـژوونووس (نەشتەرگەرییەکی دەروونی و مێشکیی) ئەنجام بدات تاوەکو هۆکـارە نادیارەکانی پشت کەوتنەوەی ئەو ڕووداوانە ئاشکرا بکات)).

بەڵام دیارە کە جیاوازی لە نێوان مێژوو و زەویناسییدا زۆر زۆرە، چونکە بەرد شایەتیدەرێکی بێلایەنـە، بـەڵام بەڵگەنامـە مێژووییـەکان بەڵگەنامەی پەیوەندیدارن بە گشت لایەنـەکانی ژیـانی خەڵکـەوە و بـە دەستی مـرۆڤ نووسـراونەتەوە و دیسـان هـەر مرۆڤـی خـاوەن سـۆز و تێڕوانین و حەز و بەرژەوەندیی تاکە کەسیی تاوتوێیان دەکات.

٢- سەرەڕای ئـەو ڕەگەزانـەی کـە مێـژوونووس لـە خوێندنـەوەی مێـژوودا دەسـتی دەکـەوێت (وەك شـوێنەوار و نـەخش و نیگـار و بەڵگەنامـەی هەمـەجۆر) کـە کارئاسـانی بـۆ دەکـەن، بـەڵام ناتوانێـت تـەواوی ئـەو کەرەسـتانەی کـە پێویسـتن بـۆ ئاشـناکردنی خـەڵك بـەو ڕووداوە لـە وێنەیەکـدا بەرجەسـتە بکـات. ئەمـەش ناگەڕێتـەوە بـۆ

ناتەواویی و کەموکوڕیی لە وێنەکەدا، بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ ئەو کەسانەی کە سەردەمانێك شەیدای دید و تێڕوانینێك بوون و بە خەیاڵی خۆیان ئەو قەناعەتە بۆ ژیانی ئەمڕۆش دەشێت، بەبێ ئەوەی کە گوێ بدەنە بیرکردنەوەی خەڵکی بەگشتی و ئەو کەسانەی کە چارەی مێژوویان ناوێت؟ ئەمەیە کە نایزانین!.

دەی ئەگەر ئەمڕۆ دادوەرێك لە دادگادا نەتوانێت هەمیشە دڵنیا بێت لەو بڕیارەی کە لە ئەنجامی چەند بەڵگەیەکی دروست داویەتی، سەرەڕای شایەتحاڵەکان و بەڵگە وێنەییەکانی ئەو دۆسیەیە، ئیدی چۆن مێژوونووسێك وردەکاریی ڕاست و پێویستی ئەو ڕووداوە دەزانێت کە سەدان ساڵ لەمەوبەر ڕووی داوە، کە ڕەنگە زۆر جاریش ئەو وردەکارییانەی لە پشتڕاستکردنەوەی ئەو ڕووداوە مێژووییەدا پشتیان پێ دەبەستێت بەدڵی ئەو نەبن و لە لایەن خەڵکانێکەوە دەستنیشانکرابن و بیانەوێت خەڵکی دیکەی پێ چەواشە بکەن!.

کێشەی پرسی مێژوویی تەنیا بە کۆکردنەوەی زانیاریی ڕووت کۆتایی نایەت، چونکە دیسان شێوازێکی چڕۆك ئامێز و بابەتی شیکردنەوە و ڕێبازێکی پێکهێنراوە، کە تێکڕایان کەرەستەی پێشکەشکردنی زانیاریی و ڕۆشنبیریی مێژووین.

٣- مەترسیدارترین شتێك کە ڕووبەڕووی کاری مێژوویی دەبێتەوە (هەڵبژاردنکارییە)، چونکە زۆر و بۆری گێڕانەوەکان و

هەواڵە دژیەکەکانی هەر ڕووداوێك مێژوونووس ناچار بەوە دەکات کە لەناو گێژاوی ئەو هەموو باسانەی کە گوایە پەیوەندییان بە بابەتەکەوە هەیە و وایش نییە گونجاوترین و پەسەندترینیان هەڵبژێرێت.

ئەم شێوازی هەڵبژاردنەی کە مێژوونووس پێی هەڵدەستێت، سەرلەبەری بابەتە مێژووییەکە دەخاتە ژێر پرسیارەوە، واتە هەرچی ڕۆشنبیریی و ویست و بیرکردنەوە و ئاستی زانیاری مێژوونووسەکەیە ڕەنگدانەوەی تەواوی بەسەر ئەو ڕووداو و بابەتە مێژووییەوە دەبێت، بۆیە دەشێت ڕاست یان هەڵە دەربچێت.

٤- سروشتی کاری مێژوویی وەهایە کە مێژوونووس ناچار بە کۆمەڵە پێودانگێك لەبەرامبەر خوێنەرانیدا دەکات، چونکە ئەو لەپاڵ خەمی گەیاندنی زانیارییەکان بەشێوەیەکی ڕاستگۆیانە و ورد خەمی نیشاندانی وێنەیەکی تەواو یان نیمچە تەواوی دەربارەی ئەو ڕووداوە هەیە کە لێکۆڵینەوەی مێژوویی لەبارەوە دەکات. زانیارییەکان هەرچەندە زۆربن، بەڵام زۆربەی کات نە بەشی ڕوونبوونەوە و تێگەیشتنی ڕەگ و ڕیشەی قووڵی ئەو ڕووداوە دەکەن و نە ئەو پاڵنەرانەی کە بوونە هۆی ڕوودانی و نە چوارچێوەی گشتی ڕووداوەکە و نە ئەو دەرەنجامە جیاوازانەی کە لێی کەوتوونەتەوە.

هەربۆیە مێژوونووس پێی وایە ئەو چەند زانیاریی و بەڵگە کەمەی کە لەبەر دەستیدان، تەواوی زانیارییە پەیوەندیدارەکانی ئەو ڕووداوەن، بۆیە پێویست دەکات لە لایەن خۆیەوە ئەو کەلێن و کەموکوڕییانەی هەن پڕیان بکاتەوە؛ ئەوەش بەتەنیا لە ڕێگەی دەرکردنی زنجیرەیەك باس و خواس و بڕیاری پەسەندکراوەوە دەبێت، کە دواجار وێنەیەکی ئەو ڕووداوەمان بۆ دەخاتەڕوو کە خەریکە باسی لێوە دەکات.

ئاشکراشە کە یۆنانییەکان لێکدانەوە و هۆ(تعلیل)یان بەکارهێنا بۆ پڕکردنەوەی ئەو کەموکوڕییانەی کە لە توێژینەوەی ناتەواودا دەکەونەوە، دەشێت ئەو ڕاڤەکردن و لێکدانەوەیەشی کە مێژوونووس لە دەستنیشانکردنی ڕووداوێکی مێژووییدا بەکاریدەهێنێت پشتی بە چەند زانیارییەکی مێژوویی بەستبێت، بەڵام دواجار ئەم کارە لە ڕاستیدا بەرهەمی ژیربێژیی و مێشك و لێکدانەوەی فەلسەفی مرۆڤە، ئامانجی تێگەیاندنی خوێنەرە لەو ڕووداوە مێژووییە، ئەمەش بەوە دەبێت کە هەندێ لەو چەمکانەی کە پەیوەندییان بە ژیان و سروشت و خواست و ڕەفتاری خەڵکەوە هەیە گۆڕانکاریی بەسەردا بهێنرێت، کە پێویستە زۆر بە وریایی و بێ زیادەڕەوی بکرێت.

ئەو کارەش کێشەیەکی تێدا نییە گەر هاتوو توانیمان دەستنیشانی ڕۆڵی مێژوونووسەکە بکەین لە دروستکردنی ئەو وێنە

مێژووییـە و، لـە هەڵسـوکەوتکردنمان لەگـەڵ ئـەو وێنەیـە ئـەو باسـە بەهەند وەربگرین.

٥- شـیکردنەوە و گێڕانـەوەی جیـاوازی ڕووداوەکـان لـە لایـەن مێژوونووسـانەوە و گرتنەبـەری هەڵوێسـتی تایبـەتی لەبارەیانـەوە دەگەڕێتەوە بۆ چەندین هۆکار، هەنـدێکیان دیارن و هەندێکی تریـان نادیارن و دەستنیشـانکردنیان ئەستەمە، وا لـە خـوارەوە ئامـاژە بـە گرنگترینیان دەدەین:

أ- ویست و ئـارەزووی مـرۆڤ خـۆی ڕۆڵێکـی گـەورە دەگێڕێـت لـە دارشتنی ڕووداوی مێژوییدا، ئاشکرایە کە جۆرە تێڕوانینێك بەرامبـەر چەندین کەس و گـرووپ و ئـایینزا و شـار و وڵات و چـەرخی مێـژوویی لای مێژوونووس دروستدەبێت کە بەدرێـژایی کـات دەبێتـە بەشـێك لـە هەسـت و بیرکردنـەوەی ئـەو و دواجـار لـە وتـە و لێکدانـەوە و توێژینەوەکانیشیدا ڕەنگدەداتەوە، بۆیە سەیر دەکەیت کەسێکی وەك (کاریل) شەیدای پیاوە گەورەکانی دونیا بوو، لە کاتێکدا (ویلـز) ڕقـی لێیان دەبوویەوە بەتایبەتیش زۆر ڕقی لە سەربازە ناودارەکان بوو.

لە لایەکی ترەوە لایەنگریی و هەواداریی مێژوونووس بۆ لایـەنێکی دیـاریکراوی وەك نیشـتمان یـان گرووپێـك یـان چینێك یـان ئـایینێکی دیـاریکراو کێشـەیەکی دیکەیـە و هـەروا بـە ئاسـانی بـۆ خوێنـەر سـاغ

نابێتەوە، مەگەر بەسەرنجدانێکی وردی ئەو بەڵگە و شایەتانەی کە لە باسکردنی ڕووداوەکەدا پشتی پێبەستوون.

زۆر مەحاڵە بۆ مێژوونووسێکی موسوڵمان کە بتوانێت بەهەمان چاوی کەسێکی ئەورووپی و ئەمریکی تەماشای چاخەکانی ناوەڕاستی ئەورووپا بکات. هەروەها بۆ مێژوونووسێکی ئەورووپیش ئەستەمە کە بتوانێت بە چاوی مێژوونووسێکی موسوڵمانەوە تەماشای دەوڵەتی ئەمەوی و عەباسی بکات، هەریەکەیان لە ڕوانگەی تێڕوانین و پێوەر و بنەمای خۆیەوە ڕووداوەکان تۆمار دەکات.

ب ـ مێژوونووس چەند ناوبانگی گەورە بێت و پانتایی تێڕوانینی بۆ ڕووداو و بەسەرهاتەکان فراوان بێت دواجار هەر ڕۆڵەی ژینگە و چواردەورەکەی خۆیەتی و لە سەردەمێکی جیاوازدا ژیان دەگوزەرێنێت.

ڕووداوێکیش کە بەچاوەکانی خۆی دەیبینێت جیاوازە لەو ڕووداوەی کە نووسین و یاداشتی مێژوونووسێکی دیکەی لەبارەوە خوێندووەتەوە. مێژوونووس دیسان ئامێرێکی تۆمارکردن نییە هەستێت بە تۆمارکردنی ڕووداوەکان، بەڵکو لە بنەڕەتدا کاری ئەو گێڕانەوەی ڕووداوەکانە و، بەپێی ئەو ئەزموون و شارەزاییە تایبەتەی کە هەیەتی ڕووداوەکان شرۆڤە دەکات. جا ئەگەر هاتوو مێژوونووسەکە سەر بە گەلێکی یەکگرتوو و بەهێز بوو، ئەوا لە کاتی

بینین و بەدواداچوونی ڕووداوەکاندا پێویستی بەوەیە کە بەگیانی گەشبینیی و هیوا و جەختکردنەوە لە خاڵە ئەرێنییەکان ڕووداوەکە تۆمار و شرۆڤە بکات.

ئەگەریش مێژوونووسەکە سەر بە گەلێکی لاواز و پەرتەوازە بوو، ئەوا بە چاوێکی پڕ لە ڕەشبینییەوە دەڕوانێتە ڕووداوەکە، تەنانەت ڕەگەزەکانی هێز و توانا و سەرکەوتنی تێدا بەدیی ناکرێت، بەهۆی کاریگەریی ئەو تێکشکانەی کە دووچاری خۆی و گەلەکەی بووەتەوە.

ژینگەی جوگرافی و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیریی بەتەواوی دابونەریت و چەمك و بیروباوەڕەکانییەوە، ڕەنگدانەوەی تەواوی دەبێت بەسەر بیرکردنەوەی مێژوونووس و شیکردنەوەی بۆ ڕووداوەکان، هەرچییەکیش بکات ناتوانێت بەتەواوی خۆی لە کاریگەرییەکانی دوور بخاتەوە، چونکە کاریگەریی ئەو ژینگەیە تاکە دەروازەی ڕوانینی ئەوە بەدەوروبەریدا.

نموونەکانی کاریگەریی بەرنامەڕێژیی ژینگە لە ژماردن نایەن، یەکێك لەو نموونە زیندووانەش ئەوەیە کە (صالح المقبلی) خاوەنی کتێبی (العلم الشامخ) دەربارەی خزمانی پێغەمبەرﷺ (أهل البیت) ئاماژەی پێکردووە کە دەفەرموێت: ((ئەوان ئومێدی خێر و چاکەخوازین، ئاکار و ڕەوشتی پێغەمبەرایەتی لە کار و کردەوەکانیاندا ڕەنگی داوەتەوە، زۆربەی خەڵکی کە چاویان بە

کەسێکی سیفەت جوانی لەو شێوەیە دەکەوت وایان دەزانی لە خزمانی پێغەمبەرە، ئێمەی خەڵکی یەمەن کتومت بەو شێوەیە هەڵسوکەوتمان لەگەڵدا کراوە چونکە وەجاخ زادە بووین)). سەرنج بدە! ئەم پیاوە لەگەڵ ئەوەی کە زۆر سەرزەنشتی خەڵکی یەمەنی کردووە لەسەر دەمارگیریی نەتەوەیی، کەچی دواجار نەیتوانیوە خۆی لە لێکەوتە باوەکانی ژینگەکەی دەرباز بکات.

هەروەها کات و شوێن ڕۆڵی کاریگەری هەیە، چونکە هەر سەردەمێك وتە و بیرکردنەوە و ڕۆشنبیریی تایبەت بە خۆی هەیە، هەموو کەسێکیش چەندە هەوڵ بدات بەشی خۆی هەر کاریگەر دەبێت بە سەردەمەکەی. بیرکردنەوە و تێڕوانینی مرۆڤ لە ژێر کاریگەریی ژینگەی کاتی و شوێنیدایە و، لەمەشدا پیاوی لادێ و پیاوی شار هیچ جیاوازییەکیان نییە، هەر بۆیە بەر لەوەی کە لە مێژوونووس بکۆڵیتەوە لە ژینگە مێژوویی و کۆمەڵایەتییەکەی بکۆڵەرەوە.

ج - توێژەرانی بواری فەلسەفەی مێژوو هەوڵی خۆیان خستەگەڕ بۆ ئەوەی کە دەستنیشانی ئەو هۆکارە سەرەکیانە بکەن کە ڕۆڵ لە دروستکردنی مێژوودا دەگێڕن و دەکرێت وەك بنچینەیەکیش بۆ لێکدانەوەی ڕووداوەکانی بەکار بهێنرێن، بۆیە هەوڵی زۆریان دا و هەر نەگەیشتنە کۆدەنگییەك لەسەر هۆکاری چارەنووسساز:

ئایا ژینگەی سروشتییە؟

ئایا ڕەگەز و نەژادە؟

ئایا تایبەتمەندییە دەروونییەکانە؟

ئایا هۆکاری ئابوورییە؟

ئایا هۆکارەکانی سەرکردایەتیکردنە؟

ئایا بیروباوەڕ و ئایدۆلۆژیایە؟

هەر یەکە لەو هۆکارانە لایەنگر و هەواداری خۆی هەیە کە پێی وایە لەو هۆکارە بەدەر کاریگەریی بەسەر ڕووداوەکانی ژیانەوە جێ نەهێشتووە. بۆ نموونە ئەو کەسانەی کە پێیان وایە هۆکاری سروشتی لە پشت ڕووداوەکانەوەیە لە ئەندازە بەدەر زیادەڕەوییان کردووە، بە جۆرێك کە کەسێکی وەك (راتزل)ی ئەڵمانی پێی وایە کە تەواوی کار و چالاکییەکانی مرۆڤایەتی دەبێت بە پێی هۆکارە سروشتییەکان شیکردنەوەیان بۆ بکرێت، ئەم هۆکارانەش نەگۆڕن و ئاکام و لێکەوتەی گرنگیان دەبێت. کار گەیشتووەتە ئەوەی کە هەندێك لە هاوپشتیوانانی (راتزل) بڵێن: ((بۆ ئەوەی کە مێژوو خۆی دووبارە بکاتەوە پێویستە هەمان ئەو هەنگاوانە بنێت کە لە دۆخی سروشتیی پێشتردا ناویەتی))!.

لە ژینگە و جیهانی ئیسلامیشماندا چەندین بیرمەند هەوڵی ئەوەیان داوە کە وشەی بریقەدار و سەرنجڕاکێش بکەنە کلیلی تێگەیشتنی مێژووی ئیسلامی بەگشتی و عەرەبیش بە تایبەتی، بە

گوێرەی ئەوە کلیلی مێژووی ئیسلامی لای (عبدالله العلایلی) (هۆز و تیرە)یە، لای (عبدالعزیز الدوریش) (دەمارگیریی نەتەوایەتییە)، لای ئەدۆنیسیش (جێنشینی) و ئەو بەرهەڵستکارییەیە کە لێی کەوتووەتەوە، ... ئیدی بەو شێوەیە.

کاتێك مێژوونووس بڕوای بە یەکێك لەم بیردۆزانەی ئاماژەمان پێکرد دەبێت، پاڵپشتییەکی تەواو بۆ بیردۆزەکەی خۆی بەرچاو ناکەوێت، بۆیە خۆی هەڵدەستێت بە تیشك خستنەسەر تەواوی هۆکارە مێژووییەکانی کە لە ڕوانگەی تێڕوانینی خۆیەوە ڕۆڵی کاریگەریان هەیە لە کەوتنەوەی ڕووداوەکان، لەو لاشەوە هۆکارێك کە بە دڵی ئەو نەبووبێت پشتگوێی خستووە، ئەو دەسکاریکردنەش کاریگەریی دروستکردووە لەسەر دەرخستنی وێنەیەکی ڕاستەقینە و هەمەلایەنەی ڕووداوە مێژووییەکە.

٦- لە ئاکامدا گەیشتینە ئەوەی کە بڵێین ئیشوکاری مێژوونووسان ڕاستی و دروستی و بابەتیبوونی ڕەهای تێدا نییە، ئەمەش ئێمەی خستووەتە بەردەم دوو بژاردە کە یەك مەبەستیان لێدەکەوێتەوە: یان ئەوەیە بڕوامان وابێت کە مێژوو بابەتیبوونێکی تایبەت بەخۆی هەیە جیایە لە بابەتیبوونی زانستی، یانیش ئەوەیە بڵێین بابەتیبوونێکی کورت و ناتەواویی هەیە.

بۆیە ئەو قسەیەش دەکەین، چونکە مێژوونووس هەر هەوڵێك بدات بۆ ئەوەی کە توخنی لایەنگیریی نەکەوێت و بیەوێت بەڕاستی لە ڕووداوەکە بگات، کەچی هەر بە تێر و تەسەلی بۆی ناچێتە سەر، چونکە پرسی تێگەیشتن پێویستی بە بڕیاردانێکی ڕاست و دروست و بێلایەنانە هەیە لەبەر تیشکی بەڵگە بەدەستهاتووەکان، تێگەیشتنی ڕاست و دروستی مێژوونووسیش بەندە بە جیاکردنەوەی ئیشوکاریی تایبەتی خۆی لە ئیشوکاریی پیشەیی و، کارکردنە بەشێوەیەکی سەربەخۆ و بێلایەنانە.

زۆرجار دەبینین توێژەران لە توێژینەوەکانیاندا پەنا بۆ مێژوونووسە هاوچەرخەکان دەبەن، لەلایەك بەهۆی تێگەیشتن و ئاشنابوونیان بەو بارودۆخەی ئەو ڕووداوانەی لێکەوتووەتەوە، لە لایەکی دیکەشەوە بەهۆی بێ متمانەیی مێژوونووسە کۆنەکان و خەیاڵپلاوی و درۆ و دەلەسەی گێڕەرەوەکان، مێژوونووسی هاوچەرخیش بەو پێیەی سەرگەرمی کاری مێژووییە بەدەر نییە لە هەڵە و کەموکووڕیی، ڕەنگە مێژوونووس بەهۆی چەند لایەنێکەوە بکەوێتە ژێر کاریگەریی فشاری ماددیی و مەعنەوییەوە، یاخود ڕەنگە بەهۆی ئەو هاوچەرخییەوە ئێرەیی بردن و ڕکابەریی لێبکەوێتەوە.

ئەمەش بۆ نموونە لە خۆشەویستی و هەواداری (مسعودی)دا بۆ خەلیفە قاهر ڕەنگی داوەتەوە، کاتێك کە بەم شێوەیە باسی

زۆرداریيەکەی دەکات و دەڵێت: ((کەسێکی جوامێر و دوژمن تۆقێنەر بوو)) کەچی چاوپۆشی کرد لە ڕووداوی ئەشکەنجەدانی دایکی موقتەدر لە لایەن قاهرەوە کە (ابن کثیر) پاش ساڵانێکی دوور و درێژ بە وردی باسی دەکات. هەروەها ئاشکرایە کە هاوچەرخێتی و ڕکابەریی چ ناخۆشییەکی خستەوە لە نێوان (ئەبی حەییانی تەوحیدی) و (صاحبی کوڕی عوباد) و (ئەبی لفەزلی کوڕی عەمید)، کار گەیشتە ئەوەی کە (ئەبی حەییان) زۆر بە خراپە باسی (صاحبی کوڕی عوبادە) بکات، بەپێچەوانەی قسەکانی (الثعالبي)یەوە کە کردوونی لەبارەی ئەو پیاوەوە. هەروەها تاوانبارکردنی هەر یەکە لە(السیوطي) و (البقاعي) لە لایەن (سەخاوی)ییەوە.

مامۆستا (محب الدین الخطیب) لەم بارەیەوە دەڵێت: ((نووسینەوەی مێژووی ئیسلامی لە دوای نەمانی دەسەڵاتی بەنی ئومەیە و دروستبوونی چەند فەرمانڕەوایەتییەك دەستی پێکرد، فەرمانڕەوای ئەو دەسەڵاتانە چاویان بە باسکردن و شانازیکردن بە سەروەرییەکانی ئەو سەردەمە کۆنە هەڵنەدەهات، ئەوەبوو سێ کۆمەڵ ئەرکی نووسینەوەی مێژووی ئیسلامییان لە ئەستۆ گرت: کۆمەڵێك لە ناحەزانی بەنی ئومەییە نزیك بووبوونەوە و لە نووسینەکانیشیاندا ئەمە ڕەنگی دابوویەوە. کۆمەڵێکی دیکە پێی وابوو کە دینداری و نزیك بوونەوە لە خوا تەنها بە ناوزڕاندنی ئەبو

بەکر و عومەر و عوسمان و بەنی عەبد شەمس دێتەدی. کۆمەڵی سێیەمیشیان خەڵکی دیندار و بەویژدانی وەك (طبري) و (ابن عساكر) و (ابن الأثير) و (ابن كثير) بوون کە بە باشیان زانی بیروبۆچوون و تێڕوانینی زانایانی هەموو ئایینزاکان وەرگرن و لە دوتوێی کتێبەکانیاندا تۆماری بکەن.

پێدەچێت هەندێکیشیان بەناچاری ئەو کارەیان کردبێت بۆ ئەوەی کە دڵی چەند لایەنێکی دەسەڵاتدار ڕازی بکەن. ئەو مێژوونووسانە ناوی گێڕەرەوەی هەواڵەکانیشیان هێناوە، بۆ ئەوەی کە توێژەر بەرچاوڕوونی لەسەر گێڕەرەوەی هەواڵ و بابەتەکە هەبێت بەر لەوەی کە سوود لەو هەواڵ و بابەتە وەربگرێت)).

٧- کاتێك کە ڕووداوێکی مێژوویی ڕوودەدات، بێگومان لایەنی فیکری یان کۆمەڵایەتی یان ئابووری یان سیاسی یان جوگرافی ڕۆڵی خۆی لە ناوەڕۆك و قەبارە و ئاکامەکانی ڕوودانەکەیدا دەگێڕێت، هەر بۆیە گەر مێژوونووس و خوێنەری مێژوو پێکەوە ڕەچاوی ئەوە نەکەن، ئەوا بەهەڵە تێدەگەن و کوێرانە دەبنە دیلی چەندین هەواڵ و باس و خواس و گێڕانەوەی بێ بنەما.

یاسا و بەرنامەی خوا بەگشتی کار لەسەر ڕوونکردنەوەی ناوەڕۆکی شتەکان و چۆنیەتی پەرەسەندنیان دەکات، هەروەها دەستنیشانی ئەو ماوەیە دەکات کە پێویستە بۆ ڕووداوەکان، ئەمەش

دەرخـــەری ئـەو ژینگەیەیـە کـە ڕووداوە مێژووییەکـەی تێـدا سـەر هەڵدەدات، بۆیە پێویستە بەباشـی ئاگـاداری تـەواوی ئـەو زانیارییانـە بین.

ڕاســتە کــە ڕووداوە کۆمەڵایەتییــەکان کاریگــەریی فاکتــەرە کۆمەڵایەتییــەکانی زیــاتر بەســەرەوەیە، هــەروەك چــۆن ڕووداوە سیاســییەکانیش کاریگــەریی فاکتــەرە سیاســییەکانیان زیــاتر بەسـەرەوەیە، بـەڵام نـە ئـەم و نـە ئـەو هیچـکامیان لـە کاریگـەریی فاکتەرەکانی تر دەربازیان نابێت، کەوابوو هەر دەقێکی مێـژوویی لـە ژینگەکەی دابڕێنرا، ئەوا مامەڵەیەکی ناشایستـەی لەگەڵـدا دەکرێـت و ئامانجی ڕاستەقینەی ناپێکێت. خەڵك بەهۆی ڕووداوێکی کتوپڕەوە لە مــاوەی شــەو و ڕۆژێکــدا گۆڕانکارییــان بەســەردا نایــەت، ئــەو گۆڕانکارییەشـی کـە ڕوودەدات بەهێواشـییە... گـەلانی دونیـاش بـە هەڕەمــەکی دروســت نــەبوون، بــەڵکو لــەژێر کاریگــەریی یاســاکەلی دەروونــی و کۆمەڵایــەتی و ئابووریــدا گەشــەیان کــردووە و پــەرە دەسێنن.

بۆ تێگەیشتنی تەواویش لە ڕووداوەکـانی مێـژوو، پێویسـتمان بـە لێکۆڵینەوەیـەکی ورد هەیـە لەسـەر کلتـوور و ڕۆشـنبیریی بـاوی نێـو دانیشتووانی ئەو ناوچانەی ڕووداوەکـەی لێکەوتووەتـەوە، بۆیـە هـیچ لێکۆڵەرەوەیـەك ناتوانێـت بەتـەواوی لـە نـاوەڕۆکی ڕووداوەکـانی نێـو

ژیانی هەر گەل و نەتەوەیەك تێبگات هەتا بە وردی لە ڕەوشی ژیان و بیروباوەڕ و دابونەریتیان نەكۆڵێتەوە، كەواتە پێویستە توێژەر بۆ لێكۆڵینەوە لە مێژووی موسوڵمانان لە دەرگای (ئیسلام) بدات و لەوێوە دەستپێبكات، بۆ ئەوەی كە كاریگەریی ئەو ئایینەی لە قووڵایی دڵ و دەروون و ژیانی ئەو خەڵكەی كە ئەم مێژووەیان دروستكرد بۆ دەربكەوێت.

ئیبن خەلدون (٨٠٨ك) هەوڵیدا هەندێ لەو یاسا و بنەمایانەی كە دەرخەری ناوەڕۆكی شت و خوونەریتەكانن بۆ خەڵكی ڕوون بكاتەوە، هەروەها ڕۆڵ و كاریگەریی ژینگە -بەتەواوی جۆرەكانییەوە- لە كەوتنەوەی ڕووداوە مێژووییەكاندا باسدەكات و دەڵێت: ((گەر باسكردنی هەواڵەكان تەنها بەگێڕانەوە و گواستنەوەیەكی ڕووت بێت و، گوێ بە دابونەریت و بنەماكانی سیاسەت و سروشتی ژیان و ئاوەدانی و بارودۆخی كۆمەڵایەتی ئەو ناوچەیەی ڕووداوەكەی تێدا كەوتووەتەوە نەدرێت، ئەوا بێگومان دەكەوینە هەڵەوە و ڕاستی بابەتەكە ناپێكین. بۆیە زۆرێك لە مێژوونووس و ڕاڤەكار و لێكدەرەوانمان كەوتوونەتە هەڵەوە لە گێڕانەوەی بەسەرهات و ڕووداوەكاندا، لەبەر ئەوەی كە تەنیا بەوشكی گێڕاویاننەتەوە و بە بنەماكانیاندا قووڵ نەبوونەتەوە و هەڵوێستەیان لەسەر ژین و ژیان و ژینگەی ناوچەكە نەكردووە و لە ناوەڕۆكی هەواڵەكان نەكۆڵیونەتەوە،

بۆیـه سـەریان لێ شـێوا و لـە هـەق لایانـدا و کەوتنـە گێـژاوی هەڵـە و کەموکوڕییەوە)).

بە پشت بەستن بەو قسانەی سەرەوە ئیبن خەلـدون وەڵامـی ئـەو تۆمەتانـەی دایـەوە کـە درابوونـە پـاڵ (عەباسـەی خوشـکی هارونـە ڕەشید) و بەسەرهاتەکەی لەگەڵ جەعفەری بەرمەکیدا، گوایە هۆکاری نوشستی دەسەڵاتی بەرامیکـەکان بـووە، ئـەو لـەو بارەیـەوە دەڵێـت: ((شـتی وا لـە عەبباسـەی دینـدار و خوانـاس ناوەشـێتەوە، نوشسـتی بەرامیکەکان بەهۆی دەسـتوەردانیانەوە بـوو لـە کاروبـاری دەوڵـەت و دەستگرتنیان بوو بەسەر ماڵ و سامانی دەوڵەت، بەجۆرێك هەر کاتێك هارونــە ڕەشـید داوای پارەیـەکی کەمیشـی بکردایـە نەدەگەیشـتە دەستی)).

ئیبن خەلدون بۆ لـە بێژنگدانی هەواڵـەکانی مێـژوو، ڕەچـاوکردنی بەرنامـە و یاسـاکانی گـەردوونی بـەلاوە پەسـەندە، لـەم سـۆنگەیەوە وەڵامی (مسعودی) دەداتەوە کە گوایە کاتێك ئەسکەندەر ویسـتویەتی بچێتە بەندەری ئەسکەندەریەوە ئەژدیهایەکی جنۆکەی دەریـا ڕێگـری لێکردووە، ناچار ئەویش سندوقێکی لە شێوەی دارتەرم کـە دەرەوەی لە تەختە و ناوەوەی لە شووشە بووە هێناوە و چووەتە ناوی و بەرەو ڕۆخـی دەریـا کەوتووەتـە ڕێ هـەتا گەیشـتووەتە سـەر پـێڵاوی ئـەو هەژدیهایە ئیدی ڕاوی ناوە، ئیبن خەلدون دەڵێت: ((چیرۆکێکی دوور و

درێژی پڕ لە ئەفسانە و قسـەی پڕوپـووچ و چاوەڕواننەکراوە.. ئـاخر چۆن توانی بچێتە نـاو سـندوقێکی شووشـەییەوە و خـۆی بداتـە بـەر شەپۆلەکانی دەریا؟! ئاخر لە چ سەردەمێکدا ڕوویداوە کە فەرمانڕەوا خـۆی بخاتـە بـەر ئـەم مەترسـییە گەورەیـە و زیـانی وەهـا بـەخۆی بگەیـەنێت؟!... لـە هـەموو ئـەو شـتانەش گـرنگتر ئەوەیـە کـە چـۆن کەسـێکی نقومبـوو لـەناو ئـاودا و لـەناو سـندوقێکی تـەنگی هەناسـە توندکـەردا کـە هـیچ هەوایـەك بـۆ سـییەکانی نەچـێت دەتوانێـت بـە زیندوویی بمێنێتەوە)).

بەداخەوە هەوڵەکانی ئـیبن خەلـدون لـە ڕەخنـەگرتنی لـە هەواڵـە مێژووییەکاندا بەدواداچـوونیان بـۆ نـەکراوە و پـەرەیان پـێ نـەدراوە، تەنانەت ئیبن خەلدون خۆیشـی بـەو شـێوەیەی کـە چاوەڕوان دەکرا سوودی وەرنەگرتووە لەو بنەما ڕەخنەییە ناوازانەی کە لـە پێشـەکیی مێژووەکەیدا ئاماژەی پێکردوون!.

٨- ئەو هەموو باسەمان دەربـارەی سروشـتی نووسـین و دانـانی کتێبی مێـژوویی بـۆ ئـەوە نـەکرد تـا لـە سـەنگ و بـەهای مێـژوو یـان مێژوونووس کەم بکەینەوە، بەڵکو ویستمان بەرچاوڕوونییەك بخەینـە بەردەم ئەو کەسانەی کە کتێبـی مێـژوویی دەخوێننـەوە و بەهۆیـەوە باکگراوندێکی ڕۆشنبیریی بەهێزیان بۆ دروست ببێت، بەو هیوایەی کـە خوێنـەر بتوانێـت ئـەرك و ڕۆڵـی مێـژوونووس تـەواو بکـات، بۆیـە

پەرتووكی مێـژوویی ـ وەك هـەر پـەرتووكێكی تـر ـ ناتوانێـت پـەیامی زانستی و ڕۆشنبیریی خۆی بگەیەنێت گەر بێتو لە لایەن خوێنەرانیەوە بەشێوەیەكی دروست وەرنەگیرێت.

دەقـی مێـژوویی بەگشـتی دەقێكـی گـران و ئـاڵۆز نییـە، چـونكە هەواڵ و ڕووداوەكان بەشێوەیەكی ڕاسـتەوخۆ دەگێڕێتـەوە، هەربۆیـە كاتێك كە خوێنەر بەشێوەی تەوەرەیی یان شیكاریی هەڵدەستێت بـە خوێندنەوەی، پێویستە ئاشـنای ئـەو نووسـەرە بێـت كـە كتێبەكـەی دەخوێنێتەوە و شارەزای سروشتی ئەو ڕووداوانە بێت كە نووسەرەكە باسیان دەكات.

بـۆ ئـەوەی كـە خوێنــەر بەشـێوەیەكی قــووڵ و هاوســەنگ لــە كتێبێكـی مێـژوویی بگـات، ئـەوا پێویسـتە چـەندین پرسـیار ئاڕاسـتە بكات، پاشان هەر خۆی هەوڵی وەڵامدانـەوەیان بـدات بـۆ ئـەوەی كـە شـــارەزاییەك دەربـــارەی مێژوونووســـەكە و ئـــەو كتێبـــەی كـــە دەیخوێنێتەوە پەیدا بكات، لەوانە:

أ– ئایا مێژوونووس هەواداری ئایینزایەكی دیاریكراوە، بۆ نموونـە ئایا حەنەفییە یان شافیعییە و كتێبەكـەی باسـی فیقـه دەكـات؟ ئایـا كەسێكی گۆڕانخوازە و كتێبەكەی باسی سیاسەت یا ئابووری دەكات؟ یان...؟

ئەگەر وابوو یان شتێکی لەو شێوەیە بوو، ئەوا زۆر ئەستەمە کە نووسەر بتوانێت دیدگایەکی بەجێ و هاوسەنگی هەبێت بۆ ئەو بابەتەی کە باسی لێوە دەکات، ئەگەریش بێتو بۆ نموونە چاوێك بخشێنیت بە فیقهناسەکانی ئاییزای شافیعی یان حەنبەلی یان حەنەفی، ئەوا سەرت سووڕدەمێنێت لەو هەموو ستایشکردنەی کە لە ڕۆڵەکانی ئاییزاکە کراوە و، هەڵدان بەشان و باڵیاندا ئەگەرچیش وا نەبووبێت. هەروەها گەر سەرنج لە قسەی هەندێ مێژوونووس بدەیت کە لەبارەی زانا و کەڵەپیاوانێکەوە وتویانە کە سەر بە بیروباوەڕ و ئاییزاکەی ئەوان نین، ئەوا سەرت سووڕدەمێنێت لە ملکەچییان بۆ هەوا و ئارەزوویان، بۆ نموونە ئەوەی کە لەسەر مێژووی بەغدا دەربارەی ژیاننامەی (أبو حنیفة النعمان بن ثابت) وتراوە، لە ناوزڕاندن و سوکایەتی پێکردن بە ئەبو حەنیفە و هاوەڵەکانی، کە ئەگەر بە جوولەکەیەك یان گاورێك بوترایە زۆریشی زیاد بوو[1]!.

ب- ئایا ئەو ژینگەیەی کە مێژوونووسەکەی تێدا دەژی ژینگەیەکی داخراوە و، بیرکردنەوەیەکی تەسك زاڵە بەسەریدا و، چی

١- ئەم قسەیە دەکەین بە چاوپۆشی لەوەی کە ئایا ئەوە قسەی خەتیبی بەغدادی (شافیعی) بێت یان بە دەمیەوە هەڵبەستراوە, گرنگ ئەوەیە ئەو وتەیە بڵاوکراوەتەوە و خەڵکیش نزیکەی دە سەدەیە دەیخوێننەوە.

باس و بابەت هەیە هاوتای چەمك و دابونەریت و تێڕوانینی تەسك و باوی ئەو ژینگەیەی دەكات. دواجار ئەمەش خاكێكی بەپیتە بۆ پڕوپاگەندە و دەمارگیریی نەتەوەیی. یاخود ئەو نووسەرە لە ژینگەیەكی كراوەدا دەژی كە هەموو جۆرە ڕەگەز و نەتەوە و ڕۆشنبیرییەكی لە ئامێز گرتووە؟

ئایا نووسەرەكە لەو كەسانەیە كە لە تاراوگەدا دەژی، یان لەناو شار و وڵاتی خۆیدا دەژی و زانست و كلتوور و شارەزاییەكی ناوخۆیی هەیە؟

ئایا ئەو كاتانەی كە نووسەرەكە سەرقاڵی نووسینی كتێبەكەی بووە دووچاری هیچ كێشەیەك نەبووەتەوە كە ببێتە هۆی ڕەنگدانەوەی گیانی ڕەشبینی لە تێڕوانین و باس و خواسەكانیدا، یان بە دۆخێكی گەشەسەندوو و سەركەوتوودا تێپەڕ نەبووە كە ببێتە مایەی زاڵبوونی گیانی گەشبینی و مژدەبەخشیی بەسەر ناوەڕۆكی نووسینەكانیدا؟

ج- پێویستە بپرسین: ئایا مێژوونووسەكە لەو كەسانەیە كە دەیەوێت دید و بۆچوونی تاكەكەسی و تایبەتی خۆی جیابكاتەوە لەو ڕووداوانەی تۆماریان دەكات، واتە هەوڵی تێكەڵنەكردنی دیدگای تایبەتی خۆی بە دیدگای ڕاستەقینەی ڕووداوەكە دەدات و شرۆڤەی

هەواڵەکە دەکات و ڕەخنەی لێدەگرێت و لە کۆتاییشدا بڕیارێکی دیاریکراو و دروستی لێدەدات؟

ئەو کەسەی کە بەوردی سەرنجی کاری مێژوونووسە دێرینەکانمانی دابێت سەیر دەکات –زۆر جار– سووربوون لەسەر بێلایەن بوون و بڕیاردانی سەربەخۆ بەرامبەر بەو هەواڵ و ڕووداوانەی کە تۆماریان دەکەن. هەرچەندە بێلایەنی و سەربەخۆبوونی تەواو مەحاڵە، بەڵام هەوڵدان بۆ پابەندبوون پێوەی هەنگاوێکی باشە بۆ ئەوەی کە ویست و بیرکردنەوەی تاکەکەسی لە بابەتەکە دابڕێت.

د– ئایا ئەو مێژوونووسە شارەزایی تەواوی هەیە دەربارەی ئەو بابەتەی کە لەسەری دەنووسێت، ئەی ئەو سەرچاوانەی کە پشتی پێبەستوون باوەڕپێکراون، یان ئایا ئەو سەرچاوانەی کە بابەت و زانیاری لێ وەرگرتوون بە باشی خوێندوونیەتەوە؟

زۆربەی مێژوونووسەکانمان چاك و خراپیان ئاخنیوەتە نێو کتێبەکانیان، زۆرێکیشیان هەوڵیان داوە کە ناوی گێڕەرەوەی ئەو ڕووداوانەی باسیان لێوە کردوون بهێنن، بۆ ئەوەی پێمان بڵێن کە بەرپرسیاریەتی ڕاست و هەڵەی ئەو هەواڵ و ڕووداوە لە ئەستۆی گێڕەرەوەدایە، یان وەك ئەوەی کە بڵێت: سۆراغی ئەو گێڕەرەوەیە بکەن. مێژوونووسی بەناوبانگ (طبری) گەلێك باس و بەسەرهاتی لە چەندین کەسی توندڕەو و دەمارگیری وەك (أبی مخنف) گێڕاوەتەوە،

هەروەها لە چەندین کەسی میانەڕەوی وەك (سەیفی کوڕی عومەر) و چەندین کەسی باوەڕپێکراو، زۆرێك لە مێژوونووسەکان تا ئەندازەیەك هەر وەك ئەویان کردووە.

پێویستە لەپاڵ ئەمەدا بپرسین: ئایا مێژوونووس سەردەمیانە و هاوچەرخانە دەڕوانێتە ئەو ڕووداوانەی کە باسیان لێوە دەکات، ئەگەر وایە، ئایا هاوچەرخیبوون بووەتە فاکتەرێکی ئەرێنی لە بەپیشەییبوون و بەڵگەدارکردنی کارەکەیدا، یاخود کەوتووەتە ژێر فشاری چەند لایەنێکی دیاریکراو، یان لەبەر بەرژەوەندی خۆی هەستاوە بە هەڵبەستنی ئەو ڕووداوە؟

هـ- ئایا مێژوونووسەکە لە گێڕانەوەکانیدا لە دەرگای باسی لاوەکی وردەکاریی بێسوود دەدات، یان ئەوەتا بە باسکردن و هەڵوێستەکردن لەسەر بنەماکانی هەواڵ و ڕووداوەکان دەست هەڵدەگرێت؟

زانینی وەڵامی ئەم پرسیارە زۆر گرنگە، چونکە زۆرجار ئەو دەستکاریکردن و تێکەڵکردن و زیادەڕەوییە لە هێڵە گشتییەکانی ڕووداوەکەدا ڕوو نادەن، بەڵکو لە وردەکاریی و بەش و بابەتە لاوەکییەکانی کە نووسەر باسیان دەکات ڕوو دەدەن، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە پێویستە بە وریاییەوە بیانخوێنینەوە.

ئایەتەکانی قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەر بێت) ئەوانەیان کە ڕووداوەکانی مێژوویان گێڕابێتەوە، زۆربەی کات گرنگییان بە وردەکاریی نەداوە، بەڵکو تەنها باسی بنەماکانی ئەو ڕووداو و جەنگانەی کردووە لەگەڵ ئاماژەکردن بەو پەند و ئامۆژگارییانەی کە لێیانەوە فێر دەبین، گەر ئەو مێژوونووسانەیش ئەو بەرنامەیەیان پەیڕەو بکردایە، ئەوا خۆیان لەو هەڵە و تێکەڵکردنەی کە تێی کەوتوون دەپاراست، بۆیە ئەرکی ئێمەیە کە کەڵك لەو بەرنامەیە وەربگرین و بۆ بەرچاوڕوونی کارەکانمان بەکاری بهێنین.

ئاگاداربوون لە سروشتی هەر دۆزێك، هەنگاوی یەکەم و سەرەکییە لە شێوازی هەڵسوکەوتکردن لەگەڵیدا، خوێنەری بواری مێژوو و بوارەکانی دیکە پێویستی بە بوونی دیدگایەکی گشتگیر هەیە بۆ ڕەوشی ئەو بابەت و زانستەی کە خەریکی خوێندنەوەیەتی، بۆ ئەوەی کە سوود و قازانجێکی باش لە خوێندنەوەکانی ببینێت و بۆ ئەوەی کە خۆی لەو نیشانە زیانبەخشە لاوەکییانەی کە لەگەڵ هەموو بابەتێکی ڕۆشنبیریدا هەن بپارێزێت.

* * *

کۆتایی

مەبەستی سەرەکیمان لە نووسینی ئەم بابەتە بایەخدانە بە پرۆسەی خوێندنەوە و هاوڕێیەتیکردنی کتێب، سەرباری باشکردنی پرسی خوێندنەوە و سوودلێوەرگرتنی بە باشترین شێوە.

بێگومان ئەوەی کە ئاماژەمان پێکردووە باشترین و جوانترین نموونە و شێوازی خوێندنەوەکانە، هەر خوێنەرێك بە گوێرەی توانا و بارودۆخی خۆی دەتوانێت لەو شێوازانە نزیك ببێتەوە، هەروەك پێشتریش باسمان کرد لایەنی تیۆری و جێبەجێکردن دوو شتی زۆر جیاوازن لەیەکتری، بەڵام گەیشتن بە دەرەنجامێکی ڕەوا و ڕاست و دروست گرنگە بۆ ئەوەی کە ڕکابەران لەپێناو گەیشتندا پێی ڕکابەریی بکەن.

من پێم وایە کە ئێمە سوودی زیاتر لە خوێندنەوە دەبینین ئەگەر بێتو باشتر لەوە تێبگەین کە بۆچی دەخوێنینەوە، دیسان ئەمەش مەبەستی ئێمە بوو لێرەدا.

لە خوای گەورە داواکارم لە هیچ کاروبارێکماندا بەهەڵەدا نەچین و، هیدایەتی تەواوی موسوڵمانان بدات بۆ گرتنەبەری ڕێی ڕاست و دروست، هەر خۆی پشتیوان و سەرخەری هەمووانە، دواهەمین گوفتاریشمان ئەوەیە کە بە ڕاستی بڵێین تەواوی سوپاسمان بۆ پەروەردگاری جیهانیانە.

پێڕست

القراءة المثمرة

مفاهيم و اليات

خوێنەری بەڕێز :

بەوپێیەی خوێندنەوە لە سەرچاوە سەرەكییەكانی فێربوونی زانستە و، بنەمای ڕیشەیی پێشكەوتن و گەشەسەندنی كۆمەڵگەیە، كەواتە لە پێویستییە هەرە گرنگەكانی هەر مرۆڤێكیشە.

لەم كتێبەشدا بە لەبەرچاوگرتنی واقیعی توانا و ئاستی تێگەیشتنی خوێنەران، ئاماژەكراوە بە باشترین و بەرهەمدارترین نموونە و شێوازەكانی خوێندنەوە بۆ ئاشناكردنەوە و پاشان ئالوودەكردنی گەورە و بچووكی تاكەكانی كۆمەڵ بەم خووە گەوهەرئاسایەوە.

ئەم بەرهەمە بە ساناترین شێوە و بە دیدێكی نوێ ڕێنیشاندەرتان دەبێت بۆ دیاریكردنی ئامانج و، بابەت و، كاریگەری هەر خوێندنەوەیەك، تا ببنە خوێنەرێكی چالاك و، ڕۆشنبیرێكی بەرهەمدار و، تاكێكی سوودبەخش لە كۆمەڵگەدا.

نرخی (٣٠٠٠) دینارە